

მ მ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეათე

№ VII

მ 3 ლ ი ს ი, 1903

186.

ტფილის

საბჭოთავო გამომცემლობა

1903

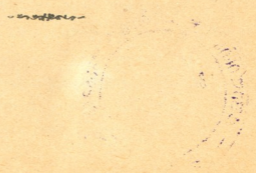

Дозв. ценз. 21 Августа 1903 г., Тифлисъ.

შინაარსი

	ბმ.
I—ნაპირალნი. — თხზულება ივ. ფრანკოსი, თარგმანი ნ. ყაფიანისა	1
II—ხალხის მტერი ანუ მძიმე უბოკოანი. — ხუთ მოქმე- დებიანი დრამა ქენის აბსუნისა, თარგმანი ივ. პო- ლუქორდგინოვისა (გაგრძელება)	35
III—სამნი. — მ. გორგისა, თარგმანი ი. პოლუქორდგინო- ვისა. (დასასრული)	59
IV — შოთა რუსთაველი და მისი კოფია. — ს. ქვარციანისა.	1
V—ორიგინალ სიტყვა სვანურ ენის შესახებ. — ბლ ძღვ. ივ. შარციანისა	41

ნ ა კ ი რ ა ლ ნ ი

თხზულება

ივ. ფრანკოსი

I

ერთს მშვენიერს, გაზაფხულის კვირა დღეს, დოროგობი-
ჩის საზოგადოების „საყარაულოში“ მყოფი ორი პოლიციელი
საშინლად გაკვირდა, როდესაც საყარაულოში ვილაც ახალ-
გაზდა, შუა ტანის კაცი მიიყვანეს დამტვერიანებულა, მაგრამ
რიგიანის ტანისამოსით.

— ეს ვილაა?—იკითხა კაპრალმა და ყმაწვილი კაცი თა-
ვით - ფეხამდე აათვალიერ - ჩაათვალიერა, ლოთობისაგან გამო-
ციეებული თვალებით.

— კანცელარიიდან გამოჰგზავნეს, ეტაპით არის წასაყვა-
ნი, — უპასუხა ყმაწვილ კაცის მომყოლმა პოლიციელმა.

— მ... მ... მ..., — ჩაიბღუილა კაპრალმა და ჩააცქერდა
თავის წინ მდგარს თეფშს ხორცითა და წნილით. ცოტა ხნის
შემდეგ თავი მალა აილო და ტრფიალით დაუწყო ყურება
თავისი ჯერის მომლოდინე, ლუდით სავსე ჭიქას.

ამ დროს პოლიციელმა უბიდან ქალაღდი გამოიღო და
კაპრალს მიაწოდა. ეს ქალაღდი მამასახლისის ოქმი იყო; კაპ-
რალმა ჩამოართვა, გაშალა, ახედ-დახედა და მოჰყვა „საეტაპო“
ყმაწვილის სახელის ჩათვლით კითხვას. მაგრამ, ეტყობოდა,
ძალიან გაუჭირდა ეს საქმე, რომ თითონ იმას მიჰმართა:

- თქვენი სახელი?
- ანდრია ტემერა.
- საიდანა ხართ?
- ტერნოპოლიდან.

— ტერნოპოლიდან? ჰმ! მერე რამ გადმოგაგდოთ აქეთ ტერნოპოლიდან! ჰა?

ტემერამ ეს კითხვა ბანზედ ააგდო, ქუდი და პალტო სკამზე დასდო და საყარაულოს დაუწყო თვალიერება.

— რა მიზეზით ხართ აქ მოსული?— გაჯავრებით ჰკითხა მეორეთ კაპრალმა.

ტემერამ დამშვიდებით და მტკიცეთ უპასუხა:

— ეგ თქვენ არ შეგეხებათ.

— მიპასუხეთ კითხვაზე!

— თქვენი საქმე არ ვახლავთ ჩემი გამოკითხვა.

კაპრალი სიბრაზით აენტო, მაგრამ ტუჩები კი მოიკვნიტა.

— ო, ო, გეტყობათ ძალიან ატანთ ჭკუას ძალას! არ, მაინც, რა ხელობისა ბძანდებით?

— ეგ კი ჩემი საქმეა.— უპასუხა ტემერამ და გაიარა გამოიარა საყარაულოში. თან ფანჯრიდან, სხვა-და-სხვა ხეებით ამწვანებულს, გიმნაზიის ბაღს გასცქეროდა. ბაღის მიხვეულ მოხვეულ ბილიკებზე საღღესასწაულოდ დართული ხალხი მიდი-მოდიოდა, განურჩევლად ხნოვანებისა და სქესისა, ყველანი მხიარულნი, თავისუფალნი... მოისმოდა ბავშვის წკრიალა სიცილი, ქალების ნარნარი ხმა და იმ სიცოცხლით სავსე, აღელვებულ მცენარეთა ხმაურობასა და შრიალში, დაბურულ ფოთოლთ შორის რაღაცა სანეტარო ჩურჩული... ნაღვლისა და დარდის ღრუბელმა გადურბინა ანდრიას ნორჩს პირზე, რაღაც სევდის ფიქრმა შეიპყრო მისი გული, ტუჩები მწარედ დაჰკუმა და თვალები ველარ მოაშორა მზის გავარვარებულ სხივების ქვეშ ტურთად მობიბინე მწვანე ხავერდით მოსილს ზღვას.

— დიახ, ჩემო ბატონო, ვხედავ, რომ ხნოვანების მიტეხედავად, ძალიან ჭკვიანი ბრძანებულხარო, — შელაპარაკებდა ბოღმა მორეული კაპრალი და თან ლუდის ჭიქასა სცლიდა. — კარგი კი არ არის უდროვოდ ჭკუის ძალის დატანება, მოკლე დღე აქვს ხოლმე მაგისთანა ადამიანსა! ახლა კი ნება გაქვთ ჩვენს „ღარბაზში“ მიბრძანდეთ. თქვენი თანა ჭკვიანებისთვის ჩვენ საუცხოვო ღარბაზი გვაქვს მომზადებული, ხა, ხა, ხა!

ტემერა უცებ მოუბრუნდა. შეეტყო, რომ რაღაზედაც შესწუხდა.

— ბატონი ინსპექტორი ხომ მალე მოვა? — იკითხა ანდრია.

— როგორ არა, მალე, მალე, — დაცინვით უპასუხა კაპრალმა.

— მაშ არ შეიძლება, იმის მოსვლამდინ აქ დავრჩე? — შეეკითხა ტემერა, რადგან ყურადღება ვერ მიაქცია იმას, თუ რა კილოთი წარმოსთქვა კაპრალმა სიტყვა „მალე“.

— სულ ერთია, აქ თუ იქ, — უპასუხა კაპრალმა. მხოლოდ იქ უფრო საფრთხილო არ არის ჩემთვის და ამასთან თქვენი შესაფერი ადგილიც სწორედ იქ გახლავთ, ჩემო ბატონო. აბა, კეთილ ინებეთ და მიბრძანდით.

— მე მაინც ვთხოვთ, თუ შეიძლება, აქ დამტოვოთ, — უთხრა ტემერამ.

— არ შეიძლება, ბატონო, არა, — სიტყვების გაპრტყელებით და მოკატუნებულის კილოთი უპასუხა კაპრალმა და თან გულში უხაროდა, რომ სამაგიეროს უხდოდა ამისთანა ურჩსა.

— ბატონო კაპრალო, — ჩაერია ლაპარაკში პოლიციელი, რომელიც აქამდინ ჩუმად იჯდა სტოლის ახლო, — იქ ძალიან სივიწროვეა, რვანი არიან!.. ეს ყმაწვილი შეიძლება აქ დარჩეს ვახმისტრის მოსვლამდინ.

— ჰი? რაო? წამოაყრანტალა კაპრალმა, — რვანი არიან? მერე ეგ რა ჩემი საქმეა? საცა რვანი არიან, იქ მეცხრეც შეეტევა. თუმცა, შენი ნებაა, დარჩეს აქ, თუ პასუხის მგებელი შენ იქნები!

— მე ვიქნები? მე აქ რა შუაში ვარ? როგორ შემძღ-
 იან მე ტუსადის კისრება?

— ჰო და თუ არ შეგიძლიან, ნურც ეჩრები სხვის საქ-
 მეში, — მოუჭრა სიტყვა კაპრალმა, ჩამოხსნა გასაღები კედლი-
 დან და გასწია წინ. ტემერამ აიღო ხელში თავისი პალტო
 და ქუდი და გაჰყვა უკან.

შესავალი დიდი არ იყო, ერთის მხრით თლილი ქვით და-
 გებულ ოთახში გადიოდა, მეორე მხრით — დერეფანში. ზევი-
 დან მზის ნათელი შუქი ჩამოდიოდა თვით დერეფნის კარე-
 ბამდინ... დერეფანში არავინ იყო. სუფთათ შეღებილი კედ-
 ლები, ქვის იატაკი და შეთეთრებული ქერი საკმარისად კარგს
 სანახაობას აძლევდა ამ ვიწროს და არც თუ გრძელს, ნათელს
 დერეფანსა. ამ მწვანე ფოთლებით მოხატული კედლების გვერ-
 დით გამვლელი აზრდაც ვერ გაივლებდა თავში, რომ იმათს
 იქით იმალებოდა რაღაცა საზიზღარი, რაღაცა ყოვლად წარ-
 მოუდგენელი და უმაგავსი ადამიანთა თავ-შესაფარი!

ამიტომ ჩვენი ტემერაც და შეიდებული მისდევდა კაპრალს;
 ცოტათი კი იყო ჩაფიქრებული, მაგრამ აწინდელ მდგომარეო-
 ბაზე არა, დიდი ხნის წასულს, საუკეთესო წუთების ფიქრში
 იყო გართული. კაპრალი კარებთან გაჩერდა და დაარაკუნა.
 კარები მორჩილა იყო და თითქმის სრულებით შემოუჭედავი.
 დიდხანს არაკუნა კაპრალმა და ბოლოს გასაღები გაუყარა კა-
 რებში. გასაღებმა როგორღაც სასაცილოთ დაირაწყუნა, და
 კარი გაიღო. კაპრალი უკან გადგა, ტემერას მხრებში ხელები
 ჩაჰკიდა, წაჰკრა კინწი და თან დაატანა ლოთმა და ცინვით:

— გთხოვთ იკადროთ და მიბრძანდეთ, ჩემო ბატონო!

II

ტემერა დარტყნიებული გაჩერდა კარებში. წყვილი-
 დმა მოიცვა და ერთს წამს მთლათ დააბრმავა. უცებ წარმო-
 იდგინა, რომ მის წინ ქვესკნეთს ჩასასვლელი გზა იხსნებოდა,
 როგორც ეს ძველ მოთხრობებში წაეკითხნა. ამ ჩამოზნეღე-

ბულ გამოქვებულში ჯერ ვერაფრისა და ვერავის გარჩევა ვერ შეიძლო. თითქო ვილასიც უხილავი და ძალოვანი ხელი სწვდა მკერდში, შეაჩერა და შიგნით არ უშვებსო. მაგრამ კაპრალის ხილული ხელი უხილავზე ღონიერი გამოდგა: შეაგდო შიგნით ტემერა და მიუკეტა ამ ბნელი ხაფანგის კარი.

ტემერა იდგა კარებთან და გარშემო იყურებოდა; თან ყურს უგდებდა, ადამიანის ხმა ხომ არსაიდან მომესმისო, მაგრამ ამაოდ. მხოლოდ რამდენიმე ხნის შემდეგ იმდენათ შეაჩვია თვალი სიბნელეს, რომ გარკვევით შეიძლო თავისი ახალი თავშესაფრის გარჩევა. ის იყო ჯურღმული, არა ექვსს ნაბიჯზე მეტი სიგრძით და ოთხზე—სიგანით, ერთად ერთი რკინებიანი ფანჯარით. ეს ფანჯარა იყო დატანებული სულ მაღლა, თითქმის ქერ ქვეშ, და კიბისაკენა ჰქონდა პირი, ასე რომ მარტო კიბეზე ჩამოფარებული, სიძველისაგან დახავსებული ფიცრები მოსჩანდა. მზის სხივი არას დროს არ ხვდებოდა ამ ჯურღმულს; კედლები მისი ერთ გამოუთქმელ ჭუჭყით იყო შესვრილი და ძირს სინოტივეს წვეთები ჩამოსტიროდათ. ასფალტის იატაკი მთლათ დაქოჭებული იყო წყლითა, ნაფურთხითა და, ღმერთმა უწყის, რამდენი ხნის ფეხით მოტანილ ტალახით. კარი შიგნიდან ისეთი სუფთა და უმანკო შეხედულობისა არ იყო, როგორც გარედან,—პირიქით, ნოტიოსაგან გაშავებულ, რკინის ჯოხებით ჯვარედინათ გადაეჭედნათ. ასე გასინჯეთ, ჰაერის გასაწმენდათ გამოკრილი ოთხ-კუთხიანი ნახკრეტიც კი ფიცრით იყო მიკედლილი. შუაში იდგა რკინის ვიწრო საწოლი, ნესტიანი, ჭუჭყიანი და ვინ იცის რამდენი ხნის გამოუცვლელი დამპალი ჩალით გატენილი ლეიბით. კედლის კუთხეში ასეთივე საწოლი იდგა. არც ზეწარი, არც რამე ფარატინი, არც სატუსალოს ჩვეულებრივი თივის ბალიში—არასფერი ამ გვარი არა მოიპოვებოდა-რა.

ჰაერი იდგა ამ სოროში დაგუბებული, აყროლებული, რადგან არც კარებიდან და არც ფანჯრიდან საკმარისი ჰაერი არ შედიოდა. კარის კუთხეში იდგა სატუსალოს ჩვეულებრივი „ჩურქელი“ ზედ ცუდად გაწყობილ თავსახურით, რომლის

ქვეშიდან ამონადენი მომაკვდინებელი სიმყარე ოთახს ავსებდა და ამ ჯოჯოხეთის სოროში ნამყოფს საგნებს რაღაც ზიზღისა და შეჩვენების ელფერს სდებდა, და ამ ჭურჭლის ახლოს მეორე დიდი, პირ-განიერი, თავ დაუხურავი სურა წყლის სასმელათ!

დიდ ხანს იყურებოდა ტემერა და ძალას ატანდა სიბნელეს მიუჩვეველ თვალებს; ბოლოს გააჩია ყველა ის საგნები, რომლებიც თითქო დასცინოდნენ მას თავისი სიბინძურით, თავის საზიზღრობით. გული ისე მოეწურა ანდრიას, თითქო არტაშენები მოუჭირესო. მყარლმა ჰაერმა სასულე შეუგუბა და ისეთ ნაირად დაახველა, რომ თვალებიდან ცრემლები გადმოჰყარა.

ოთახში ხმას არავინ იღებდა, თუმცა რამდენიმე კაცის მძიმე სუნთქვა კი ისმოდა, გეგონებოდათ გულზე ლოდები დაუწყვიათო.

ტემერამ დაათვალიერა მასსავით თავისუფლებას მოკლებული ამხანაგები.

კედელთან, თვის ლეიბზე გაშოტილიყო, პირში ჩიბუხით, ორმოცდა ათიოდე წლის მოხუცი, რველათ შემოკრეკილი შავი წვერით, ხორც-ჩამოშვებული, მსუქანი პირი-სახით და ხისგან გაკეთებული ფეხით. დაფლეთილი პერანგი ისეთი ჭუჭყიანი ეცვა, რომ ეტყობოდა რამდენიმე თვის გაურეცხავი უნდა ყოფილიყო. ნიდაყვზე თავ-დაბჯენილი იწვა და ფეხებზე ტილოს ჭუჭყიანი ფარაჯა ეფარა. პატარა, ქრელი თვალებით მშვიდათ და ოდნავ დაცინვით შესცქეროდა ახლად მოსულს ტუსადს-ბატონს.

მოხუცის ფეხებთან ძალღივით მოკუნტულიყო პატარა, შავ-თმიანი ბიჭი შავი შარვლით და ჭუჭყიანი პერანგით; პერანგი ისე უღმერთოთ შემოჰფლეთოდა ტანზე, რომ ნაფლეთებ შუა აქა-იქ დაწითლებული ხორცი უჩანდა; პირი-სახე ვერ დაუნახა ბიჭს ანდრიამ, ისე მაგრა ეძინა, რომ კარის ხმაურობაზედაც კა არ გაუღვიძნია.

მეორე საწოლზე იწვა შუა ხნის კაცი, ჩახმული, მაგარი აგებულებისა, მოპარსულ წვერით და შეკრეპილ უღვაშებით.

ჯერ კიდევ არა უშვავდა-რა იმის ძონძებს და არც ისეთი ძალიან ქუქუციანები ეცვა,—ეტყობოდა, რომ დიდი ხნის მოსული არ აყო ამ სიმყრალისა და მწუხარების ბუნაგში. დაღვრემილი სახე როგორღაც მოშვებოდა და თვალეზ-ჩაღრმავებულს მიწის ფერი დასდებოდა. გახეშებული, ბანლიანი ხელები, მის უნებურად, წამ-და-უწუმ საწოლის რკინებს ეჭიდებოდნენ, თითქო თავისს ყოველ დღიურ სამუშაოს ასრულებსო. პირ-აღმა იწვა და რაღაც გაბორბტებულ და გულ გრილ გამომეტყველებით შესცქეროდა პირ-და პირ ჭერსა. ერთხელაც არ შეუხედნია ახალი სტუმრისთვის, მინამ ის თითონ არ გამოეგლაპარაკა.

იმის გვერდით, ან უკეთ ვსთქვათ, მის ფეხთით, ბალიშის მაგივრად, დახვეულ მაუღზე იწვა გლეხის ბიჭი. პატარა, შავ-გვრემანი სახე ჰქონდა, მშვენივრად დანაკვთული და დატკუცული, როგორსაც ხშირად შეხედებით გლეხკაცებში, რად-ვან ისინი ბუნებაში ატარებენ სიცოცხლეს და ბუნება ხომ დედაა სილამაზისა. გრძელი ფუჩფუჩა თმა ხშირად გადაჰყო და მხრებზე და შუბლზე კი რგვლად ჰქონდა შეკრეპილი. დიდრონი შავი, ეღვარე თვალეზი ბავშვური სათნოებით და ცნობის მოყვარულობით შესცქეროდნენ ახლად მოსულს ამხანაგს მსხვილ ძარღვეზიანი და ტლანქი ხელ-ფეხი კი უმტკიცებდა, რომ ეს სანაქებო ბავშვი ფუფუნებაში არ უნდა ყოფილიყო ნამყოფი: ლუკმა პურისთვის ხანგრძლივ ბრძოლასა და შრომაში გაეტარებინა ბავშვობა.

ანდრია, თაყვანის მცემელი ყოველი სილამაზისა, დიდხანს ვერ აშორებდა თვალს იმ მშვენიერ სახეს, რომლის შევნება მით უფრო ძლიერდებოდა, რომ ზედ ეწერა ბუნებრივი ქკუა, ცნობის მოყვარულობა და შეუხებელი წრფელი გრძნობა.

დანარჩენი მცხოვრებნი ამ „დარბაზისა“ იატაკზე ეყარნენ. ანდრიამ სწრაფად გადაავლო თვალი ამ უბედურებს; აქა-იქ ეყარნენ ქუქუციანს, დაქოქებულს, ჯერ ისევ შეუშრობელ ნაფურთხებისაგან მოლიბულ იატაკზე. იქით, კედლის ძირში მოხუცი ურია იწვა, საშინლად გამხდარი და გატეხილი სახით, დამქნარი ხელებით და ქალარა წვერით. მოკლედ შეკრეპილი

თავი სველ ქვაზედ ედო და გრძელი, წვრილი კისრის ძარღვე-
 ბი თოკებივით დასტენოდა. ღრმათ ეძინა, უკბილო პირი დაე-
 ლო და დორბლი წვერებზე ჩამოსდიოდა. იმის ახლო იჯდა
 ვილაც მთვრალი გლეხკაცი, დამონძილი, ტყავზე კალთა შე-
 მოგლეჯილი, გაქუცული ტყავის ქუდით და ცალ-ტოტა შარგ-
 ლით; ქამრის მაგივრად, წელზე თოკი ერტყა; იატაკზე იჯდა
 და ჩუმად სლოკინებდა, თითქო ეს არის ეხლა შეუწყვეტნი
 ტირილიო.

საწოლის მეორე მხრით, კედლის ახლო, კარების პირ-და-
 პირ იწვა ჯერ ისევ ყმაწვილი, ოცდა რვისა თუ ოცდა ათის
 წლის კაცი, თეთგვრემანი, ლურჯი თვალებით და მოკლე,
 ქერა თმით. წვერს ეტყობოდა, რომ დიდი ხანი არ ენახა არც
 სავარცხელი, არც მაკრატელი და ისე ჰქონდა გაფარჩხული,
 როგორც ჩამოშლილი შაშვის ბუდე. იმ გვარად იყო აკონკი-
 ლი და ათასნაირი ჩვრებით შებარდნული, რომ იატაკზე მწო-
 ლიარე ძონძების ხროვას წარმოადგენდა და მძიმე სუნს ავრცე-
 ლებდა ხალხით გატენილს, ჰაერდაგუბებულ ჯურღმულოში.

ანდრია ტემერა, შეწუხებული, გულ-ჩაკლული, დიდხანს
 შესტკეროდა იმათ ტანს, იმათ სახეს და თითონაც არ იცოდა,
 რა ეთქვა და რა ეფიქრნა. რამდენი მწარე, მოულოდნელი და
 ფარული ნაღველი სუფევდა მის თვალწინ, ამ ბნელით მო-
 ცულოს, საზიზღარ გალიაში!—და მერე ესენიც ხომ ადამიანები
 არიან, ამისი ძმები, რომლებთაც ამისავით შეუძლიანთ გაარ-
 ჩიონ და იგრძნონ სიკეთეც და სისაძაგლევც ცხოვრებისა! მერე
 ისინი, ვინც ესენი აქ დაამწყვდია, ამ საზიზღარ ორმოში, ისინიც
 ხომ ადამიანები არიან, მამები, ისინიც ხომ არჩევენ იმავე
 სიკეთეს და სისაძაგლეს! მაშ რათ არის ეს უცნაური უფსკრული
 ადამიანებთ შორის? რა არის ეს? ანდრიას თითქო კეტი დაჰკ-
 რესო, თავი ჩაჰკიდა და ხელები დაუშვა. ის იმ დროს ისეთმა
 ნაღველმა შეიპყრო, ისეთი საშინელი ყინვით გაეთოშა გული,
 თითქო ვილამაც ღრმა ქაში ჩაჰკიდაო—და ისიც ჩაეშვა ძირში
 დამტვრეული, დარტყიანებული. დიახ, სწორედ რომ ძანშა,—
 ფიქრობდა ანდრია თავისს გულში,—საზოგადობრიობის ძირ-

ში — და აი ესენი, ჩემს გარშემო, მაშ რანი არიან, თუ არა საზოგადოების ნამატალნი? მაშ რანი არიან, თუ არა დაწყევლილნი და განდევნილნი, რომელთაც შუბლზე აძევთ საშინელო, სამარცხვინო დაღი სილატაკისა!...

III

— საიდანა ხართ, ბატონო? — პირველად მოხუცმა ჰკითხა ანდრიას.

— ტერნოპოლიდან.

— რა შეგემთხვათ ისეთი, რომ აქ დაგამწყვდიეს?

— რა შეგემთხვა! ლვოვში გიმნაზია დავასრულე და ჩემს ამხანაგთან მივდიოდი სოფელში, რომ ერთათ გვესწავლა. რასაკვირველია, როცა კაცს გულში ცუდი არა უძევს-რა, — არც არას ცუდს მოელის. თან არაფერი არა წამიღია-რა, არც საბუთის ქაღალდები, არც „პაპორტი“. როგორც შევსდგი სოფელში ფეხი, დამხვდნენ ჟანდარმები და დამიწყეს კითხვა, საიდან ვიყავ და ვინ ვიყავ. ნახეს რომ საბუთის ქაღალდები არა მქონდა და წამათორის კანცელარიაში. იქაც გამოამკითხეს და ბოლოს აქ გამოამისტუმრეს; ამბობენ, რომ ეტაპით მიპირებენ აქედან ჩემს ბინაზე გასტუმრებას. აი, ეს გახლავთ ჩემი დანაშაული.

— დიახ, დიახ! ჩემი დანაშაულიც სწორეთ მაგვეარია. მე გახლავართ ვოლოსჩიდან — იქნება გაგვეგონოთ, სოფელია აქ, შორი-ახლოს. ჯარში ვემსახურებოდით... იტალიაში ფეხი მომაგდებინეს და როგორც უვარგისი, სამსახურიდან გამათავისუფლეს. დაებრუნდი სახლში ხის ფეხით; ვნახე, რომ აღარა შებადა-რა... ან მათხოვრობა უნდა დამეწყო, ან შიმშილით მომკვდარიყავ. სხვაფრივ ჯან-სალი აღამიანი ვიყავი და მათხოვრობა მიმიძინდა; უფეხოთ ხენა-თესვის მიყოლა კი შეუძლებელი იყო. ავდექი და ბორისლავში წავედი. იქ უფრო ადვილი იყო მაშინაზე მუშაობა. დავჰყე იქ ესე ათს წელიწადს. იმდენს ვშოულობდი, რომ ჰური მექამა. სიმართლე უნ-

და სთქვას კაცმა, რომ ხანდისხან ქამასაც ვიკლებდი, რომ შავი ღლისათვის გადამედო რამე... ასე ამნაირად კაპიკი კაპიკს მიემატა და ცოტაოდენი თანხა შემიგროვდა, აგრეთვე ტანისამოსიც... დილაც ცოცხალი ადამიანი ყოველთვის ზრუნავს მომავალზე... აკი გამიწყრა ღმერთი და გავხდი ავად... სენმა უეცრად მომწყვიტა და ჩამავლო ლოგინად. ექვს თვეს ვიწექი ერთ ურიასთან რალაცა ქოხში... ჩემი ბედი კიდევ, რომ ზამთარი არ იყო. მაშინ მორჩენილი ვიყავი, როდესაც პირველად თოვლი დასდო. რალა მექნა? ფული ამ ხანში სულ შემომეხარჯა, ტანისამოსი დაეაგირავე... ნაავადმყოფარს ადამიანს ჯერ ისევ წოლა მკირდებოდა და ურია კი სახლიდან მაგდებდა, რადგან ფულს ველარ ვაძლევდი. მუშაობის ღონე აღარა მქონდა... რა მექნა მე უბედურს?! რალა დამრჩენოდა? ავიღე სირცხვილზე ხელი, შევიკერე თოფრა და დავიწყე მოწყალეებაზე სიარული. ღვთის მადლით, ის ზამთარი, როგორც იყო, გავაჩანჩალე. გაზაფხულზე ისევ მუშაობისთვის მიხდოდა ხელი მომეკიდნა, რომ უეცრად დამხვდნენ ჟანდარმები, აი აქ მოედანს იქით.—საიდანა ხარ, ბებერო?—ვოლოსჩიოდან, მივუგე მე.—არ იცი, რომ ეხლა გლახებს აკრძალული აქვთ სხვა სოფლებში სიარული? ყველა სოფელმა თავისი გლახა უნდა შეინახოს, ხეტიალი არ შეიძლება.

—მე გლახა არა ვარ. ვუპასუხებდი მე, ავათმყოფობის გამო მუშაობა არ შემეძლო და ამიტომ მხოლოდ რამდენჯერმე მოვითხოვე მოწყალეება... მაგრამ რა გამოვიდა? სიტყვაც არ გამათავებინეს.. ერთმა კიდევ, ღმერთმა აცხონოს, ისეთი მუშტი ჩამკრა კისერში, რომ თვალთ დამიბნელდა და წამათრიეს კანცელარიაში. იქ მამასახლისის მოადგილე ჩინოვნიკმა,—თითონ მამასახლისი არ იყო, გადაცვლილიყო,—არც კი გამომიკითხა, პირ-და-პირ მომისაჯა „მცირე სასჯელი“ ხეტიალისთვის. გადამიწვიტეს ორი კვირით დატუსაღება და შემდეგ ეტაპით სამშობლოში გასტუმრება. ის ორი კვირა გავათავე და მერე აქ გადმომიყვანეს; აქაც, აგერა პარასკევს თვე-ნახევარი შემისრულდება, რომ გვდივარ გამომწყვდეული და ეს სასჯე-

ლათ როდი მიაჩნიათ! ღმერთმა კი ნუ ჰქნას ამაზე უარესი სასჯელი! ჯოჯოხეთი რად გინდა! და არც ვიცით, ბოლო როდის ექნება, რადგან აქ არა ჩქარობენ, აზრადაც არავის მოსდის!

— მაინც რა წესი გაქვთ? — ჰკითხა ანდრიამ. — გიშვებენ საღმე აქედან? სასაღმრთო დადიხართ?

— ე, რის სეირნობა, შე დალოცვილო, — უპასუხა მოხუცმა გაცინებით. — გაშვებით კი გვიშვებენ გარეთ... ყოველ დღით დავდივართ ქალაქის დასაგველად.

— ყველანი?

— არა, აი მე, დიმიტრი, აი ეს პატარა ბიჭი და სტებელსკი, აი ის, ძონძებში რომ არის გახვეული, — სხვა არავინ.

— მაშ სხვები არასდროს არ გადიან გარეთ ჰაერზე?

— არა, არ გადიან; ხან და ხან აი კიდევ ეს გადის ხოლმე ქალაქში პურის სასყიდლათ. ეს მოხუცი ურია და ეს მგლოვიარე მაგდალინა, ტოტ-ნახევრიანი შარვლით და ქურქით, — დღეს მოიყვანეს და ჯერ არ ვიცით, რა მოვლით მაგათ აქა!

ურია ეტაპამდინ კიდევაც მჯდარა ორ თვეს ბორისლავში — ამბობს ქალაღდები მომივიდაო და ხვალ-თუ ზეგ გაისტუმრებენ. მე და ეგ კარგათ ვიცნობთ ერთმანეთსა. ბორისლავში ერთად ვეწეოდით ჰაპანს მაშინაზე. ეხლა კი, ვისაც ქალაღდი არა აქვს, ერეკებიან ბორისლავიღან ეტაპით. აუღიათ და ეგეც დაუქერიათ.

ანდრიამ შეხედა ურიის დაღარულს, ჩამომხმარს სახეს, თითქო ცარიელ ძეღებზე კანი გადაუკრავთო. მისი გულის მძიმე ხიხინი აშკარად ამტკიცებდა, რომ დიდხნის სიცოცხლე არა ჰქონდა; მთელი ტანის შეხედულობაც იმის მაჩვენებელი იყო, რომ განვლილი სიცოცხლეც გაჭირვებასა და ვაეზაში გაეტარებინა.

— წრფელი გულისაა, — განაგრძობდა მოხუცი, — მეტათ გულ-კეთილი. რაც უნდა დარდი აწუხებდეს, არავის არ შესჩივლებს, სხვას კი შეიბრალებს და რითიც შეუძლიან — დაეხმარება, როგორც ღვიძლი ძმა. დიახ, ამისთანა ურიას ძვირათ

შეხვედებით, სწორეთ რომ ძვირად. მართალია ჩვენში კია გაზრდილი, როგორც ჩვენებს, ისე მაგასაც ბევრი სიღარიბე გამოუვლია, სიყრმიდგანვე შრომაში ყოფილა და ესლა წვევრითა და კიკინებით თუ გაარჩევთ, თორემ ვინც მაგისი ხასიათი იცის, თავისს დღეში არ იტყვის, რომ ურიაა!

— ქამით რაღასა სქამთ აქ? ჰკითხა ანდრიამ და უფრო დააკვირდა სატუსალოს, რომელსაც თან-და-თან თვალი შეაჩვია. რკინის ფეჩი დაინახა, ნახევრად კედელში შემდგარი იმ საწოლის წინ, რომელზედაც მოხუცი იწვა და ფეჩის თავზე— შავი პური, რომელსაც ვაჭარი ქალები ყოველდღე ჰყიდიან ხოლმე დროგობიჩის ბაზარზე.

— რასა ვქამო?— უბასუხა მოხუცმა, — პურსა.

— ცარიელ პურს?

— ცარიელ პურს.

— ცხელ საქმელს სულ არას იძლევიან?

— რას ბრძანებთ, თქვე დალოცვილო, ცხელი საქმელი აგერა თვეც არის, პირში არ გამვლებია! საიდან, რითი? მოგცემენ შენს 14 კრეიცერს და ეგ არის! აბა რა უნდა იყიდო მაგითი? ჯერ ათი კრეიცრისა პური არა გვეყოფნის თითოს დღეში. ახლა თუ მარტილი იყიდე, ხან და ხან პატარა ხახვიც— გააჭრა შენი 14 კრეიცერი. აი ნახეთ, დღე გამოშვებით ვლებულობ ამოდენა პურს, — ოცი კრეიცერი ღირს, ხან-და-ხან პატარა ნაჭერი მესამე დღისთვისაც გადამრჩება ხოლმე და მაშინ ვყიდულობ ჩემსთვის ხაქოსა და ხახვსა. ფული რომ იყოს, განა არ შეიძლება ქალაქში კაცმა ცხელი საქმელი იყიდოს, მაგრამ რას იზამ, რომ ყველაფერი ძვირია და ცოტა რამ აბა რას გაგაძობს? ძალა-უნებურად მარტო ხახვს თუ იყიდი, ბევრს მაინც მოგცემენ, რომ მთელს დღეს პურთან შესატანებელი გქონდეს რამე. სხვებს ეგეც არა აქვთ; აიღებს ვინმე ერთს პურს დილით ორ შაურათ და ერთს იჯრაზე ლუკმას არ გადაარჩენს. ზის მერე და ელის მეორე დილას. აი, ეს ბიჭი კი ჩემსავით იქცევა, ეგეც ორი დღის სამყოფს

პურსა ყიდულობს ხოლმე და ეყოფოდა კიდევ როგორმე, აი ესენი რომ არ ართმევდნენ.

მოხუცმა ფეხით ანიშნა მოკუნტულ, მძინარე ვაჟკაცზე— თავისს პურს დილითვე შესჭამენ და შუადღისას მიადგებიან მაგას, თითქო მაგათი კიღობანი იყოსო:— მიტრო, მოიტა პური! და ეგ სულელიც იღებს და აძლევს.

— მაშ მე პური ვინახო და ეგენი კი მშიერები ისხდნენ? წკრიალა ხმით გამოელაპარაკა მიტრო და მის ლამაზს სახეს სათნოების ღიმილი მოეფინა, აუჟუჟუნა თვალები და მისცა მათ მეტი სილამაზე და გამომეტყველება.

— აი შე სულელიო, შენა. აბა მაშინ ნახავდი, რას გეტყოდნენ ეგენი, მაგათ რომ პური ჰქონოდათ და შენ კი მშიერი ყოფილიყავ. ვნახავდი ერთი, გაიმეტებდნენ რასმე, თუ არა. შავ ქვას თუ მოგცემდნენ, რომ თავი გეხალა ზედა!

— თუ ეგრეა, მე მაგათ თავისდღეშიაც არასა ვსთხოვდი, — გულ-ახსნით მიუგო მიტრომა.

— შენ რალათა ხარ აქა? მიუბრუნდა და ჰკითხა მიტროს ანდრიამ. რისთვის მოგათრიეს აქ, ვის გაუტეხე თავი?

მიტროს გაეცინა.

— არავის, — უპასუხა ანდრიას, — ბორისლავში დამიჭირეს იმიტომ, რომ პაშპორტი არა მქონდა.

— შენ თითონ საიდანა ხარ?

— დუზინიაჩიდან. დედა ჯერ ისევ ხორველობის დროს მომიკვდა და მამა ჩემმა სმას მიჰყო ხელი. ჯერ გაჰყიდა მიწა, მერე ქოხიც დააგირავა და შარშან შემოდგომას თითონაც გარდაიცვალა. აბა რა უნდა მექნა? ჩვენი სოფლები ბორისლავში მიდიოდნენ, ავდექი და მეც გავყევი. მაგრამ რა? რის მუშაობა შემეძლო? არც საქმეზე მორიგება მეხერხებოდა, არც ღონე შემძლედა. ეგ არის წისქვილში ფქვილს თუ გადვიდებდი ხოლმე ტომრებში— ამაში ორმოცს, სულ ბევრი ორმოცდა ათს კრეიცერს მაძლევდნენ. ზამთარი, როგორც იყო, გავაჩანჩაოე, გაზაფხულზე რაიმე სამსახურში ვაპირებდი შესვლას, მაგრამ ამათა მტაცეს ხელი და აქ მომიყვანეს.

— და დიდხნია, რაც აქ ზიხარ?

— აგერა თვე სრულდება, — აუჩქარებლად უპასუხა მიტ რომ თავისი წკრიალა, თითქმის ბავშვურის, ხმით. — ჩვენ აქ ყველანი ბორისლავიდანა ვართ, — განაგრძო მიტრომ, — აი მხოლოთ სტებელსკი არ არის ჩვენებული.

— ეჰ, მაგან ხომ, სიშართლედ რომ ვსთქვათ, თითონ აიტება ქირი, — ნადვლიანის ღიმილით წარმოსთქვა მოხუცმა. გიმნაზია დაუსრულებია, სულყველა კლასები აქვს გავლილი, მაგრამ, საუბედუროთ, აქ (მოხუცმა შუბლზე მიიღო თითი) რაღაცა აკლია. თავისს სამშობლოში მამასახლისის მწერლათ ყოფილა, მერე ვიღაცა ვექილთან, ეხლა კი სულ დაბეჩავებულია...

— ბაბუა, ბაბუა, — გაუწყვიტა სიტყვა ზოზინით, ნამძინარევის კილოთი სტებელსკიმ, — მართალი მაინცა სთქვი, თუ ლაპარაკობ! რას ნიშნავს „ეხლა კი სულ დაბეჩავებულია?“ ამიხსენი ერთი, როგორა ვარ სულ დაბეჩავებული?

მოხუცმა ჩაიცინა.

— ახლა საქმე ის გახლავთ, — მიუბრუნდა ისევ ანდრიას, — რომ მაგას გულში თითქო რაღაცა შეკპარვია და ჩრჩილივით უწყია ჭამა. „ნეტა თუ ამას რას ჩავდივარო? ვსწერ და ვსწერ, მაგრამ ნეტა ვისთვის რა მაქნისიაო!? ამ წერიდან ის გამოდის, რომ ხალხი უფრო სტირს და იწყევლებო! მე კი ამისთვის იმათ ფულსაც ვახდევინებო.“ ჰო და ხალხის ტირილმა ეს წერა ისე თურმე შეაზიზლა, რომ აიღო და თავი მიანება. თავისი საბატონო ტანისამოსი გაუყიდნია და ეხლა ყველაფერს თითონ იწყობს თავისთვისა. აბა ერთი შეხედვით მაგის მუნდირსა! თავისი გამოწყობილია!

— რომელი ადამიანიც თითონ ვერ დაიკმაყოფილებს ყველაფრით თავისს თავსა, — წარმოსთქვა ისევ სტებელსკიმ და თან სატუსალოს ბნელს კუთხეს მიაშტერდა, — სხვას უნდა მიჰმართოს. და რომელიც სხვის დახმარებას მიჰმართავს — ის მოვალედ ზდება. და კიდევ უნდა გადინადოს. მერე თუ არა აქვს, რითი გადინადოს და არც იცის, როგორ გადინადოს?

მოვალე კი ხდება გლახაკებისა, დედა-კაცებისა... რომლე ბიც სტირიან და იწყევლებიან!.. ძილი არ გეკარება თვალზე, შიშის ზარსა გვერის... სულ ტირილი და წყევლა-კრულვა გესმის! მაგრამ ყველაზე საბრალონი კი ბავშვები არიან — ისეთი გამხდრები, ტიტვლები, დასივებულები... ისინი როდი იწყევლებიან, მხოლოდ სტირიან და იხოცებიან; ისე იქლიტებიან, როგორც ბუზები... ორი წლის განმავლობაში, ერთს წამს ძილი არ მომკარებია, მთელი ღამეები სულ ის ტირილი მესმოდა. იძულებული შევიქნენ, ყველაფერი მიმეტოვებია. და როდესაც ყველაფერს მე თითონ დავუწყე კეთება, — გულზედ როგორღაც მეფონა.

— მერე როგორ ახერხებთ ყველაფრის კეთებასა? ჰკითხა ტემერამ.

— როგორ? — და სტებელსკიმ შეხედა თავისი მოღლილი თვალებით — სულ უბრალოთ. ვაკეთებ მხოლოდ იმას, რაც საჭირო არის ცხოვრებისთვის: ვთოხნი, წყალს ვეზიდები, საქონელს ვაბალახებ. ვხარჯავ იმას რასაც, ვშოულობ. ვიცვამ იმას, რასაც თითონ გამოვიწყობ. ვიძინებ მიწაზე. მაგრამ თავი და თავი ის არის, რომ ხორცი არასჭამო და კალამს ხელი არ მოჰკიდო, რადგან ხორცი კაცს ამხეცებს და კალამი კაცის ხელში უფრო საშიშია, ვიდრე ბრქვალები ლომისა, კბილები ვეფხვისა და შხამი გველისა.

— აი ხომ ხედავთ, — სთქვა მოხუცმა, როდესაც სტებელსკიმ დაამთავრა თავისი სიტყვა, — სულ ამისთანა აზრები უტრიალეებენ თავში. საზოგადოთ კი ჯანმრთელი კაცია. ამასთან როგორი მუშა და კეთილი! თუ ხელი მოჰკიდა რასმე, მთელს თავისს ძალ-ღონეს ზედ შეაღწევს. აი, რა მოგახსენოთ: ბატონობას თავი დაანება და ერთს გლახაკს მოჯამაგირეთ დაუდგა. მერე რა გამოვიდა! იქაც დიდხანს ვერ გასძლო.

— გმ! მერე როგორ გინდა გასძლო, — გულგრილად წარმოსთქვა სტებელსკიმ, — როცა პატრონი მდიდარია, შეუყრია მსახურები, თითონ არას აკეთებს და მსახურს-კი ერთს უბრალო რამეზე სტკეცავს სიღებსა!

— აი ყველგან ეს ემართებოდა!—სიცილით სთქვა მოხუცმა.—მეცოდება კი! ნასწავლი კაცია, მღვდლის ჩამომავალი. წიგნებიცა აქვს თავისთვის, კითხვას არ იშლის. თანაც კი წამოუღია, მაგრამ პოლიციელებმა წაართვეს!

— საიდან არის მოსული?

— აკი მოგახსენეთ, სამბორიდანა მეთქი. სამბორში ეგ დიდ ხანსა სცხოვრობდა, ხმას არავინა სცემდა. ერთს დღეს შეიტყობს, რომ რეზერვის სალდათებს სავარჯიშოთ იბარებენო. ეს ამ მაზრაშია დაბადებული და ამდგარა ეგეც და მოსულა აქ სამსახურის ასასრულებლად. სამსახურიდან კი დიდი ხანიც არის გამოსული ყოფილა, ჯერ ისევ იმ დროიდან, როდესაც თითები მოსძრობია.

— როგორ თუ თითები მოსძრობია?

— აკი მოგახსენებთ, რომ მაგას თავში... რაღაცა მეთქი... მივდივარ ერთხელ ზამთარშიო, — მიამბობდა თითონ, — საშინელი ყინვა იყოო. სამბორში მივდიოდი რომელიღაც სოფლიდან. ვხედავ გზაში, რაღაცა რკინეული გდია, ჯოხის ნატეხი, თუ რაღაცა სხვაო. ეჰ, ვსთქვი ჩემს გულში, ვილასაც დაჰკარგვია, მოდი პოლიციაში მივიტან, გამოაცხადონო. აუღია, ამ სულელს ის რკინა ტიტველა ხელით და შვიდ ვერსტზე მეტს მანძილზე უტარებია.

— ათს ვერსტზე, — წყნარად გაუსწორა სიტყვა სტებელსკიმ, რომელიც იატაკზე იჯდა და ისმენდა ამ ლაპარაკს.

ანდრეამ სტებელსკის შეხედა. მოხუცმა კი განაგრძო, თითქო სულ ერთი იყო, სტებელსკის ესმოდა მისი ლაპარაკი, თუ არა.

— მიუტანია პოლიციაში და იქ სიცილი წახეთქიათ. მე რე მოუხდომებიათ რკინეულის გამოართმევა, მაგრამ ამაოთ— რკინა ხელზედ მიჰკარობოდა. მაშინათვე გაუქანებიათ საავადმყოფოში, მაგრამ ვერა უშველიათ-რა, მინამ თითები არ დაუქრიათ.

სტებელსკიმ, თითქო ამ ამბის დასამტკიცებლად, მალლა ააშვირა ხელი, რომელზედაც სუყველა თითები დაქრილი ჰქონდა პირველ სახსრამდა

— აფსუსი კია, ნასწავლი კაცია. უწყინარი, გულ მშვი-
დი. ეგეც თავის ბინაზე უნდა გაისტუმრონ, აგერა თვეა,
რაც აქა ზის. ამ სატანჯველში ჰყავთ აქა და ამას ხომ არ
აკმარებენ, ყოველ დღე თოთხმეტს კრეიცერს თავისი საკუთა-
რი ფულიდან აძლევენ, რადგან როდესაც პოლიციელებს დაუ-
ჭერიათ, „ატესტაციის“ ქალაღი და ოცდაცხრამეტი გულ-
დენი წაურთმევიათ; აი, ამ ფულიდან აქმევენ ჰურს..

— ატესტატიც წამართვეს,—დაუმატასტებელსკიმ,—სამი
წიგნი, ოცდაცხრამეტი გულდენი და ატესტატი,—წაიბურ-
ტყუნა მეორეთ, თითქო ზეპირად სწავლობსო. ბოლოს წამო-
დგა, დაჯდა იატაკზე მიუბრუნა ანდრიას თავისი მკრთალი
უსიცოცხლო სახე და ჰკითხა:

— Et dominus.. intelligit latine? *)

— Intelligo.

— Et germanice?

— Intelligo.

— Und sie... sie kennen die allqemeine geschichte
vonqindely,—die hat ma nmir abgenommen,—drei bände:
geschichte des ciltterthums, geschichte des littelalters
und die... die geschichte der neuen Zeit.

— სწავლეული კაცია, ქკვიანი თავის პატრონი,—თავის-
თვის ბუტბუტებდა მოხუცი,—მაგრამ, სამწუხაროდ, კაი გზაზე
ვერ დამდგარა! ეგრე მოსდგამს მაგის ოჯახს... განსვენებული
მაგის დედაც მაგნაირი იყო...

*) — თქვენ გესმით ლათინური?

— მესმის.

— ნემეტური?

— მესმის.

— იცით თქვენ... ისტორია გინდელისა, — ის წამართვეს,—სამი ტო-
მი: ძველი ისტორია, შუა საუკუნეების ისტორია... და ახალი დროის ის-
ტორია.

— Et quas scholas dominus absolvit? *) შეეკითხა
 შემდეგ სტებელსკი.

— მე ვიყავ ლეოვში, ფილოსოფიის განყოფილებაში.

— Ergo philosophiam majorem! **)

— არა, — უთხრა ანდრიამ — ფილოსოფია ერთია, არც
 არის უმაღლესი, არც უმდარესი, არის მხოლოდ უფრო ნაკლებად
 ყალბი და უფრო მეტად ყალბი, — თუმცა ვგეც ღმერთმა
 უწყის!

სტებელსკი უსმენდა ამ სიტყვებს გაჭყეტილ თვალეებით,
 თითქო იოტისოდენათ არა ესმოდა-რა მათი; ბოლოს ჩაღუნა
 თავი და მიწვა ისევ სველს, ნაფურთხებისაგან მოლიპულ ია-
 ტაკზე.

IV

— ეს ურიის ბიჭი კი აქაურია, — სთქვა მოხუცმა ერთის
 წამის სიჩუმის შემდეგ და საწოლზე მიძინებულ, შავ-თმიან
 ბიჭზე მიუთითა. — როგორც ეტყობა, „ჯიბის ოსტატთაგანი“
 უნდა იყოს. არ ვიცი სწორედ, რისთვისა ჰყავთ აქა, ეს კი ვიცი,
 რომ ორი კვირა არის აქა ზის. მგონი ასეა, ჰა, მიტრო?

— სწორედ ხვალ შეუსრულდება ორი კვირა, — დაემოწმა
 მიტრო.

— არავენ იცის, რა მოელის, რადგან არც ერთხელ არ
 დაუბარებიათ გამოძიებაზე.

— არც ერთხელ არ დაუბარებიათ?! ორი კვირის განმავ-
 ლობაში?! — შეჰყვირა ანდრიამ.

— არ დაუბარებიათ. ზის ასე საცოდავით და არა ხორ-
 ციელს არ ახსენდება, რომ ხმა ამოიღოს ამისათვის. ბატონ
 ინსპექტორს კი არ ეჩქარება... აი ის ხომ — ჩვენი სახლის პატ-
 რონია — რაღა! მთელი ზამთარი აქ გაუტარებია.

*) რომელ სკოლაში სწავლობდით?

**) მაშასადამე უმაღლესს ფილოსოფიას სწავლობდით.

— რომელი?—ჰკითხა ანდრიამ, რადგან მეტს ვერავის ჰხედავდა.

— აი აქა გვყავს კიდევ ერთი ვაჟ-ბატონი. აბა ერთი წამოდექ ზეზე, ზანტო! დაიძარ ადგილიდან, უეჭამურო!

მოხუცის დაძახებაზე, საწოლის ბოლოს, ბნელ კუთხეში რალაცა შეინძრა და როგორც საფლავიდან, ძლივს-ძლივს წამოიწია, თითქო საიქიოდან მოსულმა, რალაცა საშინელმა მოჩვენებამ. ის იყო ოცდა ოთხიოდე წლის ვაჟ-კაცი, შუა ტანისა, გატატყულ პირისახით და სწორე შუბლით. ტუჩებსა და ნიკაპზე ოდნავ ამოსვლოდა გინგლი.

აბურძენული გრძელი თმა შესაზარ სანახაობას აძლევდა იმის ისედაც საშინელს და მხეცურ სახეს. დიდრონი და უმოდრაო თვალები უსიცოცხლოთ უბეჭუტავდნენ. სახეზე მიწის ფერი ედო, როგორც ყველას, ამ სოროში მცხოვრებლებს. ეტყობოდა, რომ დიდი ხნის პირდაუბანელი იყო, ისე სქლად ედო ქუქუცი საფეთქლებზე. თითქმის სულ ტიტველა იყო, რადგან ტანისამოსათ არ ჩაითვლებოდა ზედ შემოგლეჯილი პერანგი, რომელიც ოდნავ მარტო ზურგს უფარავდა. ამის მეტი არა ეცვა რა. ანდრია აცახცახნდა სიბრალოულითა და ზიზღით, როდესაც დაინახა ასე უკიდურესად გავერანებული, მხეცად ქცეული არსება—სიკეთით ხომ არ ჩავარდებოდა ამ ყოფაში! ანდრიამ კიდევ ჩაათვალა იერა ეს კაცი და შეამჩნია, რომ ფეხები რუმბივით დასიებოდა და როგორც წყალმანკიან სიმსივნეს—ლურჯათ გაჰქონდა ლაპლაპი. მუცელიც საშინლად გასიებოდა, როგორც ამერიკის ველურ კაცებს მიწის ქამი. იმათი სურათი როდისღაც ენახა ანდრიას, სწორეთ ასეთივე გაბერილი მუცლებით. მხოლოდ დიდრონი, ძალოვანი ხელები უმტკიცებდნენ, რომ მუშა კაცი უნდა ყოფილიყო, რალაცა უბედური შემთხვევით მუშაობაზე ხელაღებული და ამ უბედურობაში ჩავდებული.

— აი ეს გახლავთ ჩვენი ბოვდური *), უთხრა მოხუცმა, ბოვდურს ეპაჩიან. ეს ეხლა ამ სახლის პატრონათ ითვლება, რადგან აქ ისეთი ჩვეულება არის, რომ ვინც უფრო მეტს ხანსა ზის სატუსალოში, სახლის პატრონობა იმას ეკუთვნის. და მაგას ხომ, მაღლობა ღმერთს, მთელი ზამთარი აქ გაუტარებია! ერთი შეხედვით, როგორ ჩასუქდა! თვალი არა ვკრათ და! საჩვენებლად ვინახავთ, იქნება საკლავად იყიდოს ვინმემ! ეხლა ცოტასლა ვაქმევთ,—სულ წევს და წევს; რა ქნას, რომ სიმსუქნით ფეხზე ველარა დგება. ეს კი რომ, რასაც ხელით მისწვდება,—გათავდა, მაგისია და მაგისი. ხელებში ჯერ ისევ დიდი ღონე აქვს, მაგრამ ეგ არაფერი, მალე ეგეც მოესპობა!

ამ ხუმრობაზე ყველამ ხარხარი დაიწყო, ანდრიასა და ბოვდურის გარდა. ბოვდური ჯერ ისევ იმ ალაგას იღგა, სადაც ანდრიამ პირველად დაინახა. იღგა და ქანაობდა თავისს გასივებულ ფეხებზე,—იღგა და ჰფიქრობდა, თითქო რაღასაც აპირებსო. ოდნავ პირდაღებულს, კბილები მაგრად მოექირაჲ, თითქო ყოველ ძალ-ღონეს იკრებდა, რომ სისრულეში მოეყვანა, რაც გულიდან ამოეღო. ოთახს თვალს ნელ-ნელა ავლებდა, თუმცა ერთს კაცს კი უფრო აშტერდებოდა; ის კი გულ-აღმა იწვა საწოლზე და სთვლემდა ამ ლაპარაკში.

— ეგ არც ქალაქში დაიარება,—განაგრძო მოხუცმა,— არც სამუშაოზე. წინათ თითონვე ურჩობდა და ეხლა იქნება კიდევ უნდოდეს, მაგრამ ვინ გაუშვებს.

— სწორედ რომ მე თითონ არ მინდა!—გამოელაპარაკა ხრინწიანის ხმით ბოვდური.—ფეხებზე მკიდია იმათი სამუშაო! მერე ვინ რას მომაშავეებს გასამრჯელოს?

სთქვა ეს ბოვდურმა და გადააბიჯა ჯერ იატაკზე მძინარე მოხუც ურიას, მერე მსლოკინე გლეხკაცს და ძლივს მიფრატუნდა სურასთან. ბუმბულივით წამოავლო ხელი, დალია წყალი და შემდეგ გააწვდინა ხელი იმ გლეხკაცისაკენ, რომელიც სთვლემდა; გამოაცალა თავქვეშიდან პატარა ჩიბუხი, გამოუ-

*) ხეტი, ანახი.

ბერტყა შიგ ჩარჩენილი, კომლში გავლილი თამბაქო, ჩაიყარა პირში და დაუწყო ნელ-ნელა ღეჭვა. ღეჭდა და თან დრო-გამოშვებით რაღაცა შავს წვეწვს აფურთხებდა კედელსა და იატაკზე.

რომ შეასრულა ეს ძნელი გასაბედი საქმე, თავისუფლადაც კი ამოისუნთქა, გაჩერდა შუა ოთახში და დაიქნია ხელი:

— რომ დაიხოცნონ, არ წავალ სამუშაოდ! დიახ, იმათმა მზემ, მე იქ წავიდე! აქ დავიღობოთ თავსა და კი არ წავალ! ამ სიტყვებზე ერთი კიდევ შეაფურთხა კედელს, სწორედ მძინარე ურიის პირთან.

— მერე რა მიზეზია, რომ ამდენხანს აქ გაჩერებენ?—აკან-კალებული ხმით დაეკითხა ანდრია.

ბოვდურმა ისეთი ბოროტის თვალით შეხედა ანდრიას, თითქო ამ კითხვით წყლული რამ აუშალაო.

— იმიტომ მაჩერებენ, რომ მაჩერებენ,—შეუტია ბოვდურმა და მერე დაუმატა:—უნდათ, რომ ეტაპით გამისტუმრონ იმ სოფელში, სადაც მე დავბადებულვარ. მე კი ამაზე ვეუბნები, რომ არა სოფელში არ დავბადებულვარ-მეთქი.—მაშ სად დაიბადეო?—გზაში-მეთქი.—მერე ის გზა ვის მიწაზე გადისო?—არავის მიწაზე, რადგან თითონ ის გზაც მიწაზე არ არის, მე დავიბადე წყალზე, როდესაც დედა ჩემი ბორნით გადადიოდა მდინარე დნებრზე-მეთქი.—მერე ის ბორანი სად არისო? ალბად, წყალმა წაიღო, მაშ მე ჯიბეში ხომ არ ჩავიდებდი-მეთქი.—ეს მაინცა სთქვი, სად მოინათლეო?—მე რა ვიცი, წადით და იმასა ჰკითხეთ, ვისაც ემბაზში ვეპირე და ვინც დიდი სიკეთე დამანათლეს.—სად იმალებოდი მაინც?—გულად ხალხში.—რა სოფელში?—ისინი ყველგან არიან-მეთქი.

აი ამნაირად გამოძკითხეს ჩემი ვინაობა. ამაზე მეტი არა უკითხავთრა, უბრძანეს, რომ აქ მოვეყვანეთ; მადლობა ღმერთს, რომ აქ ჩამკეტეს, თითქო დაბეჭდესო, და სულელური კითხვებით მაინც აღარ მაწუხებენ.

ბოვდურმა კიდევ გააფურთხა, კიდევ გადააბიჯა მსლოკინე გლეხკაცს და მიძინარე ურიას, მიძიმეთ მიწვა თავისს კუთხეში და ფეხებზე რაღაცა დაგლეჯილი ტომარა მიიფარა.

ანდრიას უფრო შეეხუთა გული, როდესაც ბოვდურის ნამბობი მოისმინა. რა იყო ამ კაცის სიცოცხლე? რა უნდა იყოს ამისი წარსულის მოგონებანი და მომავალის იმედები? ერთს წამს ჩააყენა თავისი თავი იმის უსაშველო მდგომარეობაში და იგრძნო, რომ გონება ეფანტებოდა და მალე ჩაიხრჩობოდა ამ საშინელ უფსკრულში. რასაკვირველია, ანდრიას აღელვებული წარმოდგენა სინამდვილეს აქარბებდა; უხატავდა მას ობოლ-ოხერს, რომელსაც ყველა თავში უთაქუნებდა; ობოლს, სიბავშვითვე დაჩაგრულს და მოძულეზულს, რომელსაც არ ღირსებია თავისს სიცოცხლეში არც სიხარული, არც აღერსი, არც სიყვარული.

ეს ყველაფერი იყო, მაგრამ არც ასე. ბოვდურს გამოუვლია ბედნიერი წუთები და სიყვარული, ჰყოლია ერთგული მეგობრები, ისეთივე ბედ-შავი ობლები, როგორც თითონ, — მაგრამ ეხლა ეს ყველაფერი განქრა მის დახშულ გონებაში, დავიწყებას მიეცა; ეხლა იმისი, თითქო მოჯადოვებული ფიქრი თამბაქოსა და ლუკმა ჰურს შუა-და ტრიალებდა, ამას იქით მისთვის აღარა არსებობდა-რა, არც წარსულსა და არც მომავალში. ბატონს ინსპექტორებს კი არ ეშურებოდათ იმისი გამოშვება და ბოვდურიც იჯდა, ღმერთისაგანაც და კაცისაგანაც ხელადებული, იჯდა და სივდებოდა და ლბებოდა; მივიწყა ყველაფერი, თუ რამე უნახავს ქვეყანაზე, და ძალ ღონის დაკარგვასთან ერთად, უფრო და უფრო მეტს სიძულვილს იძენდა შრომისადმი.

— ნუ თუ ცარიელი ჰურის მეტს არასა სქამს? — შეეკითხა ანდრია მოხუცებულს.

— მეტს არაფერს, აგერა ექვსი თვე სრულდება. და ისიც როგორ? თუ დილით გაგზავნა თოთხმეტი კრეციკერი ჰურის საყიდლათ, — ერთბაშათ შესქამს და მერე ელის მეორე დღემდინ; ან არა და აი ამ სულელ ბიქს დაესესხება საღამოზე, — უეჭველია საიქიოს თუ დაუბრუნებს.

— და ასე გარეთ გაუსვლელათა ზის ამ ჯურღმულოში?

— რაც აქა ვარ, მე ეგ გარეთ გასული არ მინახავს. არ ვიცი, წინათ როგორ იყო. ბოვდურ, წინათ გადიოდი სადმე?

ბოვდურმა ხმელათ ჩაახველა და მერე წაიბუზღუნა: — არა, არსად, მარტო ერთხელ კი ვიყავი გამოძიებაზე.

— და ამ დედი-შობილათ ტიტვლიკანამ როგორ შეუძლო ამ ზამთარს, ეს ხომ სულ არ მესმის, — სთქვა მოხუცმა. — მე რომ მომიყვანეს, უკანასკნელი ყინვის დღეები იდგნენ. აქ რომ შემოვედი, იმისთანა სიციფე იყო, რომ ქვას გახეთქდა; ეს კი მარტო-მარტო იჯდა ამავე კუთხეში და ესევე ტომარა ჰქონდა წაფარებული. მთლათ გალურჯებულიყო და ხმას ვერ იღებდა. დავიწყე პატარა ხანს გაელა-გამოვლა, ხელები ვიფშენიტე, რაც შემეძლო, მაგრამ რომ დავატყე — ვერას მშველოდა, შევქენი ყვირილი: — თქვენ ეი ხალხნო, ვინა ხართ ქრისტიანი, ძე ღვთისა ხომ არა ვარ, რომ ასე მტანჯავთ? ასე ხომ ძე ღვთისა აწამეს ფარისევლებმა, როგორც თქვენ მე მაწამებთ! ამაზე იმათაც, ცოტა არ იყოს, შემომიტიეს, მაგრამ მერე კი აგვიფუულეს პატარა ცეცხლი, შევთბით როგორც იყო. ამას შემდეგ დღე გამოშვებით მაინც გვინთებდნენ, მინამ ყინვებმა გასტანა.

— მაშ მანამ თქვენ მოხვიდოდით, სულ არ ანთებდნენ ცეცხლსა? ჰკითხა ანდრიამ და თითქო ყინვისაგან გააძიგინა.

— ბოვდური ასე ამბობდა, ანთებდნენ, მაგრამ იშვიათათ, როცა თითონ მოინებებდნენო.

— შენ რაღას გაჩუმებულიყავ, რატომ არ აცივდებოდი რომ დაენთოთ? ჰკითხა ანდრიამ ბოვდურსა.

— დიახ, არ ვაცივდებოდი! გაჯავრდა ამაზე ბოვდური. — თავიდან მეც ვიყვირე ხოლმე, მაგრამ ცემა-ტყეპა დამიწყეს, რაკი მარტო ვიყავი.

— მარტო იყავ! — გაოცდა ამის გამგონი ანდრია, — მერე დიდ ხანს იყავი მარტო?

— სრული თვე. ან არავინ მოჰყავდათ, ან თუ მოიყვანდნენ ვისმე, მეორე სატუსალოში შეჰყავდათ ჩემს ჯიბრზე.

— ექიმი, როდისმე მოდის ხოლმე?

— ერიპა! ექიმის მეტი არა გვაკლია-რა! რის ექიმი, დალოცვილო! მერე ვინ რა უნდა მისცეს აქ ექიმსა! მწარე და ცინვიტ წარმოსთქვა მოხუცმა.

— აკი არის ეს დადგენილება, რომ ექიმმა ყოველ დღე, ან კვირაში ერთხელ უთუოთ ათვალეეროს სატუსალონი, კარგათ არის ხალხი მოთავსებული თუ არა?

— იქნება სხვაგან იყოს სადმე ეგ დადგენილება და დოროგობიჩში კი სწორეთ არ არის! ან ვის რათ მიაჩნია რაიმე დადგენილება. თითონ არ არიან თავისს ბატონები!

— მაშ არავითარი კონტროლი აქ არ არსებობს?

— არ არსებობს არავითარი, მორჩა და გათავდა.

•

სატუსალოში ხმაურობა ასტყდა. ვისაც ეძინა—გაიღვიძეს, წამოდგნენ ზეზე; მარტო სტებელსკი იწვა თავისს ალაგას და ბოედური, იდაყვ დაყრდომილი, თამბაქოს ღეჭვით იბრუებოდა. მოხუცმა ურიამ ანდრიას დაუწყო ლაპარაკი ჯერ ურიულათ, მერე მის ენაზე. ურიის გვერდით, იატაკზე მჯდომარე გლენჯაკმა კი ისევ მორთო ტირილი; წაივლო თავში ხელები და მიაწყდ-მოაწყდა აქეთ-იქით. თან განუწყვეტლივ მოსთქვამდა:—რა ეშმაკათ მოვეხეტებოდით ამ ოხერ დროგობიჩში! ვმჯდარიყავ ჩემსთვის ბორისლაფში-ი, ან მეყიდნა იმ საცოდავი ორმოცდაათი კრეიცერის ფქვილი შვილებისათვის და წავსულიყავი-ი სახლში-ი!..

— ესეც ვითომ ოჯახის პატრონია!—ხუმრობდა მოხუცი. ერთი დღე უმუშავნია ბორისლაფში, აულია ორმოცდა-ათი კრეიცერი და ეხლა დღეობაზე დროგობიჩში მობრძანებულა პურის სასყიდლათ! თვალი კი არ ეცეს და თითქო სააღდგომოთო,—ისე არ მორთულა! შარვალი ცალ-ტოტა იმიტომა აქვს, რომ კაცს რაც მსუბუქათ აცვია, სიარული უფრო უადვილდება. ტყავიც სადღეობოა,—ეტყობა კალთების შეკვეცა

სდომნია და უცაბედათ მოუგლეჯნია. ან სტუმრად იქნებოდა საღმე და გულ-უხვი მეგობრები არ გამოუშვებდნენ, კალთებს დასწევდნენ, მაგას კი ქალაქში მოსვლა ეჩქარებოდა, ხალხში გასვლა,—გამოიწვედა და კალთები მასპინძლებს შერჩებოდათ ხელში! მოსულა თუ არა აქა, ეკლესიასთან საუკეთესო ალაგას გამოჰიმულა, მისცივიანი ღვთის მოციქულები და უტაცნიათ ხელი: აბა მობრძანდით დარბაზშიო!

ამ ლაპარაკზე გლეხკაცი სტიროდა, სხვები იცინოდნენ.

— ვაიმე-ე, ჩემო შეილებო, რა გეშველებათ? მოსთქვამდა საცოდავით გლეხკაცი,—დაგყარეთ უსუსურები, მარტო-მარტო ქოხში, ულუკმაპუროთ! ხომ დაიხოცებით შიმშილით, თუ ხვალ სახლში არ მოვედი!

— ხელამდინ კიდევ ბევრი დროა!—უთხრა შავთმიანა ურია—ბიჭმა... დროგობიჩში ბედის საწვეად წამოსვლას, ისა სჯობდა, რომ დღესვე მისულიყავ!

— ხმა ჩაიწყვიტე, შე ეშმაკის კერძო, უდანოთ ნუ მჭრი ყელსა!—წამოიყვირა გლეხკაცმა, ჩაჰკიდა თავი და მორთო ისევ ტირილი ბავშვივითა.

— არა, არა,—გადაწყვეტით წარმოსთქვა ერთი წუთის შემდეგ,—დღესვე უნდა გამიშვან აქედანა,—რა დავუშავე? მოვიპარე რამე, თუ მოვკალი ვინმე? რისთვის მაჩერებენ აქა? და ამ სიტყვებით წამოდგა იატაკიდან, გაჩერდა კარებთან და მიაღო თავი მიქედელ თანჯარას, საიდანაც პატარა ჯუჯურუტანაში ოღნავ მოსჩანდა დერეფანი და დერეფანში აჩრდილივით მოსიარულე პოლიციელები.

— პაპუა პანკო!—მოსცა ამ დროს ხმა საწოლზე პირ-აღმა მწოლარე გლეხკაცმა,—პაპუა პანკო, თქვენ ხომ არ წაგიღიათ ჩემი ჩიბუხიდან თამბაქო?

— არა, მე არა,—უპასუხა ღოხუცმა,—მანდ სხვა სტუმარი გეწვია.

— ვინა?—ჰკითხა გლეხკაცმა და მრისხანედ შეიკრა ხშირი, შავი წარბები.

— ეს ჩვენი ვაჟ-ბატონი ბოვდური გახლდათ! უყურე ერთი, ჯერ კიდევ იცოხნება.

გლესკაცი ერთს წაშს ჩაჩუმდა და გულ-მოსული იცქირებოდა იმ კუთხისკენ, სადაც ბოვდური იღეპებოდა. მერე ადგა, ხმა ამოუღებლივ მივიდა ბოვდურთან და ისეთი მუშტი ჩასთხლიშა თავში, რომ თავი კედელზე მიუხალა.

— შე მყარალო, შენა! რამდენჯერ უნდა გითხრა, რომ მე ნუ მესტუმრები ხოლმე! ნუ ახლებ ხელს, რაც ჩემია!..

პასუხის მაგივრათ, ბოვდურმა, რაც ძალი დაღონე ჰქონდა, წიხლი ჩაჰკრა გლესს მუცელში, თუმცა თითონაც ისე მწარეთ ეტკინა ფეხი, რომ კიდევაც დაიკვნესა. გლესი დატორტმანდა და ზურგით კედელს მიეყუდა.

— შენაც მოგტეხია კისერი!—დაუყვირა ბოვდურსა,— არა, ჩემს ოხერ ქონებაზე შევე მიშვრები ამასა?!

— ღმერთმა ნუ მოგიშალოს მაგისთანა ქონება საიქიოსაც, ლორი-ქამია!—დაუყვირა ბოვდურმაც და ფეხზე ძლივსლა წამოდგა.—ერთ ჩიბუხ თამბაქოსთვის ადამიანს თავს უტეხავ!

— თვალსაც მოგთხრი ჩემისათვის!—უპასუხა გლესკაცი.—რაც ჩემია, ხელს ნუ ახლებ! გესმის თუ არა! გაისარჯე და შენც გექნება. მე ხომ არ ვეხები შენსას რასმე!

— ღიახაც არ შეეხები, მინამ მე თვალს ვადევნებ, აბა ერთი თვალი გადამცდეს, როგორ დასტაცებ ხელსა! გიცნობთ, რა შვილიც ბრძანდები.

პასუხის მაგიერ, გლესმა ხელი მოუღერა.

— რა ძალიან გენანება ეს შენი საღეჭი? უთხრა ბოვდურმა და შეუბღვირა. მაშ აჰა, შენს თვალში იყოს! უთხრა და თან სახეში შეაფურთხა დაღეჭილი თამბაქო.

ჩემოდინა გლესს აყროლებული წვენი სახეზე, წვერზე, ჩამოდინა პერანგზე, მერე ილღიებში და დააჩნია ყველგან შავი ზოლები.

მოხუცს პანკოს გაეცინა; მიტროს ჩხუბისა შეეშინდა და თავის ნაბაღზე მოიკრუნჩხა.

— შე ძაღლო, შენა, რა მიყავი ეს? რის ღირსი ხარ შენ ამისთვის? გულმოსულობით ხმა ჩაწყვეტილი ხივილით ეუბნეოდა გლესი ბოვდურს და თან მუშტებს უღერებდა.

— შენი დაგიბრუნე და ზედ მეტიც გამოვაყოლე! ბღვე-
 რით უპასუხა ბოვდურმა და იმას აღარ აცადა დარტყმა, ისე
 ღონიერად ჩაქრა წიხლი მუცელში, რომ გლენმა ერთი შეჰ-
 ყვირა, დატორტმანდა და დაეცა იატაკზე. ამის ჩამდენი ბოვ-
 დური არხენათ მიწვა თავისს კუთხეში და არაფითარ ყურად-
 ღებას არ აქცევდა გლენის ღრიალსა და გაშმაგებას.

— ეს ჩვენი „უფროსი ზედამხედველია“, — ხუმრობით
 უთხრა ანდრიას მოხუცმა პანკომ, — ისე უფთხილდება თავისს
 კუთვნილებას, როგორც თვალის ჩინს და ამ ბოვდურს სულ
 თვალების დათხრას ემუქრება, მაგრამ როგორღაც ღმერთი
 იფარავს იმას. ღვთის წინაშე, ღირს კი ერთი ჩიბუხი თამბა-
 ქო ერთ თვალათ!

— თქვენ საიდგან-ღა ხართ, ბიძია? — ჰკითხა ანდრიამ გლენ-
 კაცსა, მაგრამ ის იმ დროს ბრაზმორეული ისევ ლოგინზე იწვა,
 ქშენით აბოლებდა ზედ-ზედ ჩიბუხს და თან ჰერს მიშტერე-
 ბოდა, თითქო არც კი გაუგონია ანდრიას კითხვაო.

— ეგ გახლავთ დოროჯოვიდან, — ხელ-ახლა მოჰყვა ხუმ-
 რობას მოხუცი პანკო. დიდი სოფელია ის დოროჯოვი და დი-
 დი ავაზაკები და ქურდებიც სცხოვრობენ შიგ, რომლებიც სულ
 იმაზე დავობენ, რომ ეს ჩემია, ეს შენია. ასე რომ ამაზე ჰკუა-
 ზედაც შეიშალნენ და ეხლა სულველარა გაუგიათ-რა, რომე-
 ლია ჩემა და რომელია შენა.

— აი დაგწყევლოს ღმერთმა! ხმა ჩაიწყვიტო არა სჯო-
 ბიან, მაგდენი სისულელის ლაპარაკსა! — შეუტია მოხუცს დო-
 როჯოველმა.

— ფუი შენს კაცობას! სიცილით უთხრა მოხუცმა პან-
 კომ, — ესეცა გშურს, გაუმადლო! იქნება ის შენი არ იყოს,
 რასაც მე აქ ვილაპარაკებ!.. აი ეს საცოდავიც „ჩემია“ — „შე-
 ნიაზე“ დაუქერიათ, — განუგრძობდა ანდრიას მოხუცი, — საცაღა
 ვიღაც ურიისაგან ტყავი უყიდნია ექვს შაურათ! ტყავი კი მა-
 ნეთიც ღირებულა. ურის ექვსი შაური უგდია ხელში და
 მოუკურცხლავს, ამ ღვთის გლახისთვის კი ურიებს უტაცნიათ
 ხელი და სატუსაღოში მოუბძანებიათ.

მოხუცმა კიდევ გაიცინა, იმას მიჰყვა მიტრო და შავ-თმიანა ურია-ბიჭი, რომელსაც მოხუცმა „ჯიბის ოსტატი“ უწოდა წინათ. დოროჟოველს ხმა აღარ გაუცია, მძიმეთ ქშინავდა და პირიდან ბოლს უშვებდა პირდაპირ ჭერისაკენ. ანდრია მთელი ის დრო კედელთან იდვა მოხუცის საწოლთან და ხელში თავისი პალტო ეჭირა. ფეხები სტკიოდა და უცახცახებდა, მაგრამ ვერ დასძლია თავს, რომ ამ სიბინძურესა და სისაძაგლეში დამჯდარიყო სადმე.

რომ ველარ აიტანა ფეხზე ღვომა, დაიწყო სიარული საწოლებსა და იატაკზე მწოლიარეთა შორის, თუმცა ამნაირადაც ხუთ-ექვსს ნახიჯზე მეტს ვერ გადასდგამდა. ტუსალების ამ საზარელი მღვომაარეობის ნახვამ თავი ტყვიასავით დაუმძიმა, ათასნაირი ფიქრები კორიანტელივით დაუტრიალა თავში: ყველა ეს გაჭირვება, ეს სისაძაგლე, ეს სიბინძურე აქ, ამ ვიწრო გალიაში და ამ გალიის კედლებს გარეთ, მთელ დედამიწის ზურგზე, მთელი კაცობრიობის ძირში, სადაც ის ამ ჟამათ თავისს თავსაც გრძნობდა ჩაძირულად, — ადამიანთა ყველა ეს ტანჯვა და ვაება თავისი უზომო სიმძიმით ლოდებივით დააწვა გულზე და თავისი საკუთარი მწარე ნაღველი გადაავიწყა.

და იქ კი, ამ საზიზღარი გალიის გარეთ, მზის სხივებით მოფენილს, თლილი ქვით დაგებულს ეზოში... პოლიციელნი ერთობოდნენ და ხმა მალლა ხარხარებდნენ. ჰქონდათ ერთი სიცილი, ყიჟინი, კამათი; ისმოდა ვილაცა ურიების ყვირილი, რომლებიც პოლიციელებს ნახირთან ერთად ეზოში მოერეკნათ.

ბერკეტს გაჰქონდა ქრიალი, ეტყობოდა, რომ ქიდან ვილაც წყალს იღებდა. ამის მეტი კი არც არა ისმოდა-რა, არც არა სჩონდა-რა. სულ ერთი და იგივე შეჩვენებული, უნძრეველი ჩრდილი დასტრიალებდა ქუჩყიანს, ფურთხით გალიზულ კედლებს, საწოლებს და დაქოქებულ იატაკს.

— მალე მაინც დაბინდდეს, — წარმოსთქვა მოხუცმა პანკომ და თან ჩიბუხს დაუწყო ტენა. — თქვენ, ბატონო, — შეეკითხა ანდრიას, — თქვენ არ ეწვეით?

— არა, არ ვეწევი. ყველაფერს შევეჩვიე, რასაც ხელი მოვკიდე, და მაგას კი როგორღაც ვერ შევეთვისე.

— მაშ თქვენ ბედნიერი კაცი ყოფილხართ. მე სული ამომძვრებოდა, რომ არ მაწევიანებდნენ. კვირაში მუდამ მინდება ორი ხვეული თამბაქო; ასე სჯობიან „ჩაჩკობით“ ყიდვასა.

ამ დროს მიტრომ მოინდომა გაგება, თუ რა ხანი იყო კიდევ დაბინდებამდინ, შედგა რკინის საწოლის თავზე, მოებლაუჭა ხელებით ფანჯრის რკინებს, დაეკიდა ოდნავ ხელებზე და გადიხედა ეზოსაკენ. მაგრამ იმ წამსვე მოისმა ტლაშუნი და მიტრომ, თითქო მღულარე გადაასხესო, უცეი გაუშვა ხელები რკინებს, დაეცა იატაკზე და დაჰკრა ფერდი რკინის საწოლს.

— აი შე ქურდ-ბაცაცო შენა, წყნარად ვერ იჯდები ემანდ? კიდევ გამოიჭყიტავ?— მოისმა ეზოდან სალდათის ხმა, რომელსაც იმ დროს ფანჯარასთან გაეგლო მათრახით ხელში და მიტროს ხელები რომ დაინახა რკინაზე— დაჰკრა რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. მიტრომ დაიკვნესა, გასწორდა და მწარეთ დახედა თავისს ხელებს, რომლებზედაც ორი პრტყელი ლურჯი ზოლი გასწოლოდა ძეხვებივით. თვალეში ცრემლებე მორყული, მაგრამ პირზე ღიმილით, მიუბრუნდა მოხუცს ჰანკოს:— „მალე ჩავა მზე“, მერე დაჯდა საწოლზე, მოიწმინდა მაჯით თვალეები და დაუწყო ნატკენ ხელებს სულის ბერვა.

v1

გაისმა კარებთან ხმაურობა, გასაღებმა დაიწკატუნა და კარი გაიღო იმდენათ, რომ სალდათს თავი შეეყო და მზის სხივი კი ოდნავათაც არ შევიდა.

— ანდრია ტემერა! ბატონი ინსპექტორი გიხმობთ! დაუძახა სალდათმა და გაიკეტა კარი, როდესაც ანდრია გაჰყვა უკან.

ანდრიას გასვლის შემდეგ სატუსალოში ერთის წამით სიჩუმე ჩამოვარდა.

— რა პატიოსანი კაცია, საწყალი, — სთქვა პაპია პანკომ.

— ზარმაცი ვინმე იქნება, მაწანწალა, ცხვირ წინ წაიბუღუნა დოროჯოველმა გლახკაცმა. პატიოსანი კაცები ეტაპით არ დაჰყავთ ხოლმე.

— პატიოსანი დოროჯოველები ხომ დაჰყავთ ხოლმე? — ეცა პირში ყოყოჩათ მიტრო.

— აი შე ჯოჯო, შენც ფეხი გამოჰყავ! გირჩევ ეგ ხმა ჩაიწყვიტო! — შეუტია გულმოსულმა დოროჯოველმა.

ხელ-ახლა ჩამოვარდა სიჩუმე, ისმოდა მხოლოდ პანკოს ჩიბუხის წევა და გულსაკლავი სლოკინი შემოფლეთილი გლეხისა, რომელიც ისევ კარებთან ატუზულიყო, თითქო რაღაცა სასწაულის მოლოდინში, რომ უცებ გაიღებოდა ეს დაჭედილი კარები და გაუშვებდა პატარა შვილებთან თავისი ორმოცდაათი კრეციკრით.

კიდევ გაისმა კარებთან ხმაური, კარი გაიღო და შევიდა ანდრია, პალტოთი ხელში.

— რა გითხრეს, რა? ერთხმით ჰკითხა რამდენმამე კაცმა.

— არაფერი, — ნაღვლიანათ უბასუხა ანდრიამ. — გამომეკითხეს და მიბძანეს ქალაღების მოსვლას მოვუცადო.

ანდრია გაჩუმდა და დაიწყო ოთახში სიარული.

დანარჩენი ტუსაღებიც ჩუმად იყვნენ. ყველას გაახსენდა, რომ ისინიც დიდი ხანია ელიან თავ-თავიანთ ქალაღებს და შესაძლებელია, საკუთარი დარდის მიუხედავად, მათში ვისმე გულიც დაეწვა ამ ახალგაზდა კაცზე, რომელიც მამასახლისისა და ინსპექტორის ერთი სიტყვით, ვინ იცის, რამდენი ხნის მოლოდინში უნდა ყოფილიყო და რომელიც მათსავით მოეშორებინათ ჩველებრივ შრომას, ნაცნობებს, მშვენიერს, თავისუფალს ქვეყანას და ამ საზიზღარ სოროში ჩაეგდოთ.

ეს უსიამოვნო სიჩუმე პირველად ზოვდურმა დაარღვია. აჩრდილივით წამოიწოდა თავისი კუთხიდან, მივიდა მიტროსთან ხელ-გაშვერილი და უკმეხათ უთხრა: — მიტრო, მოიტაპური!

— პური კი არა, შავი ქვა მიეც მაგას, შავი ქვა! უთხრა დოროჯოველმა.

მაგრამ ბოვდურს არ გაუგონია ეს შეთავაზება, ხელი თითქმის პირამდინ მიუტანა მიტროს და მეორეთ უთხრა:—მიტრო, მოიტა მეთქი პური!

— ჩემთვისაც ცოტა მაქვს, ხვალ საუზმეთ არ მეყოფა, მინამ ახალს მომიტანდნენ. მე კი სამუშაოზე ვარ წასასვლელი!

— მოიტა პური! არ იშლიდა თავისას ბოვდური და არაფერს საბუთს ყურს არ უგდებდა.

— ხომ გეუბნევი, რომ ჩემთვისაც ცოტა მაქვს მეთქი.

— მე რომ ერთი ლუკმაც არა მაქვს და შშიან კი!

— სულ როდი უნდა შეგეხეთქნა დილას, საღამოსთვისაც უნდა შეგენახნა! უთხრა პანკომ.

— ჩემათ, ბებრუხანა!.. დაუტატანა ბოვდურმა და ხელახლა მიუბრუნდა მიტროს:—გესმის თუ არა, მოიტა პური!

მაგრამ პაპუა პანკომ ამ ხანათ ვეღარ აიტანა შეურაცხყოფა: უცებ წამოხტა ახალგაზდასავით საწოლიდან და თავისი ხის ფეხით დააბაკუნა:—შე გვერდ დამპალო, შენა,—შეუტია ბოვდურსა,—აქ რა ბატონი გამიხდი, რომ ხმა ვერ გაუცია კაცსა?! შე უნიფხვო, აბრანძულო! მიეგდე კუთხეში და ზეზეულად დაღბი, მინამ მთლათ არ შეგჭამონ მატლებმა!

და თან მაგრათა ჰკერა ხელი მიტროდგან და კედლისაკენ მიახეთქა.

— მკარი, მკარი ხელი, იუდის კერძო! ბუზლუნებდა ბოვდური.

— იუდის კერძიც შენა ხარ და ჯანაბამდინაც გზა გქონია!—მოუქრა სიტყვა მოხუცმა.—რას ჩასციებობხარ ამ ბიქსა? შენს პურსა სქამს თუ? შიგ ცხვირში სტენავს თავის თათებსა—მიტრო, მოიტა პური.

— მე თუ ეგრე მსურს,—რას მიზამ შენა? კერპობდა ბოვდური.

— მე რა უნდა გიყო, სატანა! შენს ჯავრს ეშმაკი ამომყრის!

ანდრიას ძალიან სწყინდა იმათი ჩხუბი. მოხუცს დამშვიდება დაუწყა! მერე ჯიბიდან ამოიღო კარგა მოზდილა პურის-ნატეხი და მიაწოდა ბოვდურს:—აჰა, სქამე, თუ გშიან.

ეს ისევე სახლიდან მომყვა და მე ეხლა პურის ჭამის გუნებაზეარა ვარ!

— ეჰ, ბატონო, — უთხრა მოხუცმა პანკომ, — რათ არიგებთ პურსა? თუ ეხლა არა, ერთი საათის შემდეგ, ან ხვალ დილით მოგშივიათ და აქ პურს ძალიან გვიან იძლევიან.

— არა, არა, არ მომშივა, — უპასუხა ანდრიამ — და თუ მამშივდა კიდევ — მგონია მოვითმინო, მინამ მომიტანდნენ.

— მერე ფული კი გაქვთ, რომ იყიდოთ?

— მაქვს, მაქვს. ორმოც - და - ათი გულდენი მაქვს თანა. ბეთ გამოვართვი იმას, ვისთანაც მე მივდიოდი. რა მეტი გზაა, ცოტაოდენს დავხარჯავ იქიდან, თუმცა, სიმართლე რომ ვსთქვა, ჩემი კი არ არის.

— დიხაც, ამისთანა შემთხვევაში კაცი თავის თავს უარს ვერ ეტყვის, — უთხრა პანკომა.

ამ დროს ბოვდური უცნაურად და საზარლად შესცქეროდა ანდრიას. ხელში ჯერ ისევე იმის პური ეჭირა, არც მადლობას უხდიდა, არც არას ეუბნებოდა, თითქო ანდრიამ კარგი პურის ნატეხი კი არა, გახურებული რკინა მისცაო, ისეთნაირად მოელრიცა ბოვდურს სახე, ისეთი ენით გამოუთქმელი, მხეცური გამომეტყველება მიიღო. მწუხარება, სიხარბე, თუ მადლობა გამოიხატებოდა იმის სახეზე, — ამას ვერ გაარჩევდა კაცი. და ამასთან ტუსაღები არც აქცევდნენ ამას ყურადღებას. ბოვდურმა კი ერთს წამს უცქირა ანდრიას, თითქო ოთხივ-კუთხით ზომავსო და სწონის იმის ძალასო, ჩაკუმშა მარჯვენა ხელში პური, ერთ პირის მოვლებაზე ზორბა ლუკმა ჩამოჰკბიჩა, ხმა ამოუღებლივ მიძერა თავის კუთხეში და სწრაფათ მიიმალა სიბნელეში — იქიდან მხოლოთ იმისი უმგზავსი ლექვა მოისმოდა.

— ღმერთო, რამდენნაირი ადამიანია ქვეყანაზე, — დაიწყო ისევე პანკომა. — ერთი აი, როგორც ეს ჩვენი დოროჯოველი, ლუკმა პურისთვის ძმას თვალს მოსთხრის და მეორე კი, თითონვე რომ შიოდეს, — უკანასკნელს მეორეს მისცემს. და საგულისხმიერო ის არის, რომ, ამ გვარად მარტო კერძო პირები კი არა, მთელი სოფლები იქცევიან. ერთ სოფელში

თვალ-ვიწრო ხალხი სცხოვრობს, დავა აქვთ მიჯნებზე, ხიდებზე, ერთი ბეწვა ბალახზე, ეკალზე,—ერთის სიტყვით ჯოჯოხეთია მათი ცხოვრება. გლახაკს არ გაიკითხვენ, მგზავრს თავს არ შეაფარებინებენ, ხელს არავის არ გაუწვდიან. წამდაუწუმ ერთმანეთს ეცემიან: ეს ჩემია! მაშ რა არის ჩემი!.. ამ რიგად ეხოცებიან ზედ ამ „ჩემსას“ და ის კი არ იციან, რომ ამით ბოლოს უღებენ იმ „თავისას“ და თითქო მიწაც ველარ იტყვის იმათ ამ სოფლადა. მეორე სოფელში კი სცხოვრობენ ძმურად, მშვიდათ, მეგობრულად... არც ჩხუბი, არც რაიმე ქორები, ერთი მეორეს ხელს უმართავს თუ ფულით თუ საქონლით; არც გლახას დაუტატანებენ, მგზავრსაც თავს შეაფარებინებენ და ლუკმას მიაწოდებენ,—და ყველა ამასთან არა ღარობდებიან, თავისთვისაც აქვთ ცოტაოდენი და შეილებსაც უტოვებენ რასმე. ჩემისთანათ ვინ იცის ეს ყველაფერი, თუმცა ბევრს ხანს კი არ მივლია მოწყალებაზე. ესეც კი შემიძლიან მოგახსენოთ, რომ მთებში ბევრად უკეთესია ხალხი, ვიდრე ბარად.

— იქნება იმიტომ, რომ ბარად უფრო ღარიბნი არიან? უთხრა ანდრიამ.

— ეგ ღმერთმა უწყის, — უპასუხა მოხუცმა. — თითქო რომ ეგვეც არის და არც ეგაა. იმიტომ რომ ბარად მიწაც უკეთესია და პატრონებიც უფრო შეძლებულები, მაგრამ ხალხში ისეთი მტრობაა, რომ ღმერთმა ყველა დაიფაროს. მთებში კი, თუნდ სულ უღარიბესთან მიდი, ისიც კი არ გაგიშვებს ცარიელსა, უთუოდ რასმე მოგაჩეჩებს.

ბინდდებოდა. მზე ჩავადა და სატუხალოში ხომ სულ დაბნელდა. მოხუცი პანკო წამოდგა, იმას მიჰყვა მიტრო და ორივენი სალოცავათ დადგნენ.

— ეხლა კი დროა დავიძინოთ, — ლოცვის შემდეგ სთქვა მოხუცმა. — მაგრამ ეს არ ვიცი, ბატონო, შენ როგორ-ღა მოგათავსო? ჩემს ადგილს დაგიტოვებდი, მაგრამ რა ვქნა, რომ მოხუცი ვარ, ცალ-ფეხა...

— არა, არა, რა სათქმელია, — გაუწყვიტა სიტყვა ანდრიამ. — ეგ როგორ შეიძლება! მე, ჯერ ერთი, არ შემიძნება, მეორე

არის და ყმაწვილი ფეხები მაქვს, სალი,—ამ ლამეს ფეხზე გავათენებ და მერე ვნახოთ ღმერთი რას ინებებს.

— ეჰ, ლაპარაკობთ თქვენცა, რაღა! ეგ სათქმელათ ადვილია და საქმით კი არა,—უპასუხა მოხუცმა.—აი, დოროყოველო, თქვენ რომ დაუთმობდეთ ადგილს ამ ბატონსა!

— ბატონებისთვის ჩვენ ადგილი არა გვაქვს,—წაიბუზღონა დოროყოველმა.—ბატონის საქმეა ბატონობა და არა სატუსალოში ჯდომა. და თუ აქაც არ იწლიან ხეტიალსა, ურჩევნიან ტახტს ქვეშ შეწვეს, იქ უფრო თავისუფლად გაიშლართება და გადასაფარდნიც არ არის!

მწარეთ მოხვდა გულზე ანდრიას ეს მკვახე სიტყვები, მაგრამ იმისთვის ხმა არ გაუცია; მოხუცს ხელმეორედ სთხოვა, არ შეწუხებულიყო, რომ თითონ მოთავსდებოდა როგორმე...

უცებ მიტრომ დასწია ხელი კალთაზე და წასჩურჩულა: —თქვენ, ჩემო ბატონო, პატარა ხანს კიდევ იარეთ და მე კი დავიძინებ, როდესაც დაიღლებით და ძილი მოგერევათ, გამადვიძეთ—მე ავდგები და თქვენ ჩემს ალაგას დაიძინეთ.

— კარგი, ძმობილო, ღმერთი გადაგიხდის,—უთხრა ანდრიამ.—აჰა ეს ჩემი პალტო დაიხურე, რადგან ღამე აცივდება და მე კი, თუმცა მსუბუქია, მაინც მიჭირს ხელში ქერა.

ყველანი დაწვნენ, ზოგი გახდილი, ზოგი გაუხდელი, მხოლოდ ანდრიამ,—სიფთხილით, რომ ფეხი არავისთვის წამოედო ამ სიბნელეში,—დაიწყო მოჩვენებასავით ნელა სიარული და თანაბრად აბაკუნებდა წალებს ქვის მოლიპულ იატაკზე.

ნ. ყაფიანასა.

(დასასრული იქნება)

«ხალხის მტერი»

ანუ

აქიმი უსოკვანი

სუთი-მოქმედებანი დრამა ჭენრის იბსენისა*)

მოქმედება მეოთხე.

(ძველებური ზალა გორსტერის სახლში. სცენის სიღრმეში დია კარები დერეფანში გადის. მარცხნივ სამი კარებია. მათ შორდაშირ შუაში ამადლებული ადგილი. ზედ შატრა მადიდა სდგას, მაგიდაზედ ორი სანთელი, გრაფინი, ჭიჭა და ზარა. ზალა განათებულია ფანჯრებსა და ფანჯრებს შუა მიერულ კანდე-ლიაბრებით. მარცხნივ მაგიდაა და სკამი, მაგიდაზედ შანდალი სანთელით. იქვე ჰარჯონივ კარებია და კარებთან რამდენიმე სკამი. სხვა და სხვა წოდების ხალხი. რამდენიმე ქალი და ბავშვები. ხალხი თან-და-თან ემეტება).

შირგეჯი მოქალაქე (თავის მუზობელს მიჰმართავს). აა, ლამსტად, შენც მოსულხარ?

მეორე. კვლავ როდის დავკლებივარ კრებებს, რომ ეხლა დავკლებოდი?

მესამე. უსათუოდ სტვენას აპირებთ?

მეორე. რასაკვირველია; თქვენა?

*) იხ. „მთაბის“ მე-VI №-რი 1903 წ.

- მესამე. მეცა. იმ ოხერ ივანსენს საყვირი მოუტანია.
- მეორე. ყოჩაღ, ივანსენ, ყოჩაღ (ამ ჯგუფში იცინიან).
- მეოთხე (მიუხსლოდებდა). არ იცით ეს ხალხი რად შეკრებილა? რაზედ უნდა ილაპარაკონ?
- მეორე. ექ. შტოკმანმა ბურგომისტრის წინააღმდეგ უნდა ილაპარაკოს.
- მეოთხე. მერე ბურგომისტრი ხომ ძმია ექიმისა?
- ზარგედი. რა უყოთ მერე, რომ ძმია? ალბათ, არ ეშინიან ძმისა.
- მესამე. რატომ არ ეშინიან? „სახალხო მოამბეში“ აცხადებდნენ, ექიმი სტყუისო.
- მეორე. ჰო, როგორც ეტყობა, ამ შემთხვევაში კი ის უნდა სტყუოდეს. სახლი ამ ყრილობისთვის არც ასსოციაციამ და არც კლუბმა დაუთმო.
- ზარგედი. აბანოების ზალაც კი არ დაუთმეს.
- მეორე. ეგ ხომ ეგრე უნდა ყოფილიყო.
- მეხუთე (მეორე ჯგუფიდან). მაშ ხმა ვის სასარგებლოთ უნდა მივცეთ, ვინ იცის?
- მექვსე. (იმ ჯგუფიდან) როგორც ასლაკენი მოიქცევა ჩვენც ისრე უნდა მოვიქცეთ. ამას რაღა ლაპარაკი უნდა.
- ბილდინგა. (პორთიყელით ხელში საფხს მიაშობს და მოდის) უკაცრავათ, ბატონებო! ნება მიბოძეთ გავიარო. მე „სახალხო მოამბის“ რეპორტერი განლაგართ. (გზას მისცემენ) გმადლობთ!
(დაჟდება მარცხენა მაგიდასთან)
- მუშა კაცია. ეს ვინ არის?
- მეორე. რა დაგემართა, არ იცი? ეს ის ბილინგია ასლაკენის გაზეთში, რომ მუშაობს. (გოტსტერს მარჯვენა კარებიდან გამოჰქუავს ქ. შტოკმანის და პეტრა (უკან ეილიფა და მორტენი მისდევენ).
- გოტსტერი. ჩემის აზრით, ეს უფრო კაი ადგილია, თუ ვინიცობაა რამე მოხდა, აქედა შეუმჩნეველად შეიძლება გასვლა.
- ქ. შტოკმ. განა შეიძლება რამე მოხდეს?

გორსტკრა. რა ვიცი, — ამისთანა ბრბოსაგან კაცი ყველაფერს უნდა მოელოდეს. თქვენ კი ნუ შეგეშინდებათ.

შეტრა. რა გულკეთილობა გამოიჩინეთ, რომ მამას ზალა ათხოვეთ.

გორსტკრა. რაკი ყველამ უარი უთხრა...

შეტრა. (ჰდღება) დიდი გაბედულობა კი უნდოდა, რომ ეგრე მოქცეულიყო კაცი.

გორსტკრა. ამას რა გაბედულობა უნდოდა!

(გოფსტაღი და ასლაკსენი ერთს დრას შემოფენ, მკრამ სს. და სს. გზით მახაბენ ხალხს)

ასლაკსენი (გორსტკრს მიუახლოვდება). განა ექიმი ჯერ არ მოსულა?

გორსტკრა. აიმ ოთახშია.

(შემოსავალ კარებთან არეულბა და ჩოჩქოლია)

გოფსტაღი (ბილდინგს მიუბრუნდება). უყურეთ, ბურგომისტრიც მოვიდა.

ბილდინგი. მართლა ბურგომისტრია!

(ბურგომისტრი მოდის და ხალხს, რომელიც გზას აძლევს, აქეთ-იქით თავს უკრავს. მარცხნივ გაჩერდება. ცოტა ხნის შემდეგ მარჯვენა კარებიდან ექ. შტრაკმანი გამოვა. შავი სერთუვი აცვია და თეთრი კალსტუხი აქვს გაკეთებულია რამდენიმე კაცი ტაშს დაჰკრავს, უმეტესობა კი უსტვენს და უსისინებს. სიჩუმე.)

ექ. შტრაკმ. (ხანჯვარის სმით) ხომ კარგათ ჰგონებთ თავსა, კატო?

ქ. შტრაკმ. არა მიშავს-რა, (ჩუმათ) მხოლოდ შენ ნუ აღელვდები, ტომას.

ექ. შტრაკმ. ნუ გეშინიან, მე შეეძლებ თავის შეკავებას (სათს დახედავს, ამაღლებულ ადგილზედ ავა და ხალხს თავს უკრავს) საათის მეოთხედი გადავაცდინეთ კიდევ დანიშნულს დროსა და ამიტომ ვიწყებ (ხელთაწერს ამოცდებს).

ასლაკსენი. მე მგონი კარგი იქნებოდა თავმჯდომარე ამოგვერჩია.

ექ. შტოკმ. თავმჯდომარე რა საქიროა?

წამდენიძე სძა. თავმჯდომარე, თავმჯდომარე!

ბურგ. მეც ეგრე მგონია. კარგი იქნებოდა ჯერ თავმჯდომარე ამოგვეჩია და მერმე შევდგომოდით საქმეს.

ექ. შტოკმ. ეს ხალხი მე ლექციისათვის შემიკრებია და აბა რა საქიროა აქ თავმჯდომარე?

ბურგ. შეიძლება ექიმ შტოკმანის ლექციამ კამათი გამოიწვიოს.

წამდენიძე სძა. თავმჯდომარე, თავმჯდომარე!

გოფსტადა. უმეტესობას თავმჯდომარე უნდა.

ექ. შტოკმ (თავს იკავებს). კარგით; ასრულდეს უმეტესობის სურვილი!

ასლაკსენა. მე ჩემის მხრით ბ. ბურგომისტრი დამისახელებია.

საძნა ჯგუფიდან. (ტაშის კვრით) ვაშა, ვაშა!

ბურგ. სხვა-და-სხვა მიზეზთა გამო, რომლებიც უმეტესობამ, ექვი არ არის, იცის და კარგათავე ესმის, მე იძულებული ვარ უარი გამოვაცხადო; მაგრამ, საბედნიეროდ, ჩვენ შორის იმყოფება ისეთი პირი, რომელზედაც იმედი მაქვს სუყველანი გაფრედებით. მე მესაკუთრეთა ასოციაციის თავმჯდომარეზედ მოვახსენებთ, ბ. ასლაკსენზედ!

ბეგნა. გაუმარჯოს ბ. ასლაკსენს! ვაშა, ვაშა!

(ექ. შტოკმანი თავის ხელთაწერს აიღებს და ჩამოყვ.)

ასლაკსენა. როცა ჩემი თანამომენი—მოქალაქენი მოვალეობის აღსასრულებლად მიწოდებენ, მე არ შემიძლიან უარი ვსთქვა.

(ტაშის კვრა და ვაშის ძახილი. ასლაკსენი შეგა მადლა),

ბილდანიგი (სწერავს). აღენიშნოთ... „ერთხმათ ამორჩეულ იქმნა ბ. ასლაკსენი“.

ასლაკსენა. მოწყალეო ხელმწიფენო, როგორც თავმჯდომარემ დღევანდელის კრებისამ, მე მინდა რამდენიმე სიტყვით მოგმართოთ. მე, ბატონბო, ჩუმი და მშვიდობიანობის მოყვარული კაცი ვახლავართ; მგონი, ყველამ

იცის, რომ ყველგან და ყოველთვის ჩემი დევიზია:
გონიერი ზომიერება... და... ზომიერი გონიერება.
ამაში, იმედი მაქვს, ვინც კი მიცნობს, ექვს არ
შეიტანს.

ბეგნა. ჰო, მართალია, მართალია!

ასლაკსენი. იგივე გონიერება და ზომიერება ემსახურებიან,
რასაკვირველია, საზოგადოების ინტერესებს... ამი-
ტომ მე მივმართავ ჩვენს პატივცემულ მოქალაქეს
უმორჩილესის თხოვნით ზომიერებას არ გადასცდეს.

ხმა. გაუმარჯოს შესაკუთრეთა ასსოციაციას!..

რამდენამე ხმა. ეს ვილა ღრიალებს! ჩუმად, ჩუმად!

ასლაკსენი. გთხოვთ, ბატონებო, ნუ მაწყვეტინებთ! ხომ არა-
ვისა სურს რაიმე შენიშვნის მოცემა?

ბურგ. ბ. თავმჯდომარევ!

ასლაკსენი. სიტყვა ბ. ბურგომისტრს ეკუთვნის.

ბურგ. იმ მიზეზისა გამო, რომ ექ. შტოკმანის ახლო ნათე-
სავი ვახლავართ, რაიც, იმედი მაქვს, ყველამ უწყის,
მე ვარჩევდი სრულიად არ მელაპარაკნა დღესა, მაგრამ
მოვალეობა ჩემი ქალაქისადმი და მთლად მის ინტერე-
სებისადმი მაიძულებს შევნიშნო. მე დაბეჯითებით
შემიძლიან ვსთქვა, რომ არც ერთს თანადამსწრეს
არა სურს ჩვენი აბანოების და მათ სანიტარულ
მდგომარეობის შესახებ ტყუილი და გადაქარბებუ-
ლი აზრები იყვნენ გავრცელებულნი.

ბეგნა. რასაკვირველია, არა გვსურს, არა! ჩვენ პროტესტს
ვაცხადებთ.

ბურგ. ამისდამიხედვით მე გთხოვთ ექ. შტოკმანს ლექციის
წაკითხვა და ამ საგანზედ ლაპარაკი აუკრძალოთ!

ექ. შტოკმ. (აღშოფთებულად) როგორ? მე აღმიკრძალოთ? რა
გინდათ მაგითი სთქვათ, მოწყალეო ხელმწიფევ?..

ქ. შტოკმ. (ახველებს). ჰმ.. ჰმ!..

ექ. შტოკმ. (თავს იჭებს) მაშ ლექციის წაკითხვის ნებას არ
მაძლევთ?

ბურგ. ჩემს წერილში, რომელიც „სახალხო მოამბე“-ში იყო მოთავსებული, პატივცემულ საზოგადოებას მე საესებით გავაცნე საქმის ნამდვილი მდგომარეობა და ამიტომ მგონია, რომ გონიერნი მოქალაქენი იმას დაჰკმაყოფილდებიან. ამ წერილიდან ყველა გაიგებდა, რომ ჩვენი აბანოების უფროსი ექიმი თავის წერილში, მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობას ურწმუნოდ ჰყოფს, სცდილობს ისედაც შევიწროებულ ლარებში მოქალაქეთ ასი ათასი კრონის ხარჯი მოუმატოს კიდევ.

(უვირილი და სტკენა)

ასლაკსუნა (ზარას დაარწკუნებს). ჩუმაღ, ბატონებო, ჩუმაღ! მეც ბ. ბურგომისტრს ვეთანხმები. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ექიმი თავის აგიტაციით სულ სხვა მიზანს ემსახურება. აბანოებზედ ლაპარაკობს, მაგრამ რევოლიუციის მოხდენა სურს და აწ ცნობილის ადმინისტრაციის დამხობას ელამება. ექიმის პატიოსნებაში ექვი არავის შეუძლიან შეიტანოს—ამ საგნის შესახებ ორი აზრი შეუძლებელია. მეც ხალხური თვითმართველობის მომხრე ვარ, მაგრამ ერთის პირობით კია, რომ ეს თვითმართველობა მოხარკე ხალხს მძვირად არ დაუჯდეს. ამ შემთხვევაში კი ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა აქვს და მე არ შემიძლიან ბ. ექიმს მხარი დავეუჭირო. ოქრო რა არის და იმაზედაც კი შეიძლება კაცმა სთქვას ძვირად მიჯდება და არ მინდაო. ჩემი აზრი ეს გახლავთ!

(ხანგ წაღვი ახლოდისშენტები და ვაშას ძახილი)

გოფსტადა. მეც მინდა გავაცნო პატივცემულ საზოგადოებას ჩემი აზრი. პირველად ექიმის აგიტაციამ ბევრნი გაიტაცა და მეც ვსცდილობდი, რამდენადაც კი შემიძლო, მხარი დაშეუჭირა მისთვის, მაგრამ ბოლოს, როცა გამოაშკარავდა, რომ ბ. ექიმს შეცდომაში შევეყვანეთ ტყუილის ცნობებით...

ექ. შტოკმ. ტყულის ცნობებით?..

გოფსტადი. თუ ტყუილი ცნობები არ მოჰყავდა ბ. ექიმს, საკმარისად მანაც არ ჰქონდა დასაბუთებულნი და დასკვნა, ლაპარაკი არ უნდა, აჩქარებული იყო. ეს ცხადათ დაამტკიცა ბ. ბურგომისტრის წერილმა. ჩემი მიმართულება ყველასათვის აშკარაა, მე მგონი. ყველამ კარგათ იცის, „სახალხო მოამბე“ რა მხრით და როგორ ეხება პოლიტიკის კითხვებს: მაგრამ ზოგიერთა გამოცდილ პირთაგან გამიგონია, —ადვილობრივ ინტერესებს ფრთხილად უნდა ეხებოდეს პრესაო...

ასლასკენა. მე სრულიად ვეთანხმები ბ. გოფსტადს.

გოფსტადი. იმ კითხვაში-კი, რომლის გულისთვისაც მოუწოდებივართ დღეს აქა, მე მგონი ექ. შტოკმანს არავინ ეთანხმება და პირიქით ყველა იმის წინააღმდეგია. მაშ რაში მდგომარეობს, ბატონებო, რედაქტორის უმთავრესი მოვალეობა? განა იმაში არა, რომ მკითხველ საზოგადოებას ხეარში ამოუღდეს და იმასთან ერთად განვლოს ეს ძნელი ასპარეზი? განა რედაქტორს ვალად არ ედება, რომ თავისს მომხრეებს მხარს უჭერდეს და ექმნაგებოდეს? მე მგონი, არა ესცდები, ბატონებო?

ბეგონა. არა, არა, გოფსტადი მართალს ამბობს!

გოფსტადი. რასაკვირველია, ჩემთვის ადვილი არ იყო იმ კაცისთვის ზურგი შემექცია, რომელთანაც ასე ხშირად დავიარებოდი ამ უკანასკნელს დროს და თითქმის ყოველ დღე სტუმრათ ვიყავი ხოლმე იმასთან! ადვილი არ იყო მოვშორებოდი იმ კაცს, რომელსაც დღევანდლამდის მთელი ქალაქი პატივსა სცემდა და უყვარდა; მოვშორებოდი მეთქი იმ კაცს, რომლის ნაკლულევანებას მხოლოდ ის თუ შეადგენს, რომ ის უფრო გულის თქმას მისდევს, ვიდრე ლოლიკას და მსჯელობას.

რამდენამე ხმა. მართალია, გაუმარჯოს ექ. შტოკმანს!

გოფსტადა. მაგრამ ჩემმა ქალაქისადმი მოვალეობამ იძულებული გამხადა, ამისთანა კაცთან კავშირი შემეწყვიტა. გარდა ამისა მე სხვა მოსაზრებითაც ვხელმძღვანელობ: მე მინდა ბ. ექიმი როგორმე ავაციდნო იმ ბოროტ გზას, რომელსაც ის ამ უკანასკნელ დროს შესდგომია და არას გზით არ უნდა გადაუხვიოს. და თუ მე ამ აზრით ვხელმძღვანელობ, ეგ მხოლოდ იმიტომ, რომ მე ექიმის წვრილ შვილი მებრალემა.

ექ. შტოკმ. გთხოვთ მხოლოდ წყალზედ და მის მიღებზედ ილაპარაკოთ!

გოფსტადა. მაგის ოჯახის და წვრილ შვილის სიბრალული, თორემ...

მოარტენი. დედა, ჩვენზედ ლაპარაკობს ძია?

ქ. შტოკმ. ტს!

ასლაკსენი. თუ თქვენი ნებაც იქნებოდა შევდგომოდით ბარემ ბ. ბურგომისტრის წინადადების კენჭის ყრას.

ექ. შტოკმ. საჭირო არ გახლავთ! მე დღეს აღარ მინდა თქვენ მოშხამულ წყალზედ ლაპარაკი. მე სულ სხვა რამე მაქვს სათქმელი.

ბურგ. (ნახევარის სმით) ეს სხვა რაღაა, სხვა რაზედ უნდა ილაპარაკოს?

მოვრადა. (უმთავრეს შემოსავალ კარებში) მეც მოხარკე ვარ და მაშასადამე მეცა მაქვს აქ ხმა მე დარწმუნებული ვარ, რომ...

რამდენიმე ხმა. ჩუმაღ, ჩუმაღ!

ქოარე ხმა. მოვრალია, გაიყვანეთ!

(მოვრალი კატი გაჭყავთ).

ექ. შტოკმ. ნებას მაძლევთ ვილაპარაკო?

ასლაკსენი (ზარას რეკავს). სიტყვა ექ. შტოკმანს ეკუთვნის, ბატონებო!

ექ. შტოკმ. აბა გეცადნათ და ჩემთვის ამ რამდენიმე დღის წინათ დაგეცოთ პირში ბურთი! მე გააფთრებულ, ლომსავით დაგიწყებდით ბრძოლას და არა მგონია

რომ დაგედლიეთ. მაგრამ ეხლა კი, ეხლა ჩემთვის სულ ერთია. მე ეხლა უფრო დიდს საგანზედ მინდა მოგვლაპარაკოთ (ხალხი უახლოვდება. მარტენ კალიწინ გამოდის. ექიმი განაგრძობს) ღმერთო, რაზედ არ გავიფიქრე ამ უკანასკნელ დღეებში, რა აზრმა არ გამიელვა თავში და რა ფიქრებმა არ გამიტაცეს? ბევრი ფიქრით თავს ბრუ დამესხა...

ბურგ. (მნიშვნეულად ჩასხველებს) ჰმ!

ექ. შტაკმ. ეხლა კი ბურუსიდან გამოველი და აშკარად წარმომიდგა თვალ წინ საქმის ვითარება. აი სწორედ ამისთვისა მხედავთ კიდევ დღეს აქა და ამ გარემოებაში... მოქალაქენო! ის აღმოჩენა, ის გამოკვლევა, რომელზედაც დღეს აქ უნდა გველაპარაკან, სრულიად უმნიშვნელო და ფუჭია შედარებით იმასთან, რაც ეხლა მინდა გაუწყოთ. ისა, რომ ჩვენი წყალი მოწამლულ მოწამულია და ნიადაგი, რომელზედაც ვცხოვრობთ უხამითა და საწამლავით არის გაჟღენთილი...

ბეკნა. (ჭევირან) აბანოებს ხუ ეხებით! ჩვენ ყურს არ დაგიგდებთ! კრინტი არ დასძრათ მაგაზედ!

ექ. შტაკმ. უკვე გითხარით უფრო უდიდესი რამ აღმოვაჩინე ამ დღეებში და იმაზედ მინდა გელაპარაკოთ მეტი! მთელი ჩვენი ცხოვრების წყაროები სრულიად მოწამლულნი არიან და ჩვენი საზოგადოება დამპალაყროლებულ ნიადაგზედ არის აღმოცენებული.

რამდენამე სმა. (გაკვირვებულნი, ნახევარის ხმით) რას ლაპარაკობს?

ბურგ. ეგ ინსინუაციაა!...

ასჯაკსენა (ზარსაკენ გაწოდებს ხელს). უმორჩილესადა ვსთხოვ ბ. ორატორს ლაპარაკში ზომიერება დაიცვას!

ექ. შტაკმ. ჩემი სამშობლო ქალაქი მე ისე მიყვარდა, როგორც კი შეიძლება, რომ კაცს სამშობლო უყვარდეს. სულ ყმაწვილი ვიყავ ჯერა, როცა სხ. და სხ. გარემოების ძილით ჩვენს ქალაქს განვშორდი. სი-

შორე, მოგონებანი და იღუმალი მისწრაფება სამშობლოსადმი სუყველა ეს ფეროვან სურათებათ მიხატავდა ჩემი სამშობლოს ყოველ კუთხეს და იქ მცხოვრებლებსაც (აზღადისშენტები და ვასის ძახილი) მას შემდეგ, როცა რამდენიმე მწარე წელიწადი გავატარე შორს და სასტიკ ჩრდილოეთში, შევხვდებოდი თუ არა იქაურ ხალხს, გაშენებულთ ქვიან და უმოსავლო ადგილებზედ, ხშირად გავიფიქრებდი ხოლმე: ამათ ჩემსავით ექიმი კი არა, ბეთალი სქირიათ-მეთქი.

(ისმის ჩივილი).

ბილდინგა (კაჯაშს გადასდებს). ღმერთი გამიწყრეს, თუ როდისმე გამეგონოს ამისთანა რამე!..

გაფსტადა. პატივცემული გლახობის ეგრე შეურაცხება...

ექ. შტაკმ. მოითმინეთ! არა მგონია ვისმეს შეეძლოს სთქვას, რომ იმ გადავარდნილს და გადაყრუებულს ჩრდილოეთში ერთი წუთიც მიინც დამეფიწყებოდეს როდისმე ჩემი სამშობლო ქალაქი. მე დიდი ხანი ვიფიქრე მასზე და ამ ფიქრის შედეგი ხომ ჩვენი აბანოები არიან (აზღადისშენტებით და პრეტესტებით შაწივეტინებენ) როცა საქმე იქამდის მივიდა, რომ მე ჩემს სამშობლო ქალაქში შემეძლო დავბრუნებულიყავ, იქამდის ბედნიერად ვიგულებდი თავს, რომ მეგონა სხვა აღარა მდომებია რა ჩემს სიცოცხლეში და არაფერი სურვილი არა მქონია-მეთქი, ერთი სურვილი მქონდა მხოლოდ, ერთი მისწრაფების საგანი—როგორმე სარგებლობა მომეტანა ჩემი თანამემამულეებისათვის და სამშობლო ქვეყნისთვის.

ბურგ. (სიფრცხველში გააუურება) საკვირველი ხერხი კი ამოურჩევია მაგისთვის... ჰმ!..

ექ. შტაკმ. ჩემს თავს ბოლოს დრომდის სრულს ნეტარებაში ვგრძნობდი; მაგრამ გუშინ დილით, — არა, ამ სამი დღის წინათ უცბათ თვალთ ამეხილა და აშკარად

დავინახე ადგილობრივი მმართველობის გონებითი სიგლახე და უკან ჩამორჩენა...

ასლაკსენა. (ზარას ჰრეკავს) ჩემი უფლებით...

ქ. შტაკამ. ეგ წვილმანობაა თქვენის მხრით, ბ. ასლაკსენ, რომ სიტყვებზედ მიქცრთ! მე იმის თქმა მინდოდა, რომ ადგილობრივი მთავრობის ნამოქმედარი ჩვენი აბანოების შესახებ აშკარად დავინახე მეთქი. მე მძავს ეს მთავრობა, რომლისაგანაც ცოტა ტანჯვა და ვაება არ გამომივლია. ისინი ნორჩ ბუჩქნარში შეშვებულ თხებს წააგვანან, რომელნიც რასაც სჯამენ, ხომ სჯამენ და რაც არ უნდათ—სტკეპნიან და ანადგურებენ. გარდა იმისა, რომ ყველგან და ყოველთვის ვნების მეტი არაფერი მოაქვთ, სხვებსაც ხელს უშლიან, რომ საზოგადო საქმეს ემსახურონ და შეძლებისა დაგვარად სარგებლობა მოიტანონ. ოო, რომ შემეძლოს როგორმე მაგათი ალაგმვა, რომ შეიძლებოდეს მაგათი ისე გაწყვეტა, როგორც გარეულ, მავნე მხეცებს ჟღეტავს ხოლმე ხალხი! (სახლში დიდი ღელვა და ხმაურება).

ბურგ. ბ. თავმჯდომარევე, ნუ თუ მაგისთანა ლაპარაკის ნებას მისცემთ ექიმს?

ასლაკსენი. (ზარასკენ გაწოდებს ხელს) ბ. ექიმო!..

ქ. შტაკამ. მე ჯერ ეხლაც ვერ შემიგნია, ეგ ვაებატონები ასე გვიან რად გავიცანი? განა ყოველ დღე თვალწინ არ მედგა ისეთი მშვენიერი მაგალითი, როგორიც ჩემი ძვირფასი ძმა პეტრეა, — ქკუა მოკლე, გაუნათლებელი და ხებრე ყოველის მხრით...

(ზარასა, ხმაურება, სტკეპნი; ქ. შტაკამისა ასველებს; ასლაკსენი გამწარებული ზარას რეკავს).

მთვრალი (ზაღაში დაბრუნდება). თქვენ ჩემზედ ლაპარაკობთ? მართალია, მე პეტერსონი მქვიან, მაგრამ ღმერთი გამიწყრეს, თუ...

გახრახულებული ხმება. გაიყვანეთ მთვრალი, გაიყვანეთ მთვრალი!
 (მთვრალს ისევ კაკვლებენ).

ბურგ. ვინ არის ეს მთვრალი კაცი?

ერთი ჯგუფიდან. არ ვიცნობ, ბ. ბურგომისტრო.

ქეარე. ეგ აქაური არ უნდა იყვეს.

მესამე. მგონი ნე-ტყითა ვაქრობს, იმაში...

(დანახენი აღარ იმის)

ასლაკსენი. ეგ კაცი, როგორც ეტყობა მთვრალი უნდა იყვეს.
 განაგრძეთ, ბ. ექიმო, მხოლოდ გთხოვთ ზომიერე-
 ბას ნუ გადაჰსცდებით.

ექ. შტოკმ. კარგით, მე თქვენს მთაფრობას აღარ შევეხები.
 თუ ვინმე ჩემი სიტყვებიდან იმ დასკვნას გამოიყვანს,
 რომ მე დღესვე მიიდა მათი გაწყვეტ-განადგურება და
 მათი აღგვა დედამიწის ზურგიდან, ძალიან შესცდება.
 იმედი მაქვს, ეგ ვაჟბატონები თითონ, თავიანთის ფე-
 ხით უახლოვდებიან იმ საშინელს ხრამს, სადაც
 აღრე თუ გვიან უნდა გადასკვივდნენ, რადგან მაგა-
 თი ბოლო ეგ არის. მაგათ მოსაშორებლათ არც
 ექიმი საჭირო და არც აპერაცია! ეგენი სხეულის
 იმ დაშავებულს ადგილს წააგვანან, რომელიც თა
 ვისით, შინაგანი პროცესით ბალღამათ იქცევა ხოლმე
 და დაიღვრება. ეგეც რომ არ იყოს, მარტო ეგენი
 არ არიან საშიშნი საზოგადოებისათვის; მარტო ეგენი
 არა სწამლავენ ჩვენს სულიერს ცხოვრებას და ნია-
 დავს; მარტო ეგენი არ არიან ჩვენში ქეშმარიტების
 და თავისუფლების მტერნი!

სუყველა მსრადან. მაშინ ვინ არიან? ვინა? გვითხარით, ვინ არიან?

ექ. შტოკმ. რასაკვირველია, გეტყვით ვინც არიან! გეტყვით
 იმიტომ, რომ ეგ არის სწორედ ის დიდი აღმოჩენა,
 რომელზედაც წელან გელაპარაკებოდით. (ხმას აი-
 მადლებს) სუყველაზედ უფრო საშიში და საძაგელი
 მტერი ქეშმარიტებისა და თავისუფლებისა ჩვენში
 ვახლავთ შეერთებული უმეტესობა. დიად, ის და-

წყველილი შეერთებული, ლიბერალური უმეტესობა, რომელიც დარწმუნებულია, რომ მომავალი იმას ეკუთვნის! ეხლა კი გავათავებ.

(საშინელი არეულობა. უვირილი, ფეხებით ბრახუნა, სტვენა. რამდენიმე სხიერი კაცი ჩუმად გადახედვს ერთმანეთს ეტუობით, რომ ესაიშოვნათ. ქ. შტოკმანისა წამოდგება ადელუბუდი. ელიფი და შორტენი მუქარით მიუხდობენ და მისწავლე ბავშვებს, რომლებიც ჰუვირიან და ხმაურობენ. ასლაკსენი ზარას რეკავს და ხალხს ამშვიდებს; გოფსტადი და ბილდინგი ღამარაკობენ, მაგრამ საერთო უვირილში მათი ხმა აღარ ისმის. თან-და-თან წენარდება საზოგადოება).

ასლაკსენა. იმედი მაქვს, ექიმი შტოკმანი საწყენ სიტყვებს უკან წაიღებს.

გოფსტადი. სიმართლე ყოველთვის უმეტესობის მხარეზეა.

ბილდინგი. ქეშმარიტუბაცა, რასაკვირველია!

ქ. შტოკმ. უმეტესობა არასოდეს არ არის მართალი! დიად, არასოდეს! ეგ ცრუ აზრი, სამწუხაროდ, ყველასაგან არის მიღებული და ამიტომ ყველა გონიერი, თავისუფალი კაცი უნდა ებრძოდეს მაგ ცრუ აზრსა. ვინ შეადგენენ მხარეში უმეტესობას? განათლებულნი თუ რეგენნი? მე მგონი, ყველა უნდა დამეთანხმოს, რომ რეგენნი, გაუნათლებელი ხალხი საშინელ უმეტესობას შეადგენს არა თუ ერთ რომელსამე სახელმწიფოში, არამედ მთელ დედამიწის ზურგზედაც. და განა მართებული იქნებოდა, რომ რეგენნი სათავეში იჯდეს და გონიერ ხალხის ბედ-იღბალს განაგებდეს? (ხმაურება, უვირილი) მართალია, თქვენ შეგიძლიანთ თქვენი ღრიალით დაჰთაროთ ჩემი ხმა, მაგრამ ჩემი აზრის უარპყოფა კი არ შეგიძლიანთ. უმეტესობას, სამწუხაროდ, ძალა აქვს, ძალა მხოლოდ და არა სიმართლე! მართალინი მე და რამდენიმე სხვა კაცი ვართ. სიმართლე ყოველთვის უმცირესობას ეკუთვნის!

(დიდი ხმაურება)

გოფსტადი. აა, მაშ, როგორც ეტყობა ექ. შტოკმანი ამ უკანასკნელ დროს გაარისტოკრატებულა!

ექ. შტოკმ. მე წელანვე გითხარით, — მეტს სიტყვას აღარ დახარჯავ და არაფერს ვიტყვი იმ ქკუით და გონებით დაცემულ ხალხზედ, რომლებიც ჩვენზედ უფლებენ მეთქი. ცხოვრებას მათთან საქმე არა აქვს. მე მინდა ვილაპარაკო იმ რამდენსამე ნათელ პირზედ, რომელნიც ყოველ ახლად დაბადებულ ქეშმარიტებას, თუ მცნებას მალე შეიგნებენ ხოლმე. ამისთანა პირნი საზოგადოების მოწინავე რაზმს შეადგენენ და ყოველთვის ისე შორს არიან ხოლმე წასულნი, რომ თქვენი შეერთებული უმეტესობა ძალიან ჩამორჩება ხოლმე იმათ. და აი, ეს პატარა გუნდია, რომ იბრძვის ყოველ ახლად დაბადებულ ქეშმარიტებისათვის, იბრძვის, რომ დასჯაბნოს ბრბო.

გოფსტადი. მაშ ეხლა რევოლიუციონერია ექიმი?

ექ. შტოკმ. დიაღ, გეფიცებით, ბ. გოფსტად, რომ მე მართლა რევოლიუციონერი გახლავართ! მე წინ ავუდგები იმ ცრუ აზრს, რომ სიმართლე და ქეშმარიტება უმეტესობას ეკუთვნისო. რა ქეშმარიტებით და რა მცნებითა სცხოვრობს თქვენი უმეტესობა? ქეშმარიტებით, რომელიც საუკუნესავით დაბეჩავებულა, გახრწნილა და იმოდენად გაცვეთილა, რომ ძლივს გაარჩევთ მას სიცრუისაგან (ზოგჯერ თნი იტინიან) დიაღ, თუ გინდათ დამიჯერეთ, თუ გინდათ — ნუ და ქეშმარიტება მათუსალა არ წააგავს, როგორც უმეტესობისა ჰგონია. ნორმალურ მდგომარეობაში ქეშმარიტება სულ ბევრი-ბევრი ჩვიდმეტ, თვრამეტ წელიწადს სცხოვრობს, თუ გაქირდა — ოცსა და ხანდისხან ცოტა მეტსაც. ამ ხანში ქეშმარიტება უკვე იქამდის არის ხოლმე ჩამომხმარი, რომ ჩონჩხს წააგავს და აი სწორედ ამ დროს კი შეიგნებს ხოლმე მას თქვენი უმეტესობა და ხმარობს, როგორც კარგ საზრდოს.

მე კი, როგორც ექიმი, გეტყვით, რომ ეს საზრდო არა თუ მარგებელი არ არის ადამიანისათვის, პირიქით, მავნებელია. უმეტესობის სუყველა მცნება იმ დაობებულსა და მწარე ლორს წააგავს, რომელიც ასე გავრცელებულია საზოგადოებაში.

ასლაკსენა. მგონი, პატივცემული ორატორი თავისს საგანს ძალიან გადასცდა.

ბუტგ. მეც ბ. თავმჯდომარის აზრს ვუერთდები.

ქქ. შტაკკ. შენ, მგონი, კკუახედ შეშლილხარ, პეტრე! მე ისევ ჩემს აზრს ვადგევარ, რომ დაწყველილი შეერთებული უმეტესობა სწამლავს ჩვენს სულიერ ცხოვრებას და ფებ ქვეშ ნიადაგს გვილზობს მეთქი.

გოფსტადა. მაშ, როგორც გეტყობათ, ამ დიადს უმეტესობას იმაში ამტყუნებთ, რომ სახელმძღვანელოდ მხოლოდ ცნობილს და მიღებულ აზრებს იღებს ხოლმე?

ქქ. შტაკკ. ბ. გოფსტად, ცნობილს და უკვე მიღებულ აზრებზედ თუ ქეშმარიტებაზედ ნუ ილაპარაკებთ! ეს ცნობილი და მიღებული აზრები, რომლებსაც შეივანებს ხოლმე ბრბო, ის აზრები არიან, რომელნიც უკვე მიღებულნი ყოფილან ჩვენ მამა-პაპათა დროს მოწინავე რამდენიმე პირთაგან. ჩვენ, მოწინავენი აწმყოში, მათ აღარ ვიღებთ, აღარა გვწამს; ჩვენ სხვა ახალ ქეშმარიტებას ვეტრფივალეებით და ბრბოს კი ძველი ქეშმარიტება და მცნება ეხლა შეუგნია და ახლებათ მიაჩნია. მე მგონი, სხვა ამისთანა მართალი აზრი აღარ შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოებას არ შეუძლიან ამისთანა მცნებებით ისაზრდოოს და საღათ იცხოვროს.

გოფსტადა. კარგი იქნებოდა, რომ ფუჟი ლაპარაკისა და სიტყვების რახა-რუხის მაგიერ რამდენიმე მაგისთანა დამძველებული აზრი დაგესახელებინათ; ეს უფრო საინტერესო იქნებოდა.

(ხალხი აზრს უწონებს გოფსტადს)

ექ. შტაკმ. მე სად შეიძლიან ყველა ამ სისაძაგლის ჩამოთვლა; ამ ჟამათ მე დაგისახელებთ ერთს, ყველასაგან მიღებულს ქეშმარიტებას, რომელიც ნამდვილად კი სიცოცხლეა და რომელსაც ბ. გოფსტადი თავისი „სახალხო მოაზრებით“ ჰქადაგობს და რომელსაც ბევრი მიმდევარი ჰყავს...

გოფსტადი. მაინც?..

ექ. შტაკმ. მე იმ აზრზედ მოგახსენებთ, ბ. გოფსტად, რომელიც თქვენ ჩვენი მამა-პაპისაგან სამკვიდროთ მიგიღიათ და რომელსაც დღეს თითქმის დაუფიქრებლივ ჰქადაგებთ ყველგან და ავრცელებთ ხალხში, — იმ აზრზედ, რომ ხალხის, რომელიმე ნაციის თესლს, უმთავრესს ძალას და საგანს შეადგენს უბრალო, ბრიყვი ხალხიო, რომ გაუნათლებელს, ბრიყვ ხალხსაც ისეთივე უფლება აქვს ვანაგებდეს საზოგადო საქმეებს, როგორიც გონებითი არისტოკრატის წარმომადგენელსაო

ბილდინგი. ღმერთი გამიწყურეს!..

გოფსტადი (ბილდინგთან ერთს დრას) მოქალაქენო, ყური უგდეთ ერთი ბ. ექიმი რას გვიქადაგებს!

გაბრახუბულია ხმება. მაშ ჩვენ ხალხნი არა ვყოფილვართ? მაშ მარტო წარჩინებულთ შესძლებიათ საზოგადო საქმეების გამგეობა?

ერთი მუშა. შორს, ვინც მაგას ამბობს!

სხვება. შორს, შორს!

ერთი მოქალაქეთაგანა. (ჰუვირის) ივანსენ, მომართე ერთი შენი საყვირი!

(ისმის საყვირის ხმა, სტვენა, სისინი და სხანელი დრანგელი).

ექ. შტაკმ. (როცა ხალხი ცოტა მიწუნარდება) დაჭევიკრდით, დაჭევიკრდით ცოტას! ნუ თუ მთელ თქვენს სიცოცხლეს ერთხელ მაინც არ შეგიძლიანთ მართალი სიტყვის მოსმენა? მე ხომ არა ვთხოვთ ყველას ეხლა-

ვე დამეთანხმებით მეთქი? მე მარტო იმედი მქონდა, რომ ბ. გოფსტადი ცოტაოდენ დაფიქრებისა და დაკვირვების შემდეგ დამეთანხმებოდა. ბ. გოფსტადი ხომ თავისუფლების მოტრფიალვა...

გოფსტადი (ჭეჭერის). დამიმტკიცეთ, დამიმტკიცეთ, ბ. შტოკ-მან! აბა როდის გამომიტყვამს მე ეგ ბეჭდვითი სიტყვით?

მკ. შტოკმ. (ჩაფიქრებული). არა, არა! პატიოსან სიტყვას გაძღვეთ, რომ ამ შემთხვევაში მართალი ხართ; გამბედაობა თქვენ არასოდეს არა გქონიათ. ამიტომ მე არ მინდა თქვენი შეწუხება. მაშ ისევ მე ვიყო, მე, თავისუფლების მოტრფიალვა. ეხლა კი მე ცხადათ დაგიმტკიცებთ, რომ „სახალხო მოამბე“ უსინიღისოთ გატყუილებთ ყველას, როცა გეუბნებათ, რომ თქვენ— ბრბო შეადგენთ ხალხის უმთავრესს ძალას, და საძირკველს, რომელზედაც მომავალი ცხოვრება უნდა აღმოცენდესო სუყველა ეს გაზეთის სიცრუეა და მეტი არაფერი. ბრბო იმ ნედლ მასალას წარმოადგენს მარტო, რომელიც ჯერ კიდევ საჭიროებს ხალხათ ქცევას, მისთვის ჯერ კიდევ საჭირონი არიან ისეთი პირნი, რომელნიც ამ უმნიშვნელო, უფორმო საგნიდგან შეჭმნიან ხალხს, ძალას (ჩაჩქაჯი, სიცილი და ღეჭვა). განა მთელს ბუნებაშივე ამასვე არა ვხედავთ? რა განსხვავებაა გარეულ და შინაურ პირუტყვთ შორის? ავიღოთ, მაგალითად, სულ უბრალო ქათამი. რა ხორცს იძლევა მისი გამხმარი აგებულება? ან რა კვერცხებსა სდებს? თითქმის იმისთანავეს, როგორსაც რომელიმე რიგიანი ყვავი! მეორეს მხრით აიღეთ შინაურივე, მაგრამ ისპანიური ან იაპონური ქათამი, კარგი ხოხობი ან ინდოური და თქვენ ნათლად დაინახავთ მათში განსხვავებას! ან არა და აიღეთ ძაღლი, რომელიც უფრო ახლო სდგას თქვენთან. მოიგონეთ რას წარმოადგენს ჩვეულებრივი

მოთხვრილ, მოსვრილი მაწანწალა ძაღლი! მეგრე შეადარეთ ეს ძაღლი ფინია ძაღლს, რომელიც ჩამომავლობით არისტოკრატია და რომელსაც საქმელიც კარგი უქამია და გარმონიული, მუსიკალური ხმებიც სმენია. თქვენ გგონიათ ფინიას ტვინი სულ სხვანაირად არ არის განვითარებული, ვიდრე მაწანწალა ძაღლისა? რასაკვირველია, რომ ჰო! ამისთანათ აღზრდილ ფინია ძაღლებს ათასნაირ რამეებს შესწავლიან ხოლმე. მაწანწალა ძაღლი კი ვერასოდეს ვერ შეისწავლიდა ყველა ამას.

(ხმურობა და სიცილი).

ძაქაჯაქე (ჭევირის). ეხლა ძაღლებს შეგვადარეთ?

ძეაძე. ჩვენ მხეცები ხომ არა ვართ, ბ. ექიმიო?!

ექ. შტაკი. სცდებით, ჩემო ბატონო, სცდებიც! ჩვენ ნამდვილად მხეცები ვართ! დიად, ყველანი თავიდან ბოლომდე მხეცები ვართ, თუმცა კი საწყენია ეს ჩვენთვის... და ამისთანავე ბევრი არ მოიძებნება ჩვენში არისტოკრატიული მხეცი. აბა ერთი დააკვირდით, რამოდენა განსხვავებაა გოშია და მაწანწალა ძაღლში, მაგრამ უფრო სასაცილო კი ის არის, რომ ბ. გოფსტადი სრულიად მეთანხმება, ვიდრე ლაპარაკი ოთხ-ფეხ პირუტყვებზედ მაქვს.

გოფსტადა. ეჰ, გავანებოთ ისევ თავი, ის გვიჩვენია...

ექ. შტაკი. დაგეთანხმებით; მაგრამ გაუსწორებ კი თუ არა ამავე კანონს ორ-ფეხა პირუტყვებს, ბ. გოფსტადი მაშინვე ყალყზედ შესდგება და საშინელ ყვირილს მორთავს. მაშ რა ჰქნას? მაშ ხომ ვერ გაჰბედავს, რომ თავისი საკუთარი აზრი და შეხედულობა იქონიოს? რაც კი ცოდნა აქვს, სულ გადარევს, თავს ბოლოდ აქცევს, ბოლოს თავად და „სახალხო მოამბეში“ გამოაცხადებს, რომ გარეული ქათამი და მაწანწალა ძაღლი საუკეთესო პირუტყვთაგანი არიან სამხეცეშიო. მაგრამ ეს ყოველთვის ისე იქნება, სა-

ნამ საყოველთაოდ მიღებულ შეხედულობას მიჰყვებით და სასტიკი ბრძოლის შემდეგ ნამდვილ არისტოკრატიზმამდის არ აღმაღლდებით.

გოფსტადი. მე არც ერთ არისტოკრატიზმს არ ვეპოტნები. მე უბრალო, გლეხუკის ჩამომავალი ვარ და თავიც მომაქვს, რომ იმ დაბალ წოდებას ვეკუთვნი, რომელიც თქვენ ეგრე გეზიზღებათ.

ტამდენიძე მუშა. ვაშა, გოფსტად, ვაშა, ვაშა!

ექ. შტოკმ. ეს უბრალო, მხეცი ხალხი მარტო დაბალ წოდებაში კი არ მოიპოვებინან; ისინი ქვემძრომელობენ და დაქუთმათობენ სუყველგან, ყველა წოდებაში განურჩევლად. მაგალითად თქვენი პატივცემული ბურგომისტრი აიღეთ! ჩემი ძმა პეტრე, ექვს გარეშეა, რომ სწორედ იმ უბრალო ხალხს ეკუთვნის, რომელზედაც მე ეხლა გელაპარაკებოდით...

(სიცილი და სისინი),

ბურგ. ეგ ინსინუაციაა და მე პროტესტს ვაცხადებ...

ექ. შტოკმ. (განაგრძობს ისევ იქვე) და თუ ეკუთვნის იმ უბრალო ხალხს, იმიტომ კი არა, რომ ჩემსავით ძველი ყაჩაღის ჩამომავალია...

ბურგ. ეგ უაზრო და უსაბუთო ვადმოცემაა, სიცრუე!

ექ. შტოკმ. ეგ ეკუთვნის მეთქი მათ მარტო იმიტომ, რომ თავისს მთავრობის ყურმოჭრილი ყმა და მონაა. ის კაცი, ვინც ეგრე იქცევა, ინტელიგენტური მხრით ბრბოს ეკუთვნის და კიდევ იმიტომ, რომ ჩემი მრავალ პატივცემული ძმა პეტრე ეგრე დაცემულია და მაშასადამე—არა-ლიბერალი...

ბურგ. ბ. თავმჯდომარევ!..

გოფსტადი. მაშ, როგორც თქვენის სიტყვებიდან სჩანს, პატიოსანნი მხოლოდ ლიბერალნი ყოფილან? ეს სულ ახალი აზრია ჩემთვის (სიცილი და ხალხში).

ექ. შტოკმ. დიად, ეს ნაწილია ჩემი ახალი აღმოჩენისა. აქედანვე სჩანს, რომ სიტყვისა და აზრის თავისუფ-

ლება თითქმის იგივეა, რაც ზნეობა და მაშასადამე „სახალხო მოამბეს“ არ ეპატიება, რომ დღითი-დღე სიცრუეს ჰქადაგებს, ვითომ ლიბერალიზმი თუ ზნეობა შეერთებული უმეტესობის საკუთრებას შეადგენენ და ყოველგვარი გარყვნილება, ზნეობრივი უსუფთაობა ისევე გამოდის განათლებიდან, როგორც წყლის მომწხამავი უსუფთაობა ჩვენი დაბახანებიდგან (ევირილი, სმაურაბა. ექ. განაკრძობს აუშფოთებლივ და თან იღიმება) და იმავე დროს კი თითონვე „სახალხო მოამბე“ ეტრფის ბრბოს ამბღლებას, განვითარებას და უმაღლეს წერტილამდის მიღწევას! თუ „სახალხო მოამბის“ დოქტრინა უტყუარია— ბრბოს ამბღლება მაშ სიკვდილივით იქნება მისი! მაგრამ ის აზრი, რომ განათლება გამრყენელია ხალხისაო, საბედნიეროდ, ძველი, ტრადიციული სიცრუეა. არა, ხალხს ჰრყენის გონებითი სიჩლუნგე, სიღარიბე და ცხოვრების საძაგელი პირობანი. იმისთანა სახლში, რომელსაც ყოველ დღე არა ჰგვიან და არ ასუფთავებენ ჰაერს (ჩემი ცოლი ამბობს, იატაკიც უნდა გაირეცხოს ყოველ დღეო, მაგრამ ამაზედ ლაპარაკის დრო არა გვაქს ეხლა) იმისთანა სახლში მცხოვრებნი მეთქი სამი თუ ოთხი წლის შემდეგ ზნეობრივათაც დაეცემიან ხოლმე და გონებრივადაც. ჰაერის სიცოტავე სინილისს უჩლუნგებს ადამიანს. ჩვენ ქალაქში კი, სადაც შეერთებული უმეტესობა იქნობამდის უსინილისოა, რომ თავისს მომავალი სიცრუეზედ უნდა დაამყაროს, მაგისთანა უსუფთაო და დახშული სახლები უმეტესობას წარმოადგენენ.

ასლაკსენი. ეგ შეურაცხებაა მთელი ქალაქისა!

ერთი ხმა. ვთხოვ ბ. თავმჯდომარეს გააჩუმოს ორატორი!

ხმება. ჰო, ჰო, წაართვით სიტყვა, წაართვით!

ექ. შტაკამ. (გაბრაზებული) მაშ დღეის იქით ყოველ ქუჩაზედ და ყოველ მოედანზედ ვილაპარაკებ და ყველას გა-

ვაგებინებ სიმართლეს! მე სხვა გაზეთებში დავიწყებ
 წერას და მთელ ქვეყანას მოვდებ აქაურ ამბებს.

გოფსტადა. როგორც ეტყობა, ექიმს ჩვენი ქალაქის გალატა-
 კება მოუსურვებია.

ქ. შტაკმ. დიად, მე იქამდის მიყვარს ჩემი სამშობლო ქა-
 ლაქი, რომ მზათა ვარ გავალატაკო, ოღონდ სიც-
 რუეზედ ნუ იქნება აღორძინებული ჩვენი კეთილ
 დღეობა!

ასლაკსენა. კარგია, მე და ჩემმა ღმერთმა!

(ხმაურება. სტვენა ქ. შტაკმანისა ახველებს, მაგრამ ექიმი
 უწაღდება ან არ აქცევს).

გოფსტადა (ხმაურების დროს უვირის). მაგას ხალხის მტერი თუ
 იტყვის მართა, თორემ სხვა ვერავინ.

ქ. შტაკმ. (უფრო ადუღდება) მერე რა არის, რომ სიცრუეზედ
 და უსინდისობაზედ აგებული საზოგადოება დაირ-
 ღვეს და დაიშალოს? სულ მთლად რომ განადგურდეს
 კიდევ დედამიწის ზურგზედ, ის ურჩევნია მაგისთანა
 საზოგადოებას! ყველა, ვინც კი სიცრუით და უსინდი-
 სობით საზრდოობს, უნდა გასრესილ იქმნას, რო-
 გორც გველი! თუ ცოტა ხანი დაგვალდათ, თქვენ
 მთელ ქვეყანას მოსწამლავთ და იქამდის მიყვანთ,
 რომ სულ მთლად დაღუპვა ერჩივნება სიცოცხლეს.
 და თუ როდისმე დადგება მაგისთანა წუთი, მე გულის
 სიღრმიდან ამოვიძახებ: დაიღუპოს და დაინგრეს მთე-
 ლი ქვეყანა და გასწყდეს მთლად მისი ერი!

ხმა (გუუფიდან) მაინც სწორედ ისრე ლაპარაკობს, რო-
 გორც ხალხის მტერი!

ბაღღანგი. ღმერთი გამიწყრეს, თუ ეს ხმა ერის ხმა არ იყოს!

სუეველანა (ჭევირიან). მართალია. მართალია! ექიმი მტერია
 ხალხისა! მაგას სძულს თავისი სამშობლოც და თანა-
 მემამულენიც!..

ასლაკსენა. მე, როგორც მოქალაქე ამ ქვეყნისა და როგორც
 ადამიანი, მეტის-მეტადა ვარ აღელვებული ყველა

იმით, რაც მე დღეს გავიგონე. ექიმმა შტოკმანმა ისეთის მხრით გაგვაცნო თავი, რომ მე არასოდეს არ მოველოდი. დიდის მწუხარებით ვუერთდები ზოგიერთებისაგან წარმოთქმულ აზრს და ამიტომ ვთხოვთ გადაწყვეტილ დავადგინოთ — ექიმი შტოკმანი იყოს თუ არა ხალხის შტრად ცნობილი.

(გრეგინვა ახლადისმენტებისა. ბეგნი შემოეხვევიან ექიმს და უსტვენენ. ქ. შტოკმანისა და ჰეტრა ადგებიან თავიანთ ადგილებიდან, შორტენი და კილიფი ეჩხუბებიან იმ ბავშვებს, რომელნიც უსტვენენ, რამდენიმე კაცი აშეგებენ) ექ. შტოკმ. (მიუბრუნდება იმათ, ვინც უსტვენენ) ოო, თქვე საძალებო, თქვე უსინილისოებო!.. მე გეუბნებით ...

ასლაკსენა (რეკავს). ექ. შტოკმანს სიტყვის ნება აღარა აქვს! ეს ფორმალურად უნდა გადაწყდეს მეთქი; კენქის ყრა ბარათებით იქნება, მაგრამ ხელმოუწერელად. ბ. ბილინგ, თეთრი და მწვანე ქალაღლი ხომ არა გაქვთ?

ბილიანგა. აი მწვანე და ესეც თეთრი ქალაღლი....

ასლაკსენა (ჩამოვა). ესე უფრო ჩქარა გავათავებთ. ქალაღლი წვრილ ნაქრებათ აქციეთ... ეგრე (საზოგადოებას მიუბრუნდება) მწვანე ქალაღლი „არას“ აღნიშნავს და თეთრი ჰოს ... მე თითონ ჩამოვივლი ხმების მოსაქრებათ...

(ბურგომისტრი გადის სალიდას. ასლაკსენი და რამდენიმე კიდეც სხ. ქულებით ჩამოივლიან)

მოქალაქე (გოფსტადს მიუბრუნდება). ეს რა დამართენია ექიმს, რა ამბავია?

გოფსტადი. განა არ იცოდით რა მოუსვენარია?

შეორე (ბილიანგს მიუბრუნდება). თქვენ, მგონი, ხშირათ დაიარებოდით ექიმთან — ბოლოს დროს ხომ არა ლოთობდა?

ბილიანგა. არ ვიცი, ღმერთმანი, როგორ გითხრათ — როცა უნდა შესულიყავ, ფუნჯი კი ყოველთვის ედგახოლმე მაგიდაზედ და რა ვიცი.

შესამე მე კი მგონია, ექიმი ცოტა გონე აზედ უნდა იყვეს შერყეული!

ზარგული. იქნება გვარში აქვთ სიგიჟე?

ბილღინგი. შესაძლებელია!

მეოთხე არა, აქ სულ სხვა მიზეზია — ეტყობა, რალაცხედ
 გაბრაზებულია და ეხლა ჟინს იკლავს.

ბილღინგი. მართლა, ამ დღეებში ჯამაგირის მომატებაზედ
 ლაპარაკობდა, მაგრამ უარი უთხრეს თურმე!

სუეგელანი. (ერთად) აა, ემანდა სადა ყოფილა მიზეზი!

მთვრალი. მე მწვანე ქალღლი მომეცით! თეთრიც, თეთრიც
 მომეცით!

ბამდენიძე ხმა. ისევ შემოეთრია, სად გამობლენილა ეს ოხერი?
 გაიყვანეთ, გაიყვანეთ!

მორტენ კალი. (მივა ექიმთან) ჰხედავთ, შტოკმან, თქვენმა სისუ-
 ლელემ სადამღის მიგიყვანათ?

ექ. შტოკმ. მე მხოლოდ ჩემი მოვალეობა შეგასრულე.

მორტენ კალი. ჩვენს დაბახანებზედ რა სიტყვით წელანა?

ექ. შტოკმ. განა ვერ გაიგონეთ რაცა ვსთქვი—მთელი ეს
 უსუფთაობა იქიდან გამოდის შეთქი.

მორტენ კალი. მაშ ჩემი დაბახანებიდამაც?

ექ. შტოკმ. საუბედუროთ, თქვენი დაბახანა სუყველაზედ უა-
 რესია.

მორტენ კალი. გაზეთში მაგის დაბეჭდვასაც აპირებდით?

ექ. შტოკმ. მე უფლება არა მაქვს რამე დავმალო.

მორტენ კალი. ეგ იათად არ დაგიჯდებათ, ბ. შტოკმან! (მიღას)

სქელი კანდი. (გორსტერს მიუახლოვდება; ქალებს თავს არ დაუკრავს)
 მაშ ეგრე, ბ. გორსტერ, თქვენს სახლში ხალხის
 მტერს იღებთ, ჰა?

გორსტერი. მე მგონია, მოწყალეო ხელმწიფევე, მე ნება მაქვს
 ჩემი საკუთრება ისე მოვიხმარო, როგორც მე მსურს.

სქელი კანდი. რასაკვირველია, მაგრამ, იმედია, თქვენ წინააღმ-
 დევი არაფერი გექნებათ თუ მეც თქვენ მოგბაძეთ!

გორსტერი. მაგით რის თქმა ვსურთ, მითომ?

სქელი კანდი. მაგას ხეალ გაიგებთ (მიბრუნდება და ზადიდან გაყა).

პეტრა. ეს, მგონი, თქვენი გემის პატრონი იყო?

გორსტერი დიად, ბ. ვიკი გახლდათ.

ასლავსენი (ბარათებით ხელში ამაღლებულ ადგილზე შევა და ზარას
 დაუკრავს). პატონებო! კენჭის ყრის შედეგი მინდა
 გამოგიცხადოთ. სუყველა ერთის გარდა...

უმაწვალა კაჭია. ეგ ერთი ის მთვრალია!

ასლაკსენი. სუყველანი, ერთი მთვრალი კაცის გარდა, ადგენენ ამ კრებაზედ, რომ აბანოების უფროსი ექიმი, ბ. შტოკმანი—ხალხის მტერიაო! (აზღოდისშენტეპი და ვაშას ძახალი) გაუმარჯოს ჩვენს პატივცემულ საზოგადოებას! (აზღოდისშენტეპი) გაუმარჯოს ჩვენს კეთილს და მუშაკ ბურგომისტრს, რომელმაც ასე პატიოსნურად ჩაიქრო გულში ყოველნაირი ნათესაური გრძნობა! (აზღოდისშენტეპი). კრება დახურულია ბატონებო! (ჩამოდის).

ბილდინგი. გაუმარჯოს ბ. თავმჯდომარეს!

სუყველანი. გაუმარჯოს ასლაკსენს, გაუმარჯოს!

ექ. შტოკმ. პეტრა, ჩემი ქული და ჯოხი. ბ. გორსტერ, გემზედ ამერიკაში მიმავალ მგზავრე? ისათვის ადგილი ხომ არა გაქვთ?

გორსტერი. თქვენთვის და თქვენი ოჯახისთვის, ექიმო, ადგილი ყოველთვის შექნება.

ექ. შტოკმ. (იმ დროს, როცა პეტრა ახლტოს ჩამას კშუკელის) კარგი! წამო, კატო! წავიდეთ, შევიღებო (ცოლს ხელს გაუყრის).

ქ. შტოკმ. (სახეარა ხმათ) ტომას, უკანა კარებიდან გავიდეთ.

ექ. შტოკმ. საქირო არ არის, კატო, უკანა კარები! (ხმა ადღა) სანამ დავიბერტყავდე მე აქ ჩემ ფეხთა მტვერს, ჯერ კიდევ ბევრჯერ მოგაგონებთ მე თქვენ ხალხის მტერს.

ასლაკსენი (უვირის). ექიმო შტოკმანი!

მალუნეშავი ხმა. კიდევ რომ იმუქრება!

გაბანაშეპული ხმები. ფანჯრები ჩაუმტვრიოთ, ბიკებო, ფანჯრები! ზღვაში გადავისროლოთ!

ხმა. (სახლიდან) დაუკარ, ისვანსენ, დაუკარ უფრო ხმა მალლა!

(ისმის საუვირის ხმა, სტვენა, სისინი, საშინელა დრანცელი.

ექ. ცოლითურთ კარებისაკენ მიდის. გორსტერი გზას უგვლევს).

ბილდინგი. (ქადადებია რიგში მძჭუკას) ღმერთი გამიწყურეს თუ მე დღეს კიდევ დავლიო ექიმთან ფუნჯი!

(საღი გასვალ კარებისაკენ მიუჩეკება. ქუჩიდან დრანცელი და „ხალხის მტერი, ხალხის მტერი!“-ს ძახალი).

ა. პოლუმონდვინოვი

(შემდეგი იქნება)

„ს ა მ ნ ი“*)

მ. გოჩიაშვილი.

(დასასრული*)

თარგმნილი ივ. პოლუმორდინოვის მიერ.

ერთი დღის შემდეგ გაღვიძდა თუ არა ილიამ დილით, კალენდარზე შავი ციფრებით დაწერილ ოც და სამს მოჰკრა თვალი და მოაგონდა, რომ ამ დღეს სასამართლოში ვერკას ბედ-იღბალი უნდა გადაწყვეტილიყო. მას მეტად გაეხარდა წასასვლელი მიზეზი რომ იპოვნა და ვერას ბედ-იღბლის გაგება მოუნდა. ილია ფიცხლავ წამოხტა, საჩქაროდ ტანთ ჩაიცვა, ჩადალია და თითქმის სირბილით გასწია სასამართლოსკენ, მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ძალიან ადრე მივიდა. სასამართლოში ჯერ არავის უშვებდნენ, ხალხი კარბთან შეჯგუფებულიყო და კარბის გაღებას მოუთმენლად ელოდა. ლუნევიც იმათ მიემხრო, კედელს მიეყრდნო და იმანაც ლოდინი დაიწყო. სამსჯავროს წინ ვეებერთელა მოედანი გადაშლილიყო, რომელზედაც უზარმაზარი ეკლესია იყო ამართული. ძირს, დედა მიწაზედ, ჩრდილნი იძროდნენ. მზის მოქანცული და ფერმიხდილი, ბადრი სახე ხან გამოჩნდებოდა და ხან ღრუბლებს ამოეფარებოდა ზოლომე. თითქმის ყოველ წუთს მოედანზე ჩრდილი იშხლართებოდა, ზღაზნვით მისცურავდა ქვებზე,

*) იხ. „მოამბე“ მ.-ნ №-რი.

მიძვრებოდა ნერგებზე და ასე მძიმედ აწვებოდა, რომ ხის ტოტები ვეღარ უძლებდნენ და ძირს იხრებოდნენ. მერე მთელ ეკლესიას ჩაიკრავდა გულში ძირიდან ჯვრამდის მოყოლებული; გადააბიჯებდა და უხმაუროთ სასამართლოსკენ და კარებთან გაჩერებულ ხალხისკენ მიიზღაზნებოდა...

ხალხი კი რაღაც უფერული, უსიცოცხლო და მშვიერი შეკრებილიყო; ისინი ზარმაცად შეჰყურებდნენ ერთმანეთს და დინჯად ლაპარაკობდნენ. ერთ იმათგანს გრძელი თმა ჰქონდა, მსუბუქი პალტო ყელამდის შეეკრა, დაქმუქვნილი „შლიაპა“ წარბებამდის ჩამოეფხატა, გათოშილი, წითელი ხელებით ქერა წვერს იკრებავდა და გაცვეთილ ფეხსაცმელში თითებ გამოყოფილ ფეხებს მოუთმენლად აბარტყუნებდა მიწაზედ. მეორეს თავი დაბლა დაეხარა, ერთი ხელი დაკონკილ პალტოს უბეში შეეყო და მეორეს ჯიბეში აცოდვილებდა — კაცს ეგონებოდა ბურანშია და ვერასგზით ვერ გამოფხიზლებულაო. შავგვრემანი ხარაბუხას მსგავსი, „პიუაკში“ და მალაყელიან წადებში გამოწყობილი კაცუნა ვერ ისვენებდა: გაფითრებულს და მურწა ცხვირ-პირს მალლა აიშვერდა, ზეცას შეჰყურებდა, უსტვენდა, კობებს იკრავდა, უღვაშებს იქერდა ენით და ყველაზედ მეტს ისა ლაპარაკობდა.

— აღებენ? — შეჰყვირებდა მალი-მალ, თავს გვერდზედ გადიქინდრავდა და ყურს წაუგდებდა ხოლმე.

— არა ჯერა... დრო კი არის... სამკითხველოში ჯერ არ შეგივლიათ?

— არა, აღრეა, — უგემურათ მიუგო გრძელ თმიანმა.

— დასწყევლოს ღმერთმა.. რა ძლიერა ცივა...

გრძელ თმიანმა თანაგრძნობით წაიზმუკუნა და წარმოსთქვა დაფიქრებით:

— რა დაგვემართებოდა და სად უნდა გავმთბარიყავით, სამკითხველო და სამსჯავრო რომ არა ყოფილიყო?

შავგვრემანმა კაცუნამ ხმა ამოუღებლივ მხრები შეიშმუშვნა. ილია თვალ-ყურს აღევნებდა ამ შეჯგუფულ ხალხს და სკდილობდა. მათი ლიპარაკიდან არც ერთი სიტყვა არ გამოჰ-

პარვოდა. ის ცხადათა ჰხედავდა, რომ მის წინ „შალიგანები“ და გაიძვერები იდგნენ, რომელთაც გლეხების და საზოგადოდ უფიცი ხალხისმოტყუილება ხელობათ გაუხდიათ, თხოვნებს უწერენ დარიგებას აძლევენ ან და წერილებით დადიან სახლიდან სახლში და მოწყალეებას თხოულობენ. უწინ ილიას ეშინოდა ამათანა ხალხისა, მაგრამ ეხლა კი ცნობის-მოყვარეობის მეტს არას უღვიძებდნენ.

— რისთვისა სცხოვრობს ამისთანა ხალხი? სცხოვრობენ კია...

იქვე, შესავალ კარებთან, წყვილი მტრედი ჩამოფრინდა. გაბერილი მტრედი გაცხარებული უვლიდა მეორეს გარშემო და ხმა-მალლა ღლურტუნებდა.

— ფიუ!—დაუსტვინა შავგვრემანმა კაცუნამ და მტრედები ააფრინა. ქურქიანი კაცი შეკრთა და თავი მალლა ასწია. მას სახე დასიებული და დალურჯებული ჰქონდა, თვალები უსიცოცხლოთ, შუშვებსავით გაჰყინოდა.

— ქირივით მეჯავრებიან მტრედები!—შესძახა შავგვრემანმა კაცუნამ და გაფრენილ მტრედებს თვალი გააყოლა.— მსუქნები... მდიდარ ვაჭრებსავით... ღლურტუნებენ... უჰ... საზიზღრები... თქვენ საქმეს არჩევენ?—მოულოდნელად მიუბრუნდა ის ილიას.

— არა...

— ბრალდებული არა ხართ მაშა?...

— არა...

შავგვრემანმა კაცუნამ თავიდან ფეხებამდის ააყოლა თვალი და ძლივს გასაგონად წაიბურტყუნა:

— საკვირკელია.

— რა არის საკვირველი?—დაეკითხა ილია ღიმილით.

— თქვენ დამნაშავის სახე გაქვთ,—აჩქარებით მიუგო შავგვრემანმა კაცუნამ.—ოჰო, გააღეს...

შავგვრემანი პირველი შეძვრა გაღებულ კარებში. მისი პასუხით გაკვირვებულ ილია, უკან გაჰყვა უცნობს, მაგრამ კარებში გრძელ თმიანს დაეჯახა.

— ფრთხილად, უზრდელოდ, — დინჯათ შეუტია გრძელ თმინამა, თითონაც დაეჯახა და მაინც გაასწრო ილიას.

მუჯღლუგუნე კი არ ეწყინა ილიას, მხოლოდ გაუკვირდა.

— საკვირველია! — გაიფიქრა ილიამ, — ისე იკვრენება მუჯღლუგუნებს, თითქო ბატონი იყოს და ყველგან პირველი ადგილი მაგას ეკუთვნოდესო, მერმე კაცმა შეხედოს რასა ჰგავს... ნამწყვი...

სამსჯავროს დარბაზი სიჩუმითა და ბურუსით იყო მოცული. გრძელი, მწვანე მაუდ გადაფარებული მაგიდა, მაღალ ზურგიანი სკამები, დაოქრული ჩარჩოები, ვეებერთელა, ადამიანის სიმალღე სურათები, მუქი ბორდოს ფერი სკამები ნაფიც მსაჯულთათვის ჩამწყობებული, მოაჯირს აქეთ დარჩომილი გრძელი ხის სკამი — ყველა ეს მძიმე იყო და თავისადმი მოკრძალებასა და პატივისცემას უნერგავდა ადამიანს გულში. ფანჯრები ღრმად შემეწრალიყვნენ კედლებში; პოროსინის ფარდები სქელი ნაკეცებით ჩამოკიდულიყვნენ მათზედ. ფანჯრის შუშები რაღაც ბედრანგათ გამოიყურებოდნენ. მძიმე კარები უხმაურით იღებოდა და ბრჭყვიალა ღილებიანი მოხელენი ძლივ გასაგონათ მიდი-მოდოდნენ. ამ დიდ დარბაზში ყოველი საგანი თითქოს იმას აგონებდა ადამიანს, რომ დინჯათ და ჩუმად უნდა მოიქცეთო. ლუნევი იყურებოდა აქეთ-იქით და რაღაც უცნობი მოუსვენარი გრძნობა გულ-ღვიძლს უღრღნიდა; მაშინ კი, როცა მოხელემ გამოაცხადა — მოსამართლენი მოდიანო, ილია შეკრთა და ყველაზედ უწინ ის წამოხტა ფეხზედ, თუმცა არც კი იცოდა, რომ საჭირო იყო ფეხზედ წამოდგომა. ერთი მოსამართლეთაგანი გრომოვი იყო, — რომელიც ილიას მაღაზიის პირდაპირ სცხოვრობდა. ის შუა სავარძელში ჩაჯდა, თმაზედ გადისვა ხელი და ოქროთი მოქარგული საყელო გაისწორა. მისმა სახემ, ცოტა არ იყოს, დაამწვიდა ილია, რადკან ის ისევე წითელი და კეთილი იყო როგორც ყოველთვის, მხოლოდ უღვაშები დაეგრიხა და მაღლა აებზიკნა. მარჯვნივ პატარა, ქალარა წვერიანი და სათვალეიანი კაცი მოუჯდა, მარცხნივ — თავმოტვლებილი, წვერებ გაყოფილი

და ყვითელი სახის კაცი დაბინავდა. ცოტა მოშორებით მაღალ მაგიდას ახალგაზდა, თმა-შეკრეჭილი და თვალეზ წამოცვინული მსაჯული იჯდა. ყველანი ცოტა ხანს გაჩუმებულნი ისხდნენ და რაღაც ქალაქებს ჰფურცლავდნენ. ლუნევი მოკრძალებითა და პატივის ცემით შეჰყურებდა და ეწოდა, აი საცაა ერთ-ერთი წამოდგება და რაღასაც იტყვის ხმა-მადლოა...

მაგრამ უცბათ, მარცხნივ რომ მიიხედა ილიამ, ნაცნობ სახეს მოჰკრა თვალი. ცოტა დაკვირვების შემდეგ პეტრუხა ფილიმონოვის სქელი და ბრწყინავი სახე იცნო. პეტრუხა ბორდოს ფერ სკამების პირველ რიგში იჯდა. თავი სკამის მაღალი ზურგისთვის მიეყრდნო და დინჯათ ათვლიერებდა ხალხს. ორჯერ თუ სამჯერ პეტრუხას თვალეზი ილიასას შეხვდნენ და ყოველ ამ შემთხვევაში ილიას უნდოდა წამომდგარიყო ფეხზედ და რაღაც ეთქვა პეტრუხასთვის ან გრომოვისთვის, ან არა და ყველასთვის მიემართა...

— ქურდო... შვილი ინაცვალე?..—უელავდა თავში და ყელი საოცრათ ეწვოდა.

— აი, თქვენ ბრალი გედებათ,—აღერსიანად ამბობდა გრომოვი, მაგრამ ილიამ არც იცოდა და ვერცა ჰხედავდა ვის ეხებოდა ეს სიტყვები. ლუნევი შესცქეროდა პეტრუხას და ვერასგზით ვერ შერიგებოდა იმ აზრს, რომ პეტრუხა ფილიმონოვი მსაჯულიაო...

— ბრალდებულო, — შუბლის სრესით ზარმაცად ეკითხებოდა თავმჯდომარე, — თქვენ უთხარით თუ არა ვაქარ ანისიმოვს: „დამაცა, მე შენ გაჩვენებ სეირსაო!“

სადღაც ჰაერის გასაწმენდი ბრუნავდა და გატაცებული გაჰკიოდა:

— იუ... იუ... იუ...

ნაფიც მსაჯულთა შორის ორი ნაცნობი კიდევ სხვა დაინახა ილიამ. პეტრუხას ზევით, მის ზურგს უკან მოიჯარადრე სილაჩევი იჯდა—ვევებერთელა ტანის გლეხი, დიდხელება და პატარა, მაგრამ ბრაზიანი სახისა. ეს სილაჩევი ფილიმონოვის დიდი მეგობარი იყო და მუდამ „შაშკებს“ ეთამაშებოდა ხოლმე.

სილაჩაგზედ ლაპარაკობდნენ—ერთხელ მუშასთან ჩხუბი მოუვიდა, ხელი ჰკრა და ხარაჩოებიდან ძირს ჩამოსჩეხაო. ჩამოვარდნილი მუშა იმოდენად დაშავებულიყო, რომ მალე სულიც განეტევებინა. პირველ რიგში, პეტრუხას ცოტა მოშორებით დიდი მაღაზიის პატრონი დოდონოვი იჯდა. ილია თავის საქონელს მუდამ იმისაგან ჰყიდულობდა და იცოდა, რომ დოდონოვი მკაცრი და მეტად ძუნწი კაცი იყო და ორჯერ ჩუმი კოტრობის დროს ძანათის ვალს უზალთუნით ისტუმრებდა...

—მოწამევ! თქვენ როდის შენიშნეთ, რომ ანისიმოვის სახლი იწოდა...

—იუ...უ...უ...უ,—ჰგმინავდა და ჰკენესოდა ჰაერის გასაწმენდი და ლუნევისაც რაღაც უკენსოდა გულში.

—სულელი!—გაისმა ილიას გვერდით ჩუმი ჩურჩული. ლუნევა მიიხედა—გვერდზედ შავგვრემანი კაცი უჯდა და რილაცის ზიზლით პირი გვერდზედ მოჭლრეცოდა.

—სულელი!—გაიმეორა იმან და ილიას რაღაც ანიშნა თავით.

—ვინა?—ჩურჩულითვე დაეკითხა ილია და გამოთაყვანებულსავით გადახედა მეზობელს.

—ტუსალი... მშვენიერი შემთხვევა ჰქონდა მოწმის ჩვენება ძირს დაემზო და ვერ ისარგებლა... ეხლა გვიან—ლა არის! მე რომ ვყოფილიყავ... ეჰ!

ილიამ ბრალდებულს გადახედა. ის მაღალი ტანის, გამხდარი გლახი იყო. სახე შემკრთალი და ნისლით მოცული ჰქონდა და კბილები ქანცგაწყვეტილ ძაღლსავით დაედრქინა, თითქო სასტიკ და დაუნდობელ მტრებს სადმე კუნჭულში მიუგდიათ და ძალა გამოლუფულს სიცოცხლეს უმწარებენო.—მისი სულელიური და უშნო სახე უაზრო, პირუტყვეულ შიშს და კრძალვას გამოჰხატავდა მხოლოდ. პეტრუხა, სილაჩევი, დოდონოვი და სხვანი კი მშვიდათ და კმაყოფილებით სავსე თვალებით შეჰყურებდნენ დამნაშავეს. ლუნევის ეგონა, ყველანი გლახზედ ჰფიქრობენ და ნიშანს უგებენო:

—გაები, —მაშ.სადამე, დამნაშავე შენა ხარ...

— მოსაწყენია! — წასჩურჩულა მეზობელმა. — სრულიად ინტერეს მოკლებული საქმეა... ბრალდებული ტუტუცია, ბრალმდებელი კამეჩსაფით იცოხნება, მოწმეები რეგვენი და მხეცები შეკრებილან, როგორც ყოველთვის... მე რომ ბრალმდებელი ვყოფილიყავ, ათი წუთის განმავლობაში გადავყლაპავდი მაგისტანა ბრალდებულს...

— მართლა დამნაშავეა? — დაეკითხა ჩურჩულით ლუნევი და რალაც საოცარმა ჟრუანტელმა დაურბინა ტანში.

— არა მგონია... თუმცა გასამართლება კი შეიძლებოდა... სრულიად ვერ იცავს თავსა. საზოგადოთ გლეხები ვერ იცავენ ხოლმე თავს... რეგვენი ხალხია!.. ძვლისა და ხორცისაგან შესდგებიან მარტო, — ქკუა და ხერხი კი ერთი ბეწო არ მიუნიჭებია მათთვის ღმერთსა.

— მართალია...

— თქვენ ერთი აბაზი ხომ არ გექნებათ? — უცბად დაეკითხა მეზობელი.

— მაქვს...

— მომეცით...

ილიამ ამოიღო ქისა და აბაზიანი მიაწოდა, თუმცა ჯერ არც კი მოესაზრებინა, საჭირო იყო ფულის მიცემა თუ არა? მაშინ-კი, როცა აბაზი მიცემული ჰქონდა, უკვე პატივისცემით გაიფიქრა:

— რა მარჯვეა... აი როგორა სცხოვრობს ხალხი.

— რეგვენია ნამდვილად, რეგვენი! — კვლავ წაიჩურჩულა მეზობელმა და თვალთ ბრალდებულზედ ანიშნა.

— სსს!.. — წაისისინა ბოქაულმა.

— ბატონო მსაჯულნო! — ტკეპნით და დაბეჯითებით ამბობდა ბრალმდებელი, — აბა შეხედეთ დამნაშავეს, — მოწმეების ჩვენება არც კი იყო საჭირო, თუმცა იმათაც აშკარად დაამტკიცეს ბრალდებულის ბოროტ-მოქმედება, მისი სახის გამომეტყველებაც ამასვე მოწმობს... მას არ... არ შეუძლიან... არ დაგარწმუნოთ, რომ თქვენ წინ ნამდვილი ბოროტ-მოქმედი სდგას, წეს-წყობილების და კანონმდებლობის მტერი... მტერი საზოგადოებისა... თქვენ წინა სდგას...

საზოგადოების მტერი იჯდა, მაგრამ ალბათ თავს კარგად ვერა ჰგრძნობდა, რომ მოჰკრა თუ არა ყური, რომ მასხედ ლაპარაკობდნენ, ზღაპრით ფეხზედ წამოდგა და თავი დაბლა დაჰხარა. ხელები უძლურად დაეკიმნენ და მთელი მისი სხეული ისე მოიკაკვა, თითქოს მართლ-მსაჯულების ხახაში ჩახტომას ელომებოა...

ლუნევიც თავი ჩაჰკინდრა. არც თუ ის იყო კარგს მდგომარეობაში—თავში რაღაც ტლანჩი და გამოურკვეველი აზრები უბრუნავდნენ და რადგან მათს გამოსახატავათ ლუნევის სიტყვები ვერ ეპოვნა, ერთი მეორეს ანადგურებდნენ და ილიასაც სულს უხუთავდნენ. პეტრუხას წამოჰარხლებული და მოუსვენარი სახე ყოველ წუთს თვალეში უელავდა და ამ გამოურკვეველ აზრებში, როგორც მთავარე ღრუბელთ შორის, განუწყვეტლივ ჰკრთოდა.

როცა გრომოვმა გამოაცხადა, რომ მოსამართლენი რამდენსამე წუთს შეისვენებნო, ლუნევი თავის მეზობელთან ერთად გავიდა დერეფანში. შევეგრემანმა კაცუნამ „პიღეაკი“-დან დაქმუქენილი პაპიროსი ამოიღო, თითებით გასწორება დაუწყო და ისევ ილიას მიჰმართა:

—სულელი, ჰფიცავს, ღმერთმანი მე არ წამიკიდებია ცეცხლიო. აქ ფიცი რას გიშველის? ჩაიხადე შალვარი და დაწეკი... ხა, ხა! სასტიკობაა! ვაჰრისთვის უწყენინებიათ... შენ იყავი მიზეზი თუ სხვა, ეგ რაში ეკითხებათ? აქ საჭიროა ვინმე იყვეს დასჯილი... შენ შერჩი ხელში—შენ დაგსჯიან...

—როგორა გგონიათ, დამნაშავეა ეგ გლეხი?—დაეკითხა დაფიქრებული ილია.

—ალბათ, დამნაშავეა, რადგან ტუტუცია. ჰკვიანი ხალხი დამნაშავე არაფერშია ხოლმე...—მშვიდათ, მაგრამ აჩქარებულად ეუბნებოდა შევეგრემანი კაცუნა და თავ მოწონებით პაპიროსს ეწეოდა. თვალეები თავგსავით წვრილი და შავები ჰქონდა და კბილებიც წვრილი და ბასრი.

—აქ ნაფიც მსაჯულებათ,—ნელის ხმით, მაგრამ ღელვით დაიწყო ლუნევიც —ისეთები სხედან...

— უმეტესი ნაწილი ვაქრები არიან, — დინჯათ შეაწყვეტინა შავგვრემანმა კაცუნამ. ილიამ შეხედა და გაიმეორა:

— ვაქრები. ზოგიერთებს მე ვიცნობ.

— ჰოო?..

— ისეთი ხალხია, სწორედ რომ მოგახსენო, რომ...

— რა, ისინიც ქურდები არიან, ჰა!.. — დაბოლოვა ილიას აზრი მეზობელმა. შავგვრემანი კაცუნა ხმა-მალლა და დაურიდებლივ ლაპარაკობდა ჭ როცა პაპიროსი გადაადგო, განუწყვეტლივ ტუჩებს ჰკუმშავდა, უსტვენდა და მეტად თავხედათ შეპსკეროდა ყველას.

— მოხდება ხოლმე. საზოგადოთ რომა ვსთქვათ, მართლმსაჯულობა კომედიაა, — მხრების შემშუშვნით ამბობდა შავგვრემანი კაცუნა. — მძღრები ვარჯიშობენ, მშიერი ხალხის გასწორება სწადიანთ. სასამართლოში ხშირათ დავიარები, მაგრამ ჯერ არ მინახავს, რომ მშიერს გაესამართლებინოს მძღარი... თუ მოხდება ხოლმე, რომ მძღარნი მძღარსვე გაასამართლებენ, გაუმძღრობისთვის და მსუნგაობისთვის თუ უზამენ მხოლოდ, მითომ ყველაფერს ერთბაშათ ნუ ჩაპბლუჯავ, ზოგი ჩვენ დავგიტოვეო.

— ნათქვამია — მძღარი მშიერს ტანჯვას ვერ მიუხვდებაო, — სთქვა ილიამ.

— სისულელეა! — არ დაეთანხმა მობაასე, — მშვენივრათ მიუხვდება... კიდევ იმიტომ არის ხოლმე მძღარი ისე სასტიკი...

— თუ მძღარია კაცი, მაგრამ პატიოსანი, კიდევ არაფერი! — ნახევარის ხმით ეუბნებოდა ილია — მაგრამ თუ მძღარია და თანაც უსინიდისო — ეს რალა მოსამართლე იქნება?

— სასტიკი მსაჯულნი უსათუოდ უსინიდისონი არიან ხოლმე, — დინჯათ გამოაცხადა შავგვრემანმა კაცუნამ. — რას იტყვი, მოვისმინოთ ქურდობის საქმე?

— ჩემი ნაცნობია... — ჩუმათ წაილაპარაკა ლუნევმა.

— ჰოო? — შესძახა კაცუნამ და ცერათ გადახედა ილიას. — აბა, ვნახოთ თქვენი ნაცნობი...

ილიას ყველაფერი აერია თავში, იმას უნდოდა რაღაც ეკითხნა შავგვრემან, მოქნილი კაცუნისთვის, მაგრამ რაღასაც ჰხედავდა მასში არა სასიამოვნოს, საშიშს და ზიზღის მომგვრელს და ეს უშლიდა ხელსა. იმავე დროს პეტრუხას მოსამართლეობაზედ ფიქრი მოსვენებას არ აძლევდა, ეს აზრი რკინის რგოლსავეთ შემოჰხვეოდა გულზედ და სხვა ყველაფერი შეევიწროებინა და შეეხუთნა მასში...

დარბაზის კარებს რომ მიუახლოვდა ილია, პავლე გრაჩევის მოკლე კისერი და პატარა ყურები დაინახა. ილიას გაეხარდა ამხანაგის ნახვა, წასწვდა პალტოს სახელოში და სახეში შესცინა. პავლემაც გაუღიმა, მაგრამ, როგორც შეეტყო, ეს დიმილი ძალადატანებული და უგულო იყო.

— გამარჯობა!

— გაგიმარჯოს.

ამხანაგნი რამდენსამე წუთს გაჩუმებულნი იდგნენ და, ალბათ, ისეთი რაღაც იგრძნეს უცბათ, რამაც ორთავეს ერთად გაუღვიძა ლაპარაკის სურვილი.

— საცქერლათ მოხველი?—დაეკითხა პავლე და უგემურათ გაიღიმა.

— ის... აქ არის?—დარცხვენით დაეკითხა ილია.

— ვინა?

— შენი—სოფია ნიკ...

— ჩემი რად იქნება?—უხეშად შეაწყვეტინა პავლემ ლაპარაკი. ამხანაგთ შორის ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა და დარბაზშიც გაჩუმებულნი შევიდნენ.

— დაჯექ ჩემს გვერდით!—წინადადება მისცა ლუნევმა. პავლემ ენის დაბმით მიუგო:

— მე... სწორეთ გითხრა... სხვებთან ერთადა ვარ მოსული.

— კარგი, კარგი...

— აბა, — დაიწყო აღფრთოვანებით პავლემ, — ვეჭილს უგდე ყური, რაებს იტყვის...

— კარგი, ყურს დავუგდებ...—ნელის ხმით მიუგო ილიამ და უფრო დაბალის ხმით დასძინა:—მშვიდობით, ძმაო...

— ნახვამდის! კიდევ შევხვდებით!

გრაჩევი მიბრუნდა და ჩქარის ნაბიჯით გასწია გრძელ სკამისაკენ. ილია ისეთი გრძნობით შესცქეროდა მიმავალ პავლეს, თითქოს ამ უკანასკნელმა ძველი იარა დაუსრისა შეუბრალებლად და გულ-ცივად თავისს გზას გაუდგაო. საშინელომ ჩლუნგმა ტკივილმა აიტანა ილია, მას შეშურდა და არ ესიამოვნა, რომ ამხანაგის ტანზედ ახალ და სუფთა პალტოს ჰხედავდა და ამჩნევდა, რომ ამ უკანასკნელ თვეებში თითქოს სახეც დასწმენდოდა პავლეს და ჯანზედაც მოსულიყო. პავლეს გვერდით გაბრიკოს დაც იჯდა. აგერ პავლემ რაღაც უთხრა და ქალმა ფიცხლავ ლუნევისაკენ მოიხედა. ლუნევი, მოჰკრა თუ არა ქალის ფიცხლავ მობრუნებულ სახეს თვალი, თითონაც მიბრუნდა და იგრძნო, რომ გული წყენისა და ბრაზის გრძნობით ავესო... აზრნი დრო გამოშვებით ძლიერ ქარიშხალსავით დაჰბერავდნენ ხოლმე, საშინელის სისწრაფით დაპროწილდებოდნენ და ერთი მეორეში გადირეოდნენ. მერმე უცბათ შეფერხდებოდნენ და ჰქრებოდნენ; ილია გულში და თავში სიფუქეს ჰგრძნობდა და გარედგან კი ყველაფერი რაზმათ დაწყობილ ჯარსავით იერიშით მიდიოდა ილიაზედ. ამისთანა დროს ილიას აღარ ესმოდა ირგვლივ რა ჰხდებოდა...

ვერა მოიყვანეს კიდევ. გრძელ ლევა ხალათში გამოწყობილი მოაჯირს იქით დამდგარიყო და ბეჩავათ გამოიყურებოდა. ოქროს ფერი თმა მარცხენა საფეთქელზედ ჩამოშლოდა, ლოყა გაჭეთრებოდა, ტუჩები მაგრა მოეკუმშა და მარცხენა თვალით გაშტერებით შესცქეროდა გრომოვს.

— ჰო... ჰო... არა... ჰო...— ბუნდათ ესმოდა ილიას ვერას ხმა.

გრომოვი ალერსით შეჰყურებდა ბრალდებულს და თითქო კატა ხრუტუნებსო, ლბილათ და ხმა დაბლა ელაპარაკებოდა.

— სცნობთ თუ არა თქვენ თავს დამნაშავეთ, რომ ღამე...— მიიპარებოდა ვერასკენ მისი სასიამოვნო ბოხი ხმა.

ლუნევი პავლეს გადაჰხედა, პავლე წელში მოღუნულიყო, თავი დაბლა დაეხარა და მოუსვენრად ქუდსა სძიძვნიდა. მისი

მეზობელი კი წელში გასწორებულიყო და ისე გამოიყურებოდა, თითქო ყველას—ვერასაც, მოსამართლეებსაც და დამსწრე საზოგადოებასაც ის ასამართლებს და ამაზედ არის დამოკიდებული მათი ბედი და იღბალიო. თავს მოუსვენარათ აქეთიქით აბრუნებდა, მოკუმშული ტუჩები ზიზლით და ამპარტავნობით სავსე და ამაყი თვალები მოღრუბლულ წარბებ ქვეშ ცივად და სასტიკათ უბრწყინავდნენ...

— ვსცნობ,— წარმოსთქვა ვერამ. ქალის აცახცახებული ხმა ფაიფურის გამსკდარი ჭურჭლის ხმას მოაგონებდა ადამიანს. ორი ნაფიცი—ლოდონოვი და ქერა და წვერ მოპარსული მისი მეზობელი რალაცაზედ ჩურჩულობდნენ, ვერას, მუშტრის თვალით ათვალთვრებდნენ და სახეზედ სასიამო ღიმი უკრთოდათ. პეტრუხა ფილიმონოვი მთელის სხეულით წინ წამოვარდნილიყო და ხელებით თავის სკამს ჩაჰბლაუჭებოდა: სახე ჩვეულებრივზედ ძლიერ დასწითლებოდა და უღვაშებს კატასავით ანძრევდა. სხვა-ნაფიცი მსაჯულნიც ბევრნი იმ რალაცნაირი ყურადღებით შეჰყურებდნენ ვერას რომელიც ლუნევს კარგათ ესმოდა, ეზიზღებოდა და გესლითა და შხამით უფსებდა სულსა და გულს.

— ასამართლებენ და თითონ კი ლამის თვალებით შექამონ,— ჰფიქრობდა კრიჭა მოჭერილი ილია და ძლიერ უნდოდა დაეყვირა პეტრუხასთვის:

— შენ, ეი, გაიძვერაე! რაზედა ჰფიქრობ? სადა ზიხარ და რას უნდა აკეთებდე?

ყაყრანტოში რალაც ბურთსავით მრგვალი ეცობოდა და მოსვენებას არ აძლევდა, სუნთქვას უკრავდა.

— ერთი მიბრძანეთ ქ. კაპიტანოვისაე,— თვალგადმობრუნებული და სიცხით შეწუხებული, ზარმაცათ და ლოღონით ეკითხებოდა გრომოვი, — დიდი ხანია, რაც მავ ხელობას აღგებხართ?

ვერამ სახეზედ ხელი გადისვა, თითქოს ეს მოულოდნელი და არა სასიამოვნო კითხვა წამოჭარხლებულ ლოყებს მიეკრაო.

— დიდი ხანია.—მკვახეთ მიუგო ვერამ. ხალხში ჩურჩული და ჩუმი სისინი გაისმა, თითქოს უცებ გველებმა გაისროლეს ოთახშიო. გრაჩევი უფრო ძრიელ მოიხარა წელში, თითქოს დამალვას აპირებდნენ, და უფრო ძრიელ დაუწყაო ქუდს ძიძგნა.

— ე. ი. როგორ დიდი ხანია?

ვერა გაჩუმებულიყო და განიგრად დაღებულ თვალებით სასტიკათ და უხუმრათ შესქეროდა გრომოვს.

— წელიწადი, ორი თუ ხუთი?—აღარ ეშვებოდა თავმჯდომარე.

ქალი ხმას არ იღებდა. იგი ქანდაკებასავით უნძრევლივ იდგა და მხოლოდ თავსახვევის ბოლოები ენძრეოდნენ ოდნავ.

— თქვენ უფლება გაქვთ პასუხი არ მომცეთ,—უთხრა გრომოვმა და უღვაშებზედ ხელი გადასვა.

ამ დროს ჩამომხმარი და გრძელ წვერა ვეჭილი წამოხტა. მას სურათი და გრძელი ცხვირი ჰქონდა, კეფა კი განიერი, რისგამოც მისი სახე ცულს მოაგონებდა ადამიანს.

— მითხარით, კაპიტანოვისავ, რა გაიძულებდათ, რომ მავ ხელობას მისდევდით?—დაეკითხა ხმა მაღლა და მკვახეთ ვეჭილი.

— არაფერი არ მაიძულებდა,—მიუგო ვერამ და მოსამართლეებს გადახედა.

— ჰმ... ეგ ეგრე არ გახლავთ... ე. ი... მე ვიცი... თქვენ თითონ მიაშვებთ...

— მე არაფერი მიაშვნია,—მკვახედ და სასტიკათ შეაწყვეტინა სიტყვა ვერამ. ქალმა ვეჭილს გადახედა, სასტიკათ გაზომა თვალებით და განაგრძო ბრაზმორეულობა:

— მე არაფერი მიაშვნია... ეგ ყველაფერი თქვენ თითონ შეთხზეთ და გინდოდათ მეც დამეჯერა თქვენთვის...

ქალმა ყველას მიმოავლო თვალი, მერე მოსამართლეებს მიჰმართა, ვეჭილზედ ანიშნა და დაეკითხა:

— შეიძლება მაგას არ ველაპარაკო?

დარბაზში კვლავ გველთა სისინი გაისმა, მხოლოდ ამ შემთხვევაში კი უფრო ხმა-მაღალი და ძლიერი.

ილია ცხცახებდა ლელვისაგან და გრაჩევს შეჰყურებდა.

ის რაღასაც მოელოდა პავლესაგან, რაშიც თითქმის დარწმუნებულიც იყო. მაგრამ პავლე-კი წინ მჯდომ კაცს ამოჰფარებოდა ზურგს უკან და ხმას არ იღებდა. გორმოვი ღიმილით თვისი სიბი და სასიამოვნო ხმით რაღასაც ამბობდა, მერე ვერამაც დაიწყო ხმა-დაბლა და გაუბედავით ლაპარაკი...

— გამდიდრება მინდოდა და ავიღე... მეტი არაფერი... მე ყოველთვის ასეთი ვიყავ...

ნაფიც მსაჯულებმა ჩურჩული ასტეხეს: ყველა მათგანს სახე რაღაც საოცრად მოჰლუშოდა, მაგრამ არც თუ მსაჯულებს ეტყობოდათ სახეზედ სიამოვნება. დარბაზში სიჩუმე ჩამოვარდა; ქუჩაში ფეხების ბარტყუნი გაისმა—საღდათები თუ მოდიოდნენ.

— ვინაიდგან თითონ ბრალმდებელი გამოტყდა, მე მგონია...—ამბობდა ბრალდებული.

ილიამ იგრძნო, რომ მეტს ველარ აიტანდა და აქ დარჩომა აღარ შეეძლო, წამოდგა, კარებისკენ გადააბიჯა, მაგრამ ამ დროს—„ნელაო“, ხმა მალლა შეუტია ბოქაულმა და იქვე შეაჩერა.

მაშინ ისევ ჩაჯდა ილია და პავლესავით თავი დაბლა დაჰხარა. მას ველარ ეცქირნა პეტრუხა ფილიმონოვის წითელ, მაგრამ ეხლა ამაყათ გაბერილ სახისთვის. აღერსიან და ტკბილ გრომოვში კი მსაჯულის მითომ და გულკეთილობაში ილია ცხცახათა ჰხედავდა ყინულსავით ცივ გულს და ესმოდა, რომ ეს მხიარული კაცი ისე შესჩვევია ხალხის გასამართლებას, როგორც ღურგალი ხის გათლას და გაშალაშინებას შეეჩვევა ხოლმე. ილიას გულში ამ ჟამათ მოუსვენარი აზრი დაებადა:

— რომ გამოვტყდე... მეც ხომ ასე მომექცევიან... პეტრუხა გამასამართლებს... მე კატორლაში გამგზავნის და თითონ კი აქ დარჩება...

ილია გაჩერდა ამ აზრზედ და არც არაფერს ჰხედავდა და აღარც ესმოდა რამე.

— არ მინდა, არ მინდა, რომ ამაზედ ილაპარაკონ!—გაისმა ვერას მთრთოლარე და წყენითა და შეურაცხეხებით სავეს

ხმა და ზედ გულის შემზარი ქვითინი და ღრიალი დაერთო. ვერამ გაშმაგებულსავეით გულის იტაცა ხელი და თავიდან ხელსახოცი ჩამოიგლიჯა.

— არ მინდა... არ მინდა მეთქი...

დარბაზი გამოურკვეველმა. და მღვრიე ხმამ აავსო. ყველაფერი შეხმაურდა ახალგაზდა ქალის ყვირილით და თითონ ქალი კი, ცეცხლწაკიდებულსავეით, აქეთ-იქით აწყდებოდა და ყვირილით გულს იხეთქავდა.

— ნუ მაწვალებთ... გამიშვით, თუ ღმერთი გწამთ!

ილია წამოხტა და წინ გასწია, მაგრამ ხალხის ხროვას შეეხეჩა და თავისთვისვე შეუმჩნევლათ უცბათ დერეფანში გაჩნდა.

— გასძარცვეს და გაატიტვლეს სულელი, — გაიგონა ილიამ შავგვრემანი კაცუნას ხმა.

გაფითრებული და თმა აწეწილი პავლე კედელს მიჰყრდნობოდა და სახე უცახცახებდა. ილია მიუახლოვდა და ბოროტის თვალებით ჩააშტერდა. იქვე, იმათ გარშემო ხალხი დადიოდა და გატაცებით ლაპარაკობდა, დერეფანში თამბაქოს ბოლი და სუნი იდგა.

— სატუსალო ვეღარ აგცდება, რაც გინდ ბევრი იყვირო.

— გამოტყდა სულელი...

— მაშ რაღას იზამდა, როცა ხელში უპოვნეს მონაპარაგი?

— ეთქვა, მაჩუქაო რა...

სიტყვები შემოდგომის ბუზებსავეით დაჰფრინავდნენ დერეფანში და ილიას ყურებში უძვრებოდნენ.

— რა იყო? — მიუახლოვდა დაღვრემილი ილია და ბრაზმოსული დაეკითხა პავლეს.

— დაჰლუბე ადამიანი? — განაგრძო ლუნევმა. მაშინ-კი თითქოს შოლტი გადააწნესო, გამოფხიზლდა პავლე, ხელი მხარზედ დაადო ილიას და საბრალო ხმით დაეკითხა:

— განა ჩემი ბრალია?

ილიამ ჩამოიცალა მხრიდან პავლეს ხელი და უნდოდა ეთქვა:

— შენი ბრალია, მაშ ვისი? რატომ არა სთქვი რომ შენ-თვის ჩაიდინა ეს ქურდობაო?— მაგრამ ამის ნაცვლათ მიუგო:— პეტრუსა ფილიმონოვი-კი მსაჯულია, ჰა?... განა სამართალია ესა?— ღიმილით დაეკითხა და ამავე ღიმილით კარში გავიდა. ილია ნელის ნაბიჯით ქუჩას გაუდგა, თუმცა თავს რაღაც უხილავ და იდუმალ თოკებით გაბორკილათ იგულებდა. სევდა მიძიმელოდსავით დასწოლოდა გულზედ და ფიქრის ნებასაც კი აღარ აძლევდა. საღამომდის მაწანწალა ძაღლსავით ქუჩიდან ქუჩაში დამწწოდა მშვიერი და დალლილ-დაქანცული. მას აღარავითარი გრძნობა არ ებადებოდა და არც თუ რასმე ამჩნევდა, სანამ არ შენიშნა, რომ სიმშვილისაგან გული ერეოდა.

დედამიწა ბინდს მოეცვა უკვე. ფანჯრებში აქა-იქ სინათლე ჩნდებოდა, ქუჩებზედ სინათლე ყვითელ ლახტებათ ეცემოდა მიწაზედ და მათში ფანჯრებში გამოდგმულ ყვავილების ჩრდილი აშკარათ მოსჩანდნენ. ლუნევი დააშტერდა მათ და გრომოვის ყვავილებით საესე ფანჯრები მოაგონდა, მოაგონდა მისი ცოლი, საზღაპრო დედოფალს რომ წაგავდა, და სევდის მომგვრელი სიმღერები, რომელნიც სიცილის ნებასაც კი არ იძლეოდნენ... კატამ ფრთხილის ნაბიჯით ქუჩა გადაიარა.

ილიაც წავიდა, მაგრამ, ჯვარედინ ადგილს მივიდა თუ არა გაჩერდა. ერთი სახლი ძალზედ იყო განათებული და ღია ფანჯრებიდან მუსიკის ხმა მოისმოდა.

— სამიკიტნოში წავალ, — გადასწყვიტა ილიამ და ქუჩის შუა ნაწილზედ გავიდა.

— ხაბარდა! — დაუყვირა ვილაკამ. ცხენის შავმა თავმა გაუელვო თვალ წინ და თბილი სუნთქვა შეჰბერა. ილია გვერდზედ გადახტა, მეეტლის გინება-ლანძღვას ყური დაუგდო და დუქანს ჩამოშორდა.

„მავისთანა ეტლი ვერც კი გასრისავს ადამიანსა და — მშვიდათ გაიფიქრა ლუნევი. — უნდა შეეჭამო რამე... ეხლა კი სულ მთლად დაიღუპება ვერა“...

ილიას აზრი შემთხვევით გამოედო ახალგაზდა ქალის მოგონებას და აღარ შორდებოდა მას, თუმცა კი სულის პატა-

რა ნაწილით ცხადათა ჰგრძნობდა, რომ საფიქრებელი ვერა, კი არა, თითონ იყო ამ უმად, ჰგრძნობდა, მაგრამ იმოდენა ხასიათი აღარა ჰქონდა, რომ აზრთა დენა შეეცვალა და სხვა საგანზედ ეფიქრა.

— ისიც ამაყი ყოფილა... პაშკაზედ არაფერი სთქვა... ყველასა სჯობნებია... ოლიმპიადა... არა, ოლიმპიადაც არაფერს იტყოდა... მაგრამ ტანკა-კი...

აქ მოაგონდა ილიას, რომ ტატიანა ვლასოვნა დღევანდელ დღეს დღესასწაულობდა და ილიაც მიწვეული ჰყავდა. პირველად ტატიანასთან წასვლაზედ ფიქრიც კი საზიზღრათ ეჩვენა, მაგრამ თითქმის იმ წუთშივე მოუნდა ძალა დაეტანებინა თავის ბუნებისთვის და ავტონომოვიანთსა წასულიყო, გარდა ამისა ერთი ძლიერი გრძნობა კიდევ სხვა დაებადა...

წასვლაზედ ფიქრი და სურვილის შესრულება ერთი იყო— დაუძახა მეეტლეს და რამდენიმე წუთს შემდეგ ავტონომოვიანთ სასადილოს კარებში იღვა და მაგიდის გარშემო შემომსხდარ სტუმრებს თვალზე მობეჭუტული ათვალეირებდა.

— აა, გამოცხადდა... — შესძახა კირიკმა.

— რა ფერწასულია! — სთქვა ტატიანამ ცოტა ხნის დაკვირვების შემდეგ.

— სანუკვარი მოიტანე? როგორ, ტატიანას არაფერს ულოცავ? ერიჰა!.. ეგრე როგორ იქნება, ჩემო ძმაო?

— საიდან მოდიხართ? — დაეკითხა დიასახლისი.

მაგრამ კირიკმა უკვე დაისაკუთრა ილია— მკლავში ჩაავლო ხელი და სტუმრებს აცნობდა. ლუნევი ვილაცეებს ხელს ართმევდა და ყველა სტუმრები ერთ ვეებერთელა სახედ ეჩვენებოდა, რომელსაც ღიმილი ზედ გაჰყინოდა და დიდი კბილები დაეღრქინა. შემწვრის სუნი ცხერის ნესტოებს უღიტინებდა, ქალების ლაპარაკი ხშირი წვიმის შხაჰუნად ესმოდა და თვალეზზედ სცხელოდა: რაღაც გამოურკვეველი და დაჩლოუნგებული ტკივილი უშლიდა თვალების განძრევას და ზედ ნისლი ეკვროდა. როცა სკამზედ ჩამოჯდა, მხოლოდ მაშინ იგრძნო ილიამ მოქანცულობა, შენიშნა, რომ ფეხები სტეხავდნენ და შიმშილი

გულ-ღვიძლს უღრღნიდა. ერთმა სტუმართაგანმა თავი ველარ შეიკავა და სიცილი წასკდა, იმავე დროს ტატიანა ვლასოვნამ შენიშნა:

— თქვენ არ გნებავთ მომილოცოთ, ჰა!—კარგია! მოვიდა, კრინტი არ დასძრა, დაჯდა და ჰამა დაიწყო...

მაგიდის ქვეშ ტატიანამ მძლავრათ წაპკრა ფეხი და თავი დაბლა დაჰხარა, თან ვილასაც ჩაის უსხამდა. წყლის ჩხრიალთან ერთად ილიამ დიასახლისის ჩუმ ჩურჩულსაც მოპკრა ყური.

— რას შვრები? ხეირიანად მოიქეც...

მაშინ კი ილიამ პურის ლუკმა მაგიდაზედ დასდო, ხელე-ბი მაგრა დაისრისა და ხმა მალლა წარმოსთქვა.

— მთელი დღე სასამართლოში გავატარე...

ილიას ხმამ საერთო ხმაურობა დაჰფარა. სტუმრები გაჩუმდნენ. ლუნვეს შერცხვა, როცა იგრძნო, რომ ამდენი თვალი იმას შესცქეროდა, და შუბლის ქვეშიდან დაუწყო ყველას თვალიერება. ყველანი ეჭვის თვალით უცქეროდნენ, თითქოს არავის ჰქონდა იმედი, რომ ეს განიერ მხარ-ბეჭიანი და ხუჭუჭა თმიანი ახალგაზდა კაი რამის თქმას მოახერხებდა. აუტანელი და მძიმე სიჩუმე ჩამოვარდა ოთახში. ილიას ფიქრთა ნაწყვეტინლა უტრიალებდნენ თავში—ისინი უკავშიროთ და უფერულად ებადებოდნენ, მაგრამ უცბათვე, თითქოს დედამიწამ პირი უყო და შთანთქაო, სამუდამოთ ჰქრებოდნენ სულის წვდიადით მოცულ სიღრმეში.

— ბევრჯერ კაი რამეს წააწყდები სასამართლოში,—ჩაუერთო უგემურათ ფელიცატა გრიზლოვისამ, აილო სანუკვარით სავსე კოლოფი და რაღაცას ბეჯითი ძებნა დაუწყო.

ტატიანას ლოყები დაუკვერდა. კირიკმა ცხვირი მოიხოცა და მერე ილიას მიუბრუნდა:

— რა დაგემართა, ჩემო ძმაო? მუშტი კი მოიქნე, მაგრამ არავის დაარტყი... მერე რომ სასამართლოში იყავ?...

„საწყლებს ვარცხვენ“,—გაიფიქრა ილიამ და უცბათ ღიმილმა დაჰფარა მისი სახე. სტუმრებმა კვლავ გააბეს ლაბარაკი.

— ერთხელ მეც დავესწარ ერთ მკვლევლობის გარჩევას, — დაიწყო ფერაძის დილა და შავ-თვალემა მოხელემ.

— მე საშინლად მიყვარს მკვლევლობაზედ ლაპარაკი, თუ წიგნების კითხვა! — შესძახა ტრავკინისამ. იმისმა ქმარმა ჯერ გადახედა ყველას და მერმე დასძინა:

— შესანიშნავი დაწესებულებაა ჩვენებური სასამართლო...

— ერთხელ ჩემი ამხანაგის ეგვენიევის საქმეს არჩევდნენ... თურმე ფულის ყუთის ყარაულობის დროს, ვილაცის ყმაწვილს თამაშებოდა და შემოაკვდა კია...

— ოჰ, რა საშინელებაა! — შესძახა ტატიანა ვლასოვნამ.

— იქვე გაათავა თურმე! — რალაც საოცარის სიამოვნებით დაუმატა ტელეგრაფის მოხელემ.

— მე ერთხელ მოწმეთ ვიყავ დაბარებული, — დაიწყო ტრავკინმა თავისი გამხმარი, ჩახრინწიანებული ხმით, — მეორეთ კიდევ ერთი კაცის საქმეს არჩევდნენ, რომელსაც ოცდასამი ქურდობა ბრალდებოდა! კარგია, არა, რას იტყვივთ მაგაზე?

კირიკმა ხმა-მაღლა გადიხარხარა. საზოგადოება ორ ნაწილად გაიყო: ერთნი ტელეგრაფის მოხელეს უსმენდნენ მკვლევლობის ამბავს და მეორენი — ტრავკინს, რომელიც ისედაც მოსაწყენ ამბავს ღლოღნით უამბობდა საზოგადოებას. ილია ტატიანას უყურებდა და ჰგრძნობდა, რომ გულში ცეცხლი უჩნდებოდა და უღვივდებოდა, — ეს ცეცხლი ჯერ არაფერს უნათებდა, მაგრამ სულსა და გულს კი უდაგავდა. იმ წუთის შემდეგ, რაც მიხვდა ილია, რომ ავტონომოვებს ეშინიანთ სტუმრებთან არ შეგვარცხვინოსო, აზრები გაუნათლდნენ და თითქოს რიგში დაეწყვენ.

ტატიანა ვლასოვნა მეორე ოთახში ჰფუსფუსებდა და ბოთლებით სავსე მაგიდაზედ რალაცას აწყობდა. წითელი აბრეშუმის ზედა ტანი კედლის თეთრ აბოიზედ აშკარად მოსჩანდა, პატარა, კორსეტში შეზღუდული ქალი პეპელასავით დანავარდობდა ოთახში და სახეზედ კარგი დისახლისის ამაყური გრძნობა უკრთოდა. ილიამ ორჯერ თუ სამჯერ შენიშნა, რომ ტატიანა მარჯვე და მოხერხებული ნიშნებით ილიას თავის-

თან უძახდა, მაგრამ ილია მაინც არ მიდიოდა და უხაროდ კიდევ, როცა ჰხედავდა, რომ ეს უყურადღებობა ძლიერ სწყინდა და მოთმინებას უღეველა ტატიანას.

— რა ბუსავით გამოშტერებულხარ, ჩემო ძმაო? — უცბათ მიუბრუნდა ილიას კირიკი. — სთქვი რამე, რა დაგემართა?.. რისა გრცხვენიან... აქ ყველანი განათლებულნი არიან და, თუ რამე წამოგცდა, გაპატიებენ...

— დღეს ერთ გოგოს ასამართლებდნენ, — უცბათ დაიწყო ილიამ, — ჩემ ნაცნობს... მართალია მოქეიფეთაგანია, მაგრამ მაინც კარგი ქალია...

ილიამ კვლავ მიიპყრო საერთო ყურადღება, ყველანი გაჩუმდნენ და თვალები ისევ ილიას მიაცვცეს. ფელიცატა ეგოროვნას დიდი ღრჯოლები სულ მთლად გამოუჩნდა, ისე გულიანათ იღრიჭებოდა, ტელეგრაფის მოხელემ პირზე ხელი მიიფარა და უღვაშების გრეხას მოჰყვა; თითქმის ყველა სცილილობდა ღიმილი დაეფარა და ისე ეჩვენებინა თავი, ვითომ გულმოდგინეთ ვისმენთ სტუმრის ლაპარაკსაო. ტატიანა ვლასოვნამ უცბათ დანა-ჩანგალი დააბნია, ამით გამოწვეული ხმაურობა საშხედრო მუსიკასავით შეესმა ილიას... მან დინჯათ მოავლო სტუმრებს განივრათ დაღებული თვალები და განაგრძო:

— რას იღიმებით? მათ შორის კარგებიც შოიპოვებიან ხოლმე...

— მოიძებნებიან კია, — გააწყვეტინა სიტყვა კირიკმა, — მაგრამ შენ... ძალიან გულახდილი ნუ იქნები, ჩემო ძმაო...

— თქვენ განათლებულნი ხართ, — ჩაუბრუნდა ილიამ სიტყვა, — თუ წამომცდა რამე, ნუ გამკიცხავთ...

ილიას გულში, თითქოს რაღაცამ იფეთქაო, ნათელი ნაპერწკლები აენთნენ. ის ვესლიანად იღიმებოდა და, ეტყობოდა, თვის გონებისგან წარმოშობილი სიტყვები სიამოვნებას ჰგვრიდნენ.

— ამ გოგოს ერთი ვაჭრისთვის ფული მოეპარა...

— უფრო უარესი, — შესძახა კირიკმა, მასხრულად დაიღრიჯა და თავი გააქნა ნალვლიანად.

— თქვენ მიხვდებით, რასაკვირველია, სად მოიპარავდა... მაგრამ ვინ იცის, იქნება არც კი მოიპირა და საჩუქრად მიიღო...

— ტასიკო! — დაუძახა კირიკმა თავის ცოლს. — შემოიხედე ერთი, ილია ისეთ ანეგდოტებს გვიამბობს, რომ...

მაგრამ ტატიანა ვლასოვნა უკვე გვერდით ამოსდგომოდა ილიას და ძალ-დატანებულის ღიმილით და მხრების შეშმულშენით ეუბნებოდა კირიკს:

— რა მოხდა? რა იყო? ეს ყველა მეტად ჩვეულებრივი ამბავია... შენ თითონ რამდენი იცი ამისთანა ამბავი... გასათხოვარი ქალები აქ არ არიან და არაფერი... რა სირცხვილია? მაგრამ ამაზედ მერე ვილაპარაკოთ... სანამ კი აბა მობრძანდით, ცოტას შევნაყრდეთ!

— გთხოვთ! — შეჰყვირა კირიკმა. — მეც თქვენთან ერთად შევნაყრდები, ხე, ხე!

ილიას ყველამ ზურგი შეაქცია. აქ კი ცხადათ მიხვდა ლუნვევი, რომ სტუმრებს მისი ყურის-გდება არ უნდოდათ და არ უნდოდათ იმიტომ, რომ მასპინძლებს არა სურდათ. ამ აზრმა ხომ უფრო მეტად ააღელვა და გააშმაგა ილია. წამოდგა სკამიდან და ყველას მიუბრუნდა:

— და ასამართლებენ ამ გოგოს ისეთი პირნი, რომელნიც იქნებ გუშინვე სარგებლობდნენ მითი... ზოგიერთ მათგანს კი მეც ვიცნობ... ქურდზედ ქურდები და გაიძვერებიც რომ დაუძახო, ისიც ცოტაა იმათთვის...

— მოითმინეთ! — სასტიკად დაიწყო ტრაგვიკმა და თითი მალლა შეიშვირა. — ეგრე არ იქნება ლაპარაკი! სასამართლოში ნათიცი მსაჯულნი სხედან და მეც...

— სწორედ იმ ნათიც მსაჯულებზედ მოგახსენებთ! — შესძახა ილიამ — მე გეკითხებით, განა შეუძლიანთ იმათ, რომ სამართლიანნი იყვნენ, როცა...

— მოითმინეთ, მოითმინეთ! ნაფიცო მსაჯულნი, ასე რომ ვსთქვათ, დიდი რეფორმაა, რომელიც იმპერატორმა ალექსანდრე მეორემ შემოიღო! თქვენ როგორ შეგიძლიანთ სახელმწიფო დაწესებულების ეგრეთი გაკიცხვა?

ტრავეკინი ჰქმინავდა, მსუქანი ლოყები უთრთოდნენ და თვალებს კამეჩსავით ატრიალებდა. სტუმრები ორთავე მოქიშპეს შემოეხვივნენ და მოუთმენლად ელოდნენ საქმის გამწვავებას, რის მოლოდინიც თითქმის ყველასა ჰქონდა. ფელა-ცატა ეგოროვნა მედიდურად, ზეიდან დაჰყურებდა დიასახლისს და ტატიანა კი გადაფითრებული და აღელვებული ხან ერთ სტუმარს მიჰმართავდა, ხან მეორეს:

— ოჰ, დაანებეთ მაგ ლაპარაკს თავი! ღმერთმანი, მე ვე რაფერ საინტერესოს ვერა ვხედავ მაგ საგანში! კირიკ, გააგონე რამე...

მაგრამ კირიკი სულ მთლად დაიბნა და ველარა მოეხერხებინა—რა, მხოლოდ ეხვეწებოდა სტუმრებს:

— მობრძანდით, თუ ღმერთი გწამთ! ეშმაკმა წაიღოს ყველა ეგ რეფორმები, პროფორმები და მთელი თქვენი ფილოსოფია.

— ეს ფილოსოფია კი არა პო...ლი-ტი...კა გახლავთ, დიად!—ქრიტინებდა ტრავეკინი,—და იმ ხალხს, ვინც ამ გვარად მსჯელობს, პოლიტიკურ დამნაშავეს ეძახიან, დიად!..

ილიას ბუნება რაღაც გამოუტყვევებელია ქარიშხალმა მოიცვა. ძალიან მოსწონდა, რომ მის წინ ეს მსუქანი კაცუნა ბრაზობდა და იდორბლებოდა. ის აზრი, რომ ავტომოგები შერცხვენენ სტუმრების წინაშე, ახარებდა ილიას და აუწერელ სიამოვნებას ჰგვრიდა. თითონ, რაც ხანი და ჟამი გადიოდა, უფრო მშვიდდებოდა და ამ ხალხის წინააღმდეგობის, მათი წყენისა და შეღრაცების სურვილი დახვეულ ფოლადსავით იშლებოდა მის სულსა და გულში და სასიამოვნო სანეტარო სიმაღლემდის მიჰყავდა. ილია თან-და-თან მშვიდდებოდა და მისი ხმა უფრო და უფრო მკაფიოდ გაისმოდა.

— რაც გინდათ მიწოდეთ. თქვენ განათლებული კაცი ხართ, მაგრამ მე მინც ჩემსას არ დავიშლი. განა მაძლარი მშიერის ტანჯვას მიხვდება?.. ესთქვით მშიერი ქურდია, მაგრამ მაძლარიც რომ ასეთივინა!..

— კირიკ ნიკოლიმიჩ?— წაიხრანტალა მოთმინებიდან გამოსულმა ტრავკინმა, — მე... ეს რა ამბავია? ეს. .

მაგრამ ამ დროს ტატიანამ ხელი გააწოდა, სწვდა გაწიწმატებულ კაცუნას მკლავში, მეორე ოთახში გაიყვანა და თან ხმა მალლა ეუბნებოდა:

— თქვენი საყვარელი საკმელები, — ლიფსიტა თევზი, მაგრათ მოხარული კვერცხი და მწარე თალიში ხახვი ახალ კარაქში ჩაფხეკილი... .

— დიალ! ეგ მესმის!— შესძახა ტრავკინმა და ტუჩები გააწკლაპუნა. მისმა მეუღლემ ზიზლით გადახედა ილიას, ქმარს მეორე მკლავში ჩაავლო ხელი და აღერსიანად უთხრა:

— უბრალო რამეებისთვის როდი უნდა აღელდე, ანტონ!..

ტატიანა ვლასოვნა სცდილობდა ძვირფასი სტუმარი დაეშოშმინებინა.

— ტარაღანა მწნილად ჩადებული, პომიდორით... .

— ეგ კარგი არ გახლავთ, ყმაწვილო!— უცბათ მიუბრუნდა ილიას ტრავკინი, ფეხები მაგრა მიაბჯინა იატაკს და დიდსულოვნად განაგრძო. — უნდა იცოდეთ დაფასება... უნდა გესმოდეთ, დიალ!

— მე არ მესმის!— შესძახა ილიამ. — სწორედ იმიტომ ვლაპარაკობ, რომ არ მესმის... ცხოვრებას პეტრუშკა ფილიმონოვი რად უნდა ჰპატრონობდეს?

სტუმრებმა ისე ფთხილათ გაუარეს ილიას, რომ სრულებით არც კი შეჰხებიან. მხოლოდ კირიკი მიუახლოვდა და მოუხეშავის ხმით გესლიანათ უთხრა:

— ეშმაკმა წაგიღოს, რეგვენი ყოფილხარ სწორედ.

ილია შეკრთა და, თითქოს თავში ჩაარტყეს რამეო, თვალთ დაუბნელდა. პირველ წუთს ვერა მოისახრა—რა, თორემ წუთის შემდეგ—კი მუშტებ მოკუმშული ავტონომოვისკენ მიიწვიდა,

მაგრამ კირიკი მალე გაბრუნდა და ვერცკი შენიშნა მოპირდაპირეს მოძრაობა. ილია შეჩერდა და მძიმეთ ამოიოხრა...

ლუნევი კარებში გაჩერდა, შეჰყურებდა სტუმრების ზურგებს და იმათ ცოხნას ყურს უგდებდა. დიასახლისის ალისფერი ზედა-ტანი ილიას თვალში ყველაფერს წითლად ჰღებავდა და თვალეზედ ბურუსს აკრავდა.

— ჰმ... — ზმუკუნებდა ტრავკინი — რა მშვენიერი რამ არის, რა გემრიელია, საკვირველია სწორედ...

— პილპილი ხომ არა გნებავთ? — აღერსიანის ხმით დაეკითხა დიასახლისი.

— მე შენ გაჩვენებ პილპილს! — გადასწყვიტა გულში ლუნევი. ფოლადის დაგრებილი მავთული სულ მთლად გაიშალა ილიას გულში. თავ აწეული ამაყათ მიუახლოვდა მაგიდას, ვილაცის ქიქას მოაველო ხელი, ტატიანა ვლასოვნას გაუწოდა და გარკვევით, თითქოს სიტყვებით ჩაქოლვას უპირებსო, მიჰმართა:

— აბა დავლიოთ, ტასიკო!..

ამ სიტყვებმა საოცრი გავლენა იქონიეს ყველაზედ, თითქოს რალაც გასკდა და ყველგან სინათლე გაწყდაო. ყველა სიბნელემ მოიცვა და ყველა თავ-თავისს ადგილს გაქავდა. ღია პირები შიგ გაჩხირული ლუკმებით მათ განცვიფრებულ სახეზედ დაიარაგებულ ქრილობას მოაგონებდა ადამიანს.

— დავლიოთ რალა! კირიკ ნიკოდიმიჩ, უთხარი ჩემ საყვარელს ღვინო დალიოს. რისა ერიდება? ჩუმათ მრუშობას, არა სჯობიან ახდილათ ვიმრუშოთ!? აგერ მე გადავწყვიტე, რომ აღარ დავფარო...

— უსინდისო! — მკვახე ხმით შესძახა ქალმა.

ილიამ დროზე შენიშნა ქალის მოქნეული ხელი და ნასროლი მათლაფა მუშტით აიციდინა. გატეხილ ქურქლის ხმამ უფრო მეტათ დააყრუა სტუმრები. ყველანი ნელ-ნელა ჩამოშორდნენ და სკდილობდნენ ილია ავტონომოვებთან პირის პირ დაეტოვებინათ. კირიკს რალაც თევზი ეჭირა ბოლოთი და გარინდებული თვალეზს ძლივს-ღა ახამხამებდა. ტატიანა-

ნა ვლასოვნა ცახცახებდა და მუშტებს უღერებდა ილიას. გაბრაზებულს სახეც ზედა ტანისავით გასწითლდებოდა და პირში ენას ველარ იბრუნებდა:

— შენ, შენ... მიჰქარავ... სტყუი...—სისინებდა ქალი და ილიასკენ იწევდა.

— გინდა გითხრა, ტიტველი ტანი როგორი გაქვს?—დინჯათ ეკითხებოდა ილია.—შენ თითონ არ მაჩვენე შენი ნიშნები და ხალები. მე ვიტყვი და შენმა ქმარმა გადასწყვიტოს, მართალს ვამბობ თუ ვსტყუი...

ვიდაცის შეკავებული სიცილი გაისმა. ავტონომოვისამ ხელები თავში წაივლო და უხმოთ სკამზედ დაეშვა.

— პოლიციას დაუძახეთ, პოლიციას!—შესძახა ტელეგრაფის მოხელემ. კირიკმა მიხედა მოხელეს და ხარსავით თავდალუნულმა ილიასკენ გასწია.

ილიამ ხელის კვრით ჩამოიშორა ამხედრებული კირიკი და სასტიკათ დაუყვირა:

— სად? ერთს დაგარტყამ და სამუდამოთ კისერს მოგტებს... ცოტა ჰკუა მოიკრიფე... თქვენც არ გაწყენთ ყური დამიდგოთ... მართალს ხომ სხვაგან ვერსად გაიგონებთ.

მაგრამ კირიკმა კვლავ იბოვნა თავისუფელი წუთი და კვლავ გასწია ილიასკენ. სტუმრები ხმა გაკმენდილნი შეჰყურებდნენ. ფეხი არავინ მოიცვალა, მხოლოდ ტრავკინი გაბრუნდა ფეხის თითებზედ, იქვე კუნჭულში მდგარ სავარძელში ჩაჯდა, ხელები ლაჯებში ჩაიწყო და სული გატრუნა.

— ფრთხილად, თორემ დაგარტყამ!—აფრთხილებდა ილია.—მე შენი წყენა არ მინდა. ტუტუცი ხარ... უწყინარი... შენგან მე ცუდი არაფერი მინახავს. . . მომშორდი.

ამ სიტყვებთან ერთად კიდევა ჰკრა ხელი, თითონ კედელს ამოეტუზა და განაგრძო:

— შენი ცოლი თითონ გადამეკიდა. აი, ეგ კი ჰკვიანია... მაგაზედ გაფუჭებული და გარყვნილი ქალი მე სხვა აღარ შეგულდება!—მაგრამ არც თქვენა ხართ შორს წასულნი. მე სამსჯავროში ვიყავ და ვისწავლე როგორ უნდა გასამართლება...

ილიას იმდენი რამის თქმა უნდოდა, რომ აზრები, ვეღარ მოეყვნა რიგში და რაც პირველი მოადგებოდა პირზე იმას იძახოდა.

— მე ტანკას ხომ არ ვამტყუნებ... ეს თავის თავათ მოხდა... მე ეგრეთი ბედი მაქვს, ყველაფერი თავის-თავად მომხდება ხოლმე... მე კაციც-კი უსაბუთოდ დავახრჩე... აზრათაც არა მქონდა იმის მოკვლა. ტანკა! მე და შენ ი მოკლული კაცის ფულითა ვვაჭრობთ ეხლა...

— გაგიყებულა, გაგიყებულა!— შესძახა გახარებულმა კირიკმა, მერე ბავშვსავით დაბროწიალდა ოთახში და ხან ვის მიმართავდა, ხან ვის.

— ხედავთ? გესმით, ჭკუაზედ შემცდარა!.. ოხ, საბრალო ილია!.. მენანები, მე და ჩემმა ღმერთმა.

ილიამ ხმა მალა გადინახარა. მკვლელობაში გამოტყნებ შედავათი მისცა და, თითქოს რაღაც მოეშვა გულიდანო, თავისუფლად ამოისუნთქა.. მაგრამ თავს კი მაინც არა ჩვეულებრივად გრძნობდა. ფეხ ქვეშ ნიადაგი არ ეგულებოდა და ეგონა ზეცისკენ მივფრინავო. განიერ მხარ-ბეჭიანმა და მოყვანილმა ილიამ, გული წინ გადმოიგდო და თავი ამაყათ უკან გადიწია, ხუტუქა თმა ფერწასულ მალალ შუბლზედ მშვენივრად ჩამოშლოდა და თვალეზი ბოროტად და გესლიანად უელავდნენ.

ტატიანა წამოდგა, ფრფატით ფელიცატა ეგოროვნას მიუახლოვდა და აცახცახებულის ხმით ეუბნებოდა.

— მე დიდი ხანია ვამჩნევდი... მაგისი მხეცური თვალეზი და საშინელი სახე ზარსა მცემდა ხოლმე უწინაც.

— თუ ჭკუაზედ შეიშალა, პოლიციას უეჭველად უნდა დაუძახოთ,— დაბეჯითებით ამბობდა ფელიცატა ეგორავნა და თან კრძალვით შეჰყურებდა ლუნევის სახეში.

— შეიშალა!— ჰყვიროდა კირიკი.

— აქ არა გვიყოს რა და...— წაიჩურჩულა გრიზლოვმა და შიშით მიიხედ მოიხედა. სტუმრებს კარში გასვლისაც ეშინოდათ.

ლუნევი კარებთან იყო გაჩერებული და კარში მიმავალს უქვევლად იმის გვერდით უნდა გაეგლო. ილია ჩუმად იცინოდა. მას მეტად ესიამოვნებოდა, რომ ასე ეწინოდამისი. ცოტა დაკვირვების შემდეგ მან ცხადათ დაინახა, რომ მასპინძლები არა თუ არ ესიამოვნებოდათ სტუმრებს, პირიქით, სიამოვნებით ისმენდნენ ტატიანას გაკიცხვას და გათენებამდის დარჩებოდნენ, რომ ილიასი არა ჰშინებოდათ.

— სცდებით, მე სრულს ჭკუაზედ გახლავართ,— დაიწყო ილიამ და შუბლი კოპებათ შეიკრა,— მაგრამ დამაცადეთ პატარა. არსად გავიშვებთ სულ ერთია... თუ ძალით მოინდომებთ გასვლას, და არ დაგინდობთ, გცემთ... მე ღონიერი ვარ და შემომაკვდებით ვინმე.

აქ მარჯვენა ხელი ასწია ილიამ და ყველას მუშტი მოუღერა.

— ერთი მითხარით, რა ხალხი ხართ? რისთვისა სცხოვრობთ? მაწანწალა... ძაღლებო...

— შენ, ეი!— დაუყვირა კირიკმა.— ხმა ჩაიწყვიტე!

— შენ თითონ ჩაიწყვიტე ხმა! მე ბევრი სათქმელი მაქვს...

აი, გიყურებთ, სცეცხლავთ, სკდებით, ერთმანეთს ატყუილებთ... არაფერს გიყვართ... რა გინდათ, რას ესწრაფებით? მე პატიოსან სუფთა ცხოვრებას ვეძებდი, მაგრამ ვერსადა ვპოვე! ძებნაში მე თითონ ვაფუქდი... პატიოსან კაცს თქვენთან არ ეცხოვრება, რადგან სულ მთლად დაალოპობთ და აყროლებთ მალე. გაჩნდება თუ არა თქვენში კაი ადამიანი, თქვენ ჩააქვავებთ, სიცოცხლეს გაუმწარებთ და გაათახსირებთ... აი მე სუსტი არა ვარ, მაგრამ მეც გამიწვილეთ სიცოცხლე, ჩამიგდეთ ხელში, როგორც სუსტ კატას ვირთავებები ჩამიგდებენ ხოლმე... თქვენ ყველგან და ყველაფერს ასწრობთ... კიდევ ასამართლებთ, კანონებს ადგენთ და კიდევცა სჯით... მაგრამ მაინც გველები ხართ, საზიზღრებო... მეც ხომ შემქამეთ და დამაღპეთ!..

ამ სიტყვებზედ უცბათ დაღონდა ილია.

— მერე, მერე რალას ვიზამ?— უცბათ გაუელვა ილიას თავში, ჩაღუნა თავი და დაჰფიქრდა.

ამ დროს ტელეგრაფის მოხელემ ისკუბა, წელში ცხრათ მოკაკულმა გვერდით გაურბინა ილიას და კარში გავარდა.

— აფსუს, ერთი გამექცა! — წარმოსთქვა სინანულით ილიამ.

— მე პოლიციის მოვიყვან! — დაიყვირა კარში გავარდნილმა ტელეგრაფის მოხელემ.

— დაუძახე! ჩემთვის სულ ერთია... — მიუგო ილიამ.

გვერდზედ ტატიანა ვლასოვნამაც გაუარა. ფერწასული და გაფითრებული დიასახლისი მთვრალსავით მიფარფატებდა.

— მოვკალ! — განაგრძო ლუნევემა და თავით მიმავალ ტატიანაზედ ანიშნა. — ღირსი კი იყო, ნუ გეშინიანთ... საზიზლარი ქვემძრომია...

— ხმა! — დაუყვირა კუნჭულიდან ავტონომოვმა. მას კუნჭულში, სკივრის წინ დაეჩოქნა და რაღაცას ეძებდა.

— ნუ ღრიალებ, ტუტუცო! — მიუგო ილიამ და გულხელ დაკრეფილი სკამზედ ჩამოჯდა. — რა გაყვირებს? რამდენი ხანია კავშირი მაქვს შენ ცოლთან და მე მასწავლი, როგორიც არის? კაციც მე მოვკალ... პოლუექტოვი... გახსოვს ერთხელ და ორჯერ არ ჩამომიგდია პოლუექტოვზედ ლაპარაკი? ეგ იმიტომ, რომ მე დავახრჩე... ღმერთმანი! მერე იმისი ფულით გავხსენი ეს მალაზია...

ილიამ ოთახი მიათვალ - მოათვალიერა. შეშინებული და თავზარდაცემული სტუმრები კედლებს ამოსტუზოდნენ და კრძალვით შეჰყურებდნენ ილიას. ილია ჰხედავდა, რომ ლაპარაკმა მოჰქანცა და გულში გულგრილობის სიფუტე გაუჩინა. ამ სიფუტეში შემოდგომის მქრალ მთვარესავით გამოსქვაოდა კითხვა:

— მერე, მერე რალა იქნება?

თავის ნალაპარაკვეს რომ დაუკვირდა ილია, განაგრძო:

— თქვენა გგონიათ, ვტყდები თქვენ წინაშე და ჩემ შეკოდებას ვინანიებ? დიად, იმედი გქონდეთ! მე დაგცინით!

ქალებმა შეჰკივლეს. კუნჭულის სავარძელში მჯდარმა ტრავკინმა ფეხების ბარტყუნი დაიწყო და აქრიტინდა:

— ბატონებო! მე მეტი აღარ შემიძლიან! გამანთავისუფლეთ... ეს თქვენი ოჯახის საქმე ყოფილა... მე რა შუაში ვარ?..

მაგრამ ავტონომოვს ტრავკინის ხმა არ გაუგონია, ის დახტოდა ილიას წინ, რევოლვერსა სჩრიდა ცხვირ-პირში და ღრიალებდა:

— დაგვაცა, კატორღას არ აგაცდენთ, კატორღას!..

— ეგ შენი რევოლვერი უსათუოდ გაუტენავი იქნება?— დაეკითხა გულგრილად ილია—რა ვაგიყებს, რამ ვაგაცოფინა? მე არ მივდივარ... ან სად წამესვლება?.. კატორღით მაშინებ? რაქნა, კატორღა იყოს, რა!..

— ანტონ, ანტონ!—ისმოდა ხმა მაღალი ჩურჩულით ტრავკინის ცოლისა,—წამო, არ გესმის?..

— არ შემიძლიან, ჩემო კარგო...

ცოლმა მიუღლეს მკლავში ჩაავლო ხელი და თავჩალუნულებმა გვერდით გაუარეს ილიას. მეზობელ ოთახში ტატიანა ქვითინებდა.

ილიას გულში კი ისევ იზრდებოდა რაღაც ცრვი და დაუნდობელი გრძნობა.

— აჰა მთლად ჩემი სიცოცხლეც შესწყდა! — ამბობდა დაბალის ხმით ილია.—და არც არა მენანება რა... ვინ იყო, ვინ დამიმსხვრია სიცოცხლე?

ავტონომოვი იდგა ილიას წინ და ძლევა-მოსილი, მხიარული გაჰკიოდა.

— ვერ შემაბრალებ თავსა, ვერა!

— მე არც მინდა... ეშმაკმა წაიღოს თქვენი თავიცა და კისერიც. თქვენ მხოლოდ შაურიანი შეგძლიანთ დაინანოთ, როცა ჯიბეს აგიცდებათ. ადამიანი რად გინდათ?.. მეც უფრო ადვილად ძაღლს შევიბრალებდი, ვიდრე თქვენ... მე ძალიან ვნანობ, რომ ხალხთანა ვსცხოვრობდი და არა ძაღლებთან... რა ამბავია, რატომ არ მოდის თქვენი პოლიცია? მომწყინდა... კირიკ, შენ გირჩევნია მომშორდე, ხომ ხედავ კირსავით შეზიზღები.

ილიას მართლა ეზიზღებოდა კირიკის ცქერა.

სტუმრები თითო თითოთ გაძვრნენ ოთახებიდან. ილია ჰხედავდა, რომ გვერდით რალაც ლევა ლაქები მისცურავდნენ, მაგრამ არც ფიქრს და არც რაიმე გრძნობას ისინი ვერ უღვიძებდნენ გულში: სული თან და თან უცარიელდებოდა და სიცივეს უთმობდა ადგილს. ილია ცოტა ხანს გაჩუმებული იჯდა, კირიკის ხმას უკვირდებოდა და მერე უცბათ, მოულოდნელად მიჰმართა კირიკს.

— მოდი, კირიკ, ვიქიდაოთ?

— შენ ტყვია გინდა შუბლში, ქიდაობა კი არა! — შეჭლიალო კირიკმა.

— შე უბედურო, რომ არც კი გაქვს ტყვია! — დაცინვის კილოთი მიუგო ილიამ და გრძნობით დაუმატა.

— რა რახვას გაგადენდი!..

ამ სიტყვების შემდეგ კი ილიას აღარა უთქვამს-რა, მხოლოდ იჯდა უნძრევლივ და არაფრის მოლოდინი არ აწუხებდა.

ბოლოს უბნის ზედამხედველი მოვიდა ორის გოროდოვოით. ლუნევი შეკრთა, პოლიცია რომ დაინახა, და ფეხზე წამოხტა.

პოლიციელებს უკან ტატიანა ვლასოვნა შემოაჰყვა, ხელი გაუწოდა ილიასკენ და ენა დაბმით ძლივს წარმოსთქვა:

— აი, ეხლა გამოტყდა... ვაჭარი პოლუექტოვი მე მოეკალიო... გახსოვთ, ამას წინათ რომ დააღრჩეს?..

— შეგიძლიანთ გაიმეოროთ თქვენი ნათქვამი? — ფიცხლავ დაეკითხა უბნის ზედამხედველი.

— რატომ? შემიძლიანთ გავიმეორო... — მშვიდათ და მოქანცულად მიუგო ილიამ — მშვიდობით, ტასიკო... ნუ შესწუხდები... ნუ გეშინიან... მაგრამ ეშმაკმა წაიღოს თქვენი თავი და კისერი, რაში შეკითხებით?..

ზედამხედველი მაგიდას მოუჯდა და რალაცის წერა დაიწყო. გოროდოვოები მხრებში ამოუდგნენ ილიას; ლუნევი თავის მეზობლებს გადახედა, ღრმით ამოიოხრა და თავ ჩაქინდრული დადუმდა. ოთახში სიჩუმე ჩამოვარდა, მხოლოდ კალ-

მის ფხაკუნს და ისმოდა და ქუჩაში ღამის წყვედიანი შავ კედლებს აშენებდა. ერთ ფანჯარასთან კირიკი გაჩერებულყო და ქუჩაში იყურებოდა; მან უცბათ რევოლვერი კუნჭულში გადააგდო და ზედამხედველს მიუბრუნდა:

— საველიევო! ერთი-ორი წაარტყი კისერში და გაანთავისუფლე, ვერა ჰხედავ გიჟია?

პოლიციის ზედამხედველმა შეხედა კირიკს, ცოტა ხანს ჩაჰფიქრდა და მიუგო.

— მწ .. აღარ შეიძლება... იმისთანა საქმეში გამოტყდა, რომ ჩემი საქმე არ არის... ბოქაულის თანაშემწემ იცის. .

— ეჰ... ამოიოხრა ავტონომოვმა.

— გულ კეთილი ხარ, კირიკ ნიკოდიმიჩ!—უთხრა ილიამ თავის ქნევით. — ძაღლებიც ეგრეთენი არიან. იმათა სცემენ და ისინი კი ელაქუცებიან და აღერსით კუდს აქნევენ კიდევ... მაგრამ იქნება მე კი არ გებრალეები, იმისი გეშინიან, რომ სასამართლოში შენ ცოლზედ არა ვილაპარაკო-რა? ნუ გეშინიან... ეს არ მოხდება! მე იმაზედ ფიქრიც კი მეზარება და მეზიზღება, არამც თუ ლაპარაკი.

ავტონომოვი ჩქარის ნაბიჯით გავიდა მეორე ოთახში და რახუნით ჩაჯდა სავარძელში.

— აი, ბატონო, — დაიწყო უბნის ზედამხედველმა, — შეგიძლიანთ ამ ქალაქს ხელი მოაწეროთ?

— შემიძლიან...

ილიამ კალამს მოავლო ხელი და ქალაქის წაუკითხავად დიდი, ვეებერთელა ასოებით გამოიყვანა: „ილია ლუნევი“. როცა გაათავა და თავი მალლა ასწია, შეამჩნია, რომ უბნის ზედამხედველი გაკვირვებით უცქერდა. რამდენიმე წუთს პოლიციელი და ილია გაჩუმებულნი ერთი მეორეს შეჰყურებდნენ, — ერთი ცნობის მოყვარეობით და რიდაცით კმაყოფილი და მეორე კი — გულგრილი და დამშვიდებული.

— რა, გაწუხებს სინიდისი? — ნახევარის ხმით დაეკითხა უბნის ზედამხედველი.

— სინიდისი არ არსებობს, — გადაწყვეტით მიუგო ილიამ.

კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა. მეორე ოთახიდან ისევ გაისმა კირიკის ხმა:

— ვერა ჰხედავ გაგიჟდა?..

— წავიდეთ!— მიჰმართა მხრების მაღლა შეშშუშენით უბნის ზედამხედველმა.— ხელებს არ გაგიბორკავთ... მხოლოდ იცოდეთ კი... არ უნდა გაიქცეთ.. პოლიციის ნაწილი აქვეა, მთის ძირში.

— სად უნდა გაიქცე?— მოკლეთ დაეკითხა ილია.

— რა მოგახსენოთ... დაიფიცეთ, რომ არ გაიქცევით... აბა, ღმერთმანი?

ლუნევემა შეხედა ზედამხედველის დანაოქებულ და კეთილსახეს და პირქუშად მიუგო:

— მე ღმერთი არა მწამს...

ზედამხედველმა ხელი ჩაიქნია.

— აბა, დავიძრათ, ძმებო!..

როცა ღამის წყვედიადმა და სინესტემ მაგრად ჩაიკრეს ლუნევი გულში, მან ღრმად ამოიოხრა, შეჩერდა და ჩამობნელებულ, დედამიწისკენ ჩამოშვებულ ზეცას შეხედა.

— გაიარეთ!— მიუბრუნდა პოლიცაელი.

ილია დაიძრა... ქუჩების ორთავე მხარეს დიდ კლდეებსავე სახლები ამართულიყვნენ, ფეხებ ქვეშ წუმზე რაღაც საოცრად ხმაურობდა და გზა თავდაღმა მიდიოდა, სადაც ღამის წყვედიადი უფრო ორკეცდებოდა... ილიამ რაღასაც წამოჰკრა ფეხი და კინალამ წაიქცა. გულის სიღრმეში კვლავ გაიგონა ილიამ:

„მერმე, მერმე რაღა იქნება?“...

და თითქმის იმ წუთსვე თვალ წინ სამსჯავროს სურათი წარმოუდგა,— გრომოვის ალერსიანი ხმა, პეტრუხას გაქარხლებული ცხვირ-პირი...

ქვაზედ დაცემით ილიას ხელები ეტკინა. ყურში შეგვგრემანი კაცუნას ხმა ესმოდა მაძლარ ხალხის შესახებ:

— მშვენივრად ესმით და კიდევ იმიტომ არიან სასტიკნი...

მერე გრომოვის ხავერდსავეთ ლბილია ხმა მოაგონდა:

— სცნობთ თუ არა თქვენ თავს დამნაშავედ...

ბრალმდებელი კი აჭიანურებდა:

— ერთი ეს გვითხარით, ბრალდებულო...

პეტრუხას გაქარხლებული სახე იღეჭებოდა და სქელი ტუჩები უცმაცუნებდნენ...

ლუნევმა კოქლობა დაიწყა და ნაბიჯს მოუკლო...

— გაიარე, გაიარე! — სასტიკად უჯაგრდებოდა პოლიციელი.

სიტყვით გამოუთქმელი, გახურებულ რკინასავით ცხელი და ბასრ დანასავით მჭრელი სევდა გულ-ღვიძლში ჩაეჭრა ილიას და მოსვენებას აღარ აძლევდა.

უცბად წინ გადახტა და საშინელის სისწრაფით თავ-დაღმა დაეშვა. ყურში ჰაერის სტვენა-სისინი ესმოდა, სისწრაფით სული ეკვროდა და ხელების ქნევით წყვდიადში იფლობოდა უაზროთ. ილიას ზურგს უკან პოლიციელთა ტლანქი ფეხების ხმა და წკრიალა სტვენა ისმოდა და ბოხი ხმა ლამის სიჩუმეს არღვევდა.

— დაიკიი!

ილიას ირგვლივ ყველაფერი — სახლები, ქუჩის ქვაფენილი თუ ზეცა — შეინძრნენ, ხტუნვა დაიწყეს და მაზედ იერიში მიიტანეს. ილია არღვევდა წყვდიადს და იმ სურვილით გატაცებული, რომ პეტრუხა აღარ დაენახა, დალაღვასაც კი აღარა ჰგონებოდა. ილიას წინ უცბად რალაცა დიდი საგანი აიმართა და შიშის ზარი დასცა. ამ საგნის დანახვაზე მოაგონდა ილიას, რომ ეს ქუჩა უცბად მარჯვნივ უხვევდა და პირდაპირ კი დიდი სახლით თავდებოდა. მარჯვნივ დიდი ქუჩაა, იქ მალე დამიჭერენო... — გაუელვა ილიას თავში.

— ეჰ, გასწი, სულო! — შესძახა ილიამ რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, წაღუნა თავი და უფრო მეტის სისწრაფით გასწია წინ... წინ ცივი ქვის კედელი აღემაართა. უცბად კედელზედ შესხმული წყლის ხმა გაისმა ჰაერში და უცბათვე მისწყდა...

მერე ორი რალაც ეცა კიდევ კედელს. ისინი კედლის ძირში გაშხლართულ მესამე საგანს დაეცნენ, მაგრამ მალე წა-

მოდგნენ და წელში გაიშალნენ... ზეიდან კიდევ ვილაცებო
 მორბოდნენ, ჰაერში მათი ფეხის ხმა, ყვირილი და სტვენა
 ისმოდა...

— რა, დაიჩეხა? — მძიმე ქშინვით დაეკითხა ვილაცას ერთი
 პოლიციელი.

მეორემ წუმწუმა ანთო და იქვე მიწაზედ ჩაჯდა. ფეხებ-
 თან ვილაცის ხელი მოსჩანდა მუშტათ მოკუმშული, რომელსაც
 თითები ნელ-ნელა ეხსნებოდნენ.

— მგონი მთლად გახეთქია... თავი...

— უყურე... ტვინი...

ლამის წყვდიადიდან ვილაცა კაცები გამოდიოდნენ...

— წყეული... — ჩუმაღ წაილაპარაკა ფეხზედ მდგომმა პო-
 ლიციელმა. მისი ამხანაგი წამოდგა ფეხზედ, პირჯვარი გადი-
 სახა და ქშენით ძლივს წარმოსთქვა:

— განუსვენე, შენ უფალო... რაც უნდა იყვეს... ადა-
 მიანი იყო...

შოთა რუსთველი

და

მისი პოემა

„შენ ნიშნად უკვდავებისა
ერს მოვლენილხარ განგებით,
ვით ცისარტყელა წარღვნისა
უცნაურისა ჰანგებით...“

•••••

1

მსოფლიო გენიოსები პოეზიის სფერაში არაა ხშირი მოვლენა; ისტორია არ არის უხვი ამ გვარ პოეტებით. ყველა კულტურულ ერს როდი ჰქონებია ხვედრათ შეეძინა ქვეყნისთვის ამ გვარი ადამიანი. და თუ რომელიმე ყოფილა ბედნიერი ამისთანა შვილით, ის მაშინვე გამხდარა საქვეყნო კუთვნილებათ და შესწავლის საგნად. ამ გვარ მსოფლიო გენიოსად შეგვიძლია დავსახელოთ რამდენიმე მგოსანი, მაგალითად, ჰომერი, დანტე, შექსპირი, გიოტე და სხვ. აი, სწორედ ამ გენიოსთა ნაწერებს თარგმნიან ყველა ენებზე, მათთვისაა დაარსებული მთელი წრეები და საზოგადოებანი, მათ ირკვევენ კრიტიკულად, მათ სწირავენ ტომებს და ჰქმნიან ვრცელ ლიტერატურას.

საქართველომაც შეჰქმნა წინად ამ გვარი დიადი გენიოსი, ესაა შოთა რუსთველი. მაგრამ ამის ხვედრი არ წააგავს დანარჩენ გენიოსთა სვე-ბედს. თუმც შოთა წარმოშობა უზენაესათ ამალღებულმა საქართველოს სულმა, თუმც იგი შეიქმნა

თამარის გვირგვინის საუკეთესო ბრილიანტათ, მაგრამ შავმა ბურუსმა მალე მოიცვა საქართველოს პოლიტიკის ცის გუმბათი, მალე დაბნელდა ერის დიდების ბრწყინვალე მზე. საშუალო აზიის ბარბაროსთა საშინელმა გრივალმა უღმრთო დაუწყობლევად კოლხიდა-ივერის სამეფო წყობილებას, ეკონომიკას და სულიერ კულტურას.

შვიდი საუკუნე გრგვინავდა შავსა და კასპიის ზღვებ შორის ეს მკაცრი გრივალი, რომლის ძლიერების ქვეშ იგრიხოდა, ფოთლებ და მტევნებ დაცვენით ვახივით, პაწია საქართველო. დიად, შვიდასი წელი კვენსდა ქართველი, ამირანივით მიჯაჭული კავკასიონის ქედზე, შვიდი საუკუნე სდინდა ქართველის სისხლი და ლეზავდა წითლად კოლხიდა-ივერის ველსა და მთებს. ვილას ახსოვდა იმ დროს მწერლობა, პოეზია, ხელოვნება და მეცნიერება! არავინ იცოდა, თუ რა ახალ რისხვას მოჰგვრიდა ხვალინდელი დღე. ყანაში წასულ მუშას არ ეგონა თუ კიდევ ნახავდა ცოცხალს თავის ცოლ-შვილს. ცალხელში მახვილი და ურიცხვ მტერთა მოგვრება, მეორე ხელში კავი, გუთანნი და ოჯახის რჩენა,—აი, პაწია ერის ხვედრი შვიდას წელს! ლაშა გიორგის დროიდან სიმწრით ამოწვდილ ქართველ ხმალს არ დაუსვენია ერეკლე II-ს სიკვდილამდე.

შავმა ბურუსმა, კვენსა-ტირილმა და თავ-განწირვამ მოიცვა მთელი ქვეყანა. ამ დროს დაავიწყდა ყველას ივანე პეტრიწი და ჯუეჯანშერი, ჩახრუხა და შავთელი. მათი მალალი რიტორიკა და თამარის ქებათა-ქება აღარ ხიბლავდნენ ქართველს. ტანჯულ ერს ექვივებოდა სულ სხვა მგოსანი და აჰა მისი ნუგეში შეიქმნა შოთა, ეს დიადი პოეტი, ფილოსოფოსი და ჰუმანისტი.—შოთას ღვთიური ჰანგები ღრმათ ჩაწვდნენ ერის მკვენსარე სულს, გაამხნევეს იგი, გაულღიძეს იმედი და სცხეს გამკურნავი საღმუნნი.—„ქირსა შინა გაჰაგრება ისე უნდა ვით ქვიტკირსა“, „ასი ათასსა აჯობებს, თუ გამოარჩევით მქნელია“, „სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი“, „კაცი ჯაბანი რითა სჯობს დაცა ქსელის მბეჭველსა“, „კაცი თუ

ქირსა ვერ დასთმობს, ლხინი რა დასათმობია“, „სჯობს სახე-
ლისა მოხვექა ყოველსა მოსახვექელსა“, „შიში ვერ იხსნის
სიკვდილსა ცუდია დაღრეჯილობა“, „ღმერთი ბოლოდ ლხინსა
მისცემს, ვინცა პირველ ქირთა იგრძნობს“... აი, ამ საგმირო და
საიმედო ხმებს ძგერდა მძლავრად რუსთაველის ჩანგი! აი, ამ
სიტყვებს და მთელს პოემას სწავლობდა ზეპირად ქართველი
ქალი, უმღერდა მას ბრძოლაში დაქრილს ან ომში წასასვლე-
ლად გამზადებულ ძმას, მამას, ქმარს და შვილს, ამხნევებდა
მათ და მათთან ერთად გმირულად ებრძოდა მტერს, ვინაიდან
თვით შოთასაგან იცოდა, რომ „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ
იყოს თუნდა ხვადია“. დიახ, შოთა შეიქნა ქართველის მოძღვ-
რათ. მისი ზენაარი სული და ციური ქნარი ცეცხლის სვეტი-
ვით წინ უძღოდნენ ტანჯულს, გზა დაბნეულ ერს, ამხნევებდ
ნენ, აძლევდნენ ნუგეშს და ამხელდნენ უკეთეს მომავალს.
ჩვენ არ ვგონებთ სხვა რომელიმე პოეტ-გენიოსს გაეწიოს თა-
ვის ერისთვის იმგვარი ამაგი, რაც ჩაიდინა შოთამ. **აა სადააა**
ამ მკოხნას სადააადე! შოთა თითქო გრძნობდა წინასწარ თავის
ერის შავს ბედს. მუხამ თითქო შთააგონა მას, რომ ერის დი-
დების დროს დაეწერა ეს გაქირვებაში გამამხნევებელი პოემა
და გამოეყვანა შიგ თავის გმირთა ტანჯვა, წვალება, შევიწროე-
ბა და ბოლოს მიზნის მიღწევა და სიხარული. ეს პოემა შეიქნა
ერის სარკედ; მასში ქართველი მზერდა თავის შავს ხედრს. აქ
ქართველი თავს სახავდა ტარიელად, რომლის სატრფო ნესტან
ე. ი. სამშობლო ტყვედ ჰყავდა ქაჯებს, ე. ი. სპარსელთ და
თათრებს. ამიტომ არაა გასაკვირი თუ „ვეფხვის ტყაოსანი“
შეიქნა ქართველისთვის მეორე სახარებად, თვით სახარებაზედ
უუტკბესათ და უფრო სამნიშვნელოთ; არაა გასაკვირი, თუ თავადი
და გლეხი, დიდი და პატარა ერთგვარი ხალისით სწავლობდნენ
მას ზეპირათ, ბაძვდნენ მას და ხმარობდნენ იგავებათ მის აფო-
რიზმებს; ნუ გიკვირთ თუ დღესაც მივარდნილ სოფელში შეხვ-
დებით რომელსამე უვიცს გლახუას ან ზალიკას, რომელნიც
ზეპირათ გეტყვიან თითქმის მთელ „ვეფხვის ტყაოსანს“; ნუ
გიკვირთ თუ იმ დროს ქალს ატანდნენ მზითვად ამ პოემას.

„გეფხვის ტყაოსნის“ მნიშვნელობას მეტათ ახასიათებს ერთი ფაქტი, რომელსაც აკაკი იხსენიებს თავის ლექციაში: ერთ თავადს გაუთხოვებია ქალი და, ექვი არაა, გაუტნევია მზითვად შოთას პოემა; სიძეს კი უკანვე დაუბრუნებია იგი. ამას ისე გაუკვირებია სიმამრი, რომ დაუწერია ამ გვარათ:

—ქაღი შეკედა ედემს ზრდილი
 თქრო სუჭუჭ თმაოსანი,
 გავთხოვე, მზითად მივეც
 ჩემი „გეფხვის ტყაოსანი“;
 ისევე უკან დამიბრუნეს
 ჩემი „გეფხვის ტყაოსანი“,
 გამიკვირდა,—რა ვუძრახო,
 თურმე იყო სვანოსანი.“

ესე იგი—უფიცი და უმეცარიო.

ისტორიულმა გრიგალმა დაჰკლიჯა საქართველო; შესწყდა მის ნაწილებ შორის პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული კავშირი. მაგრამ სამი რამ ამაგრებდა მათ, ვით უხილავი ფიქალი, და იცავდა მტკიცეთ დამსხვრევა-ნოსპობისაგან. ეს სამი რამ განხდათ: სჯუღა, ენა და „გეფხვის ტყაოსანი.“ აი, ამ სამი რამით ეკავშირებოდნენ ერთმანეთს გურული და მეგრელი, იმერი და ქართლელი, კახელი და მთიული, სვანი და აფხაზი. იმათ შეინახეს ერის ერთობა და მოიყვანეს დღემდე ცოცხალი.

დადგა მეცხრამეტე საუკუნე. აქ ერთბაშით შესწყდა ერის პოლიტიკური დამარი. ქართველის ცხოვრებამ მიიღო სულ სხვა ელფერი. შავმა საუკუნოებმა ძლიერ დაჩაგრეს და დააბეჩავეს ქართველი ერი, სისტემატიურათ გაწყვიტეს იგი და 4-5 მილიონიდან მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს დაიყვანეს ერთ მილიონამდე. ერთ დროს მთელი აღმოსავლეთის რისხვა და ტონის მიმცემი, ერთ დროს ევროპაზედ უფრო განათლებული საქართველო დღეს წარმოადგენდა ერთ ბეჩავს, უმეცარს სწეულ არსებას, რომელიც ძლივს-ღა სუნთქავდა.

ამავე დროს კი ევროპას დიდი ნაბიჯი წაედგა წინ, მოეპოვა დიდი სიმდიდრე და განათლება. ახლა ვილას ახსოვდა სადღაც შავი-ზღვის პირას მიტყეპილი მკვდარ-ცოცხალი პაწია ერი! ახლა ვილას ახსოვდა მისი ენა, მწერლობა და პოეზია! ევროპა და საქართველო ძლიერ დაშორდნენ ერთმანეთს; მათ შორის ჩადგნენ რუსი და ოსმალო. თუმც ეს ერთი საუკუნეა ვეცნობით ევროპას და მის კულტურას, მაგრამ დღესაც კი ქართველი განათლებულ ფრანგს მიაჩნია რაღაც ზღაპრულ იაზონის დროინდელ არსებად. დღეს არც იციან თუ კვლავ სული უდგია იმ ერს, რომელსაც ეკავა ერთ დროს მთელი მცირე აზია და კავკასია, რომელიც აკავშირებდა ძველს კულტურულ ერებს, იყო მსოფლიო აღმ-მიცემობის ნასკვი, შეასწავლა კაცობრიობას გეოგრაფია და მეტალურგია, ამარცხებდა ეგვიპტის ფარაონებს და ასურეთ-ბაბილონის მეფეებს, იყო აზიის ცისკარი, დიდი ელინის ოსტატი და მამადის დროშის რისხვა. დიახ, დღეს უმადურ ევროპას არ ახსოვს ის გმირი, მამაცი ერი, რომლის გრძელი ისტორია შეუწყვეტელ ტრაგედიაა, რომლის კავკასიონის კლდეზედ უმაგრეს ფოლად გულზე 700 წელს იმსხვრეოდნენ ბარბაროსთა ზღვა-მხედრობის საშინელი ტალღები და რომელმაც გმირ ლეონიდეს მზგავსათ შვიდ საუკუნეს შეამაგრა შმაგი მუსლიმი, დაიცვა მათ ზვიადობიდან მთელი ევროპა და მისცა საშუალება თავისუფალ ზრდის და განვითარებისა. მსოფლიო ისტორიის საიდუმლო კანონმა ინება, რომ ქართველი ყოფილიყო უშიშარი რაინდი, უძლევე ავანგარდი და თავის სისხლით გადაერჩინა დასავლეთის ქვეყნები საშინელ ხიფათისაგან. ეს საოცარი ერი კი დავიწყებული ჰყავს დღეს უმადურ ევროპას და გარდა რამდენიმე მეცნიერ-ორიანტალისტთა, არავის ახსოვს იგი. სჩანს, ასეთია ზოგიერთი ხალხის ბედი და ისტორიის უმადურობა!..

ამის შემდეგ განა გიკვიროთ, რომ ევროპა-რუსეთში ძლიერ ცოტა მკვლევარი ჰყავს ჩვენს ძველს მწერლობას და კერძოთ „ვეფხვის ტყაოსანს“! არამც თუ უცხოეთში, ჩვენშიაც კი ორ-სამ ადამიანს თუ ესმის შეგნებულათ ამ პოემის ენა,

მისი ღრმა პოეზია და ფილოსოფია. არამც თუ უცხო ენაზე, თვით ქართულათაც კი არ არსებობს დღემდე ამ პოემის სეროზული კრიტიკა, განხილვა და გამოკვლევა. მართალია, ჩვენ გვაქვს „ვეფხვის ტყაოსნის“ შესახებ უცხო და ქართულ ენებზე რამდენიმე წიგნაკი და ჟურნალ-გაზეთებში გაბნეული წერილები, მაგრამ თითქმის ყველა ეს ან არის პოემის ფრიად ზერერე და ვიწრო განხილვა, ან სხვისი ნათქვამის განმეორება, ან უმეცრული ქირღვა, ან ქარბი, უნიადაგო ქებათა-ქება. ერთ წიგნზე ვერ მიმითითებთ, რომელსაც კი ჰქონდეს ღრმა კრიტიკული ხასიათი. მიზეზი ადვილი ასახსნელია: „ვეფხვის ტყაოსნის“ ღრმით გამხილველმა და კრიტიკმა ევროპის ლიტერატურასთან ერთათ უნდა იცოდეს საფუძვლიანად საქართველოს ისტორია, ქართული ენა და ძველი მწერლობა. ამ გვარი პირი კი ჩვენში ძლიერ იშვიათია.

არამც თუ კრიტიკულათ განხილვა, ჯერ ისიც კი არ ვიცით თუ რა უდევს დედა-აზრად და სიუჟეტად ამ უკვდავ პოემას. ამის შესახებ მრავალი უსაფუძლო აზრებია ჩვენში გავრცელებული, ამიტომ ამ წერილში ჩვენ ვეცდებით მივაწოდოთ მკითხველს სრულიად ახალი შეხედულება ამ საგანზე, რომელმაც, ჩვენის აზრით, შეიძლება გაუადვილოს „ვეფხვის-ტყაოსნის“ მომავალ კრიტიკოსს ამ დიდებულ პოემის შეგნება და საზრიანად განხილვა.

სანამ კი რამეს ვიტყვოდეთ პოემაზე, საჭიროა მოკლედ შევეხოთ თვით პოეტს და მეტადრე იმ ეპოქას, რომელმაც წარმოშობა იგი. შოთა არ მოვლენია საქართველოს უეცრივ, როგორც ციური ტატანი. ის იყო ღვიძლი შვილი თავის ერის და დროისა. მას მოუშადა ნიადაგი საუკუნოებმა და მწერალთა მთელმა გროვამ. იალბუზი არ დგას ლიტონათ, ირგვლივ მოჩანან მთების მაღალი მწვერვალნი, რომელთა შორის ცამდე აწვდილა და დაჰყურებს გორიზათ მთელს ქვეყანას ეს ბუმბერაზი. მისი თეთრი ქოჩორი და ბროლის გულ-მკერდი კიაფობს ათას ფანტასტიურ ფერებად მთვარის ნაზოვან შუქზე და მზის სხივებზე. ეგრეა შოთაც; დიდ ნიჭიერ მწერალთა შორის თავის

გენით იგი აღვიდა ცამდე და შეიქმნა წარსულ საუკუნეთა წყვილადში უმწეო ერის კანდელათ.

II

დადგა მეთორმეტე საუკუნე. მოელო ბოლო კავკასიაში არაბთა ბატონობას. კიდევ წინათ კუროპალატის და ორი ბაგრატის მტკიცე მარჯვენამ თან-და-თან გაანთავისუფლა ერი ორას-სამასი წლის მონობიდან. დავით აღმაშენებლის მახვილმა დასცა რისხვა მტარვალთა ზვიადობას და გასწმინდა მათგან მთელი საქართველო. ამ მეფე-სარდალის დიდებულმა გენიამ განამტკიცა ერის პოლიტიკური და კულტურული ფუძე და ააშენა ქვეყანა ნივთიერად და სულიერად.*)

დამშვიდდა თან-და-თან მრავალ ტანჯული საქართველო. შესწყდა იქ ბარბაროსთა ნავარდი, შეგროვდნენ საერთო დროშის ქვეშ მისი სხვა და სხვა კუთხენი და შეჰქმნეს მტკიცე ერთობა.

კოლხიდა-ივერიის ცის კიდურზედ ამოაშუქა ქართველი სულის განახლების ცისკარმა. საქართველოს დაუდგა ოქროს საუკუნე. დაიწყო იგი დავით კუროპალატით და დაგვირგვინდა ბრწყინვალე თამარით.

მიდიოდა წინ საქართველო პოლიტიკურათ; ვითარდებოდა მისი ნივთიერი და საზოგადო ცხოვრება, იფურჩქნოდა მისი სულიერი კულტურა. ქართველ მეფეებს შეეფარნენ სომეხი, ოსი, ჩერქეზი და ლეკი. საქართველო გაიზარდა შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე, კავკასიონის ქედიდან ვანქის ტბამდე და ტრაპიზუნამდე. მის საზღვრებ შორის იყო მთელი ამიერ კავკასია და მცირე აზიის ნაწილი. ამოდენა სამეფოს ყოველი

*) საფრანგეთის მწერალი გოტიე ეხება დავით მეფის ბრძოლას ემიზ ილგაზთან და ამბობს, რომ ემიზის ჯარი შენდებოდა 600,000 კაციდანაო. დავით მეფის მხედრობა კი იყო მხოლოდ 80,000-ით. მაგრამ დავითმა საოცრად დაამარცხა მტერი და დაუბოცა 400,000 კაციო. თვით ილგაზი დაიჭრა თავში და გადარჩა ტყვეობას არაბთა მეფის დების წყალობითაო. (Additions et éclairc. p 229.)

კუთხენი შეიმკო ცახე-ქალაქებით, ტაძრებით და სკოლებით; ველი და ბიაბნები წყლის არხებით; უსიერი ტყენი, უდაბნო ხევები და მაღალი მთები დაშვენდნენ კობტაეკკლესიებით, ციხე-კოშკებით და მონასტრებით. ნადირთ ღმუილთან და ზარნაშოს ძახილთან ერთად ისმოდა მონაზონთ ნაზი გალობა და განდევალ ბერთა ოსანა და ალილუია. იმ ხანებში აშენებულ გელათს, მარტვილს, ბიჭვინდას, ვარძიას და ბაგრატის ტაძარს თავიანთ სიდიადით, ხელოვნურ და მხატვრულ სიშვენიერით ახლაც განცვიფრებაში მოჰყავთ ევროპის მეცნიერნი და ჰმოწმობენ ქართველი ერის მაშინდელ მაღალ კულტურას.

კუროპალატის დიდმა სარდალმა თორნიკე ერისთავმა ააშენა საბერძნეთში (მაკედონიაში) დიდი მონასტერი და ეკურთხა იქ ბერად. დავით აღმაშენებელმა ჯვაროსნობის ომების დროს ააგო ერუსალიმს და სინას მთაზე მონასტრები. ყველა ეს წმინდა ალაგნი გაივსნენ ქართველ ბერებით, გაივსნენ ქართველ მეფე-თავადთა უხვის შეწირულებით, სიმდიდრით, ძველი წიგნებით და მალე გარდიქცნენ ქართულ აკადემიად. თვით საქართველოშიაც დაარსდა უმაღლესი სკოლები, მაგ., გრემსა და იყალთოში. იმ უცხოეთის მონასტრებში განვითარდა ქართული სალიტერატურო ენა და კალიგრაფია; იქ შემუშავდა ქართული ლექსიკონი; იქ შექმნეს ქართული საგალობელნი; იქ აყვავდა ქართული ხელოვნება, სასულიერო მუსიკა და პოეზია; იქ განვითარდა ქართული თეოლოგია და ფილოსოფია; იქ თარგმნეს სასულიერო წიგნები და ელინთ კლასიკნი...

ამ მონასტრებში იგზავნებოდნენ საქართველოდან უმაღლეს სწავლის მისაღებად მაღალ ნიჭიერი და მომზადებული ყმაწვილები. იმ მონასტერთა მწავე-მორჩილნი, შემდეგ კი ბერნი და მეთაურნი ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელნი, საბა, იონა ბერი (რაზმაძე), მიქელ მოდრეკილი, ივანე ჭირაქიძე, პეტრიწათ წოდებული, ჯუვანშერი, სტეფანე, არსენი და სხ., საუკუნოთ დარჩებიან ქართული თეოლოგიის, ფილოსოფიის და სალიტერატურო ენის მამამთავრებად. ამ მოღვაწეებმა შეიტანეს ჩვენს მწერლობაში ქრისტიანულ-ასკეტური სული.

ბიზანტია, ქრისტიანული ელინიზმი, — აი, ის დასავლეთის წყარო, სადაც იღებდა ქართველი სულის საზრდოს. მაგრამ მის მეზობლად აღმოსავლეთში სჩქეფდა იმ დროს, ვით ფერადა შადრევანი, სხვა დიადი კულტურა, რომელსაც ეწაფებოდა ევრეთვე ქართველი. ეს შადრევანი იყო არაბთა ბრწყინვალე მონარქია და განახლებული სპარსეთი. კორდოვა - ბაღდადში დაარსდა ლაბორატორია და ობსერვატორია, აღორძინდა მექანიკა, მედიცინა და ასტრონომია; აყვავდა პოეზია, მეცნიერება და ფილოსოფია.

იქ მხეებრ ბრწყინავდნენ დიდებული ებნ-იუნის, ჯიაბერ, ავიცენა, რაში, ალბუკაზის, ბენ-მუზა, ალხაზენ, აბდულრაჰმან-ჯაჰიმ, ალგაჯალი და ავეროესი. მეთექვსმეტე საუკუნეში აყვავდა სპარსეთის მწერლობა, განსაკუთრებით პოეზია და უზენაესად განვითარდა სპარსული ენა. დიდებული პოეტები აბდულ ქასიმი, ანუ ფირდუსი, შეიხ-საადი, ნიზამი, ჰაფიზა, მოლა-რუმი და ხაგან შირვანი ამკობდნენ ისპაჰან - თეირანის ძლიერ ტახტს. არაბლური კულტურა, შკოლები, მეცნიერება და ფილოსოფია შეიქმნენ ერთ დროს ევროპის სულის გამღვიძებელნი და მკვებავნი. არაბთა ხელში დიდხანს იყო საქართველოც. არაბს და სპარსელს დიდი გავლენა ჰქონდათ ქართველზე. ქართველმა კარგათ იცოდა მათი ენა და ზნე-ჩვეულება; ის დადიოდა არაბ-სპარსეთში. ქართული ენაში უხვად იყო სპარს-არაბული ტერმინები. ექვი არაა, ქართველი უნებლიეთ წაჰბაძავდა მათ და შეითვისებდა მათს ელფერს. აღმოსავლეთი და დასავლეთი, მუსლიმი და ქრისტიანიზმი, — აი, რა მოქმედებდნენ ქართველზედ ერთსა და იმავე დროს და ჰქმნიდნენ მის ფსიხიკას. ორი დიდი ოსტატი ჰყავდა საქართველოს: განათლებული ბიზანტია თავის სხოლასტიკით და ქრისტიანულ ასკეტური ფიზიონომიით და კიდევ უფრო განათლებული არაბ-სპარსეთი თავის საერო ლიტერატურით, მეცნიერებით, მაღალის ფილოსოფიით, ციურ პოეზიით და ეროტიულ ლირიზმით. ქართველის სულში შეზავდნენ დასავლეთ-აღმოსავლეთის კულტურის ელემენტები, მოახდინეს რეაქცია, ააფრ-

თოვანეს ქართული სული, ააფერადეს და გაამდიდრეს ენა; შეჰქმნეს ახალი კულტურა, ახალი საერო მწერლობა და რენესანსი. საქართველოს საერო პოეზიის მამამთავრებად შეგვიძლიან დავსახოთ ძაგნაკორა, მოსე ხონელი, სარგის თმოგველი, ივანე შავთელი და ჩახრუხა, მაგრამ გვირგვინი საერო პოეზიისა და დიდება ქართველი ერისა კი არის დიდი ჰუმანისტი შოთა რუსთველი.

III

ვინ იყო შოთა? სამწუხაროდ, ისტორია და ზეპირ-გადმოცემა დღემდე ბევრს ვერას გვეუბნება. ვიცით მხოლოდ, რომ ეს დიდებული გვამი იყო თამარ მეფის მოლარე და კარის კაცი, შთამომავლობით მესხი დაბა რუსთავიდან; ამას, ე. ი. თავის შთამომავლობაზე მოგვითხრობს თითონ თავის პოემაში.

რა გვარი იყო იგი? ნამდვილად არ ვიცით; ხოლო ქართლის ცხოვრებაში ვკითხულობთ ერთ საგულისხმო რამეს: როცა დემნა აუჯანყდა თავის ბიძას გიორგი III-ს და გამაგრდა ლორის ციხეში, იქ მის მომხრეთ სხვა წარჩინებულ გვამთა შორის ყოფილა შოთა ართავაჩოს ძე. ვინ უნდა იყოს ეს შოთა, რომლის ვინაობა ჩაიწერა ქართლის ცხოვრების კაბადონში? ჩვენის აზრით, რასაც ქვემოდ განვიხილავთ უფრო ნათლად, ის პირი უნდა იყოს შოთა რუსთველი. მართლაც იმ დროს ფრიად დაწინაურებული ყოფილა სამესხეთო და ბევრი გამოჩენილი კაცი გამოდიოდა ამ პროვინციიდან.

სად აღიზარდა შოთა? შედარებით ახალი მწერლობა და ზეპირ-აქმულება გვამხელენ, რომ იგი აღზრდილა ათინაში ანუ უკეთ ათონის მონასტერში,* მაგრამ ეს, ჩვენის აზრით, არ უნდა იყოს მართალი. შოთას რომ განათლება მიეღო საბერძ-

*) ერთ დროს სწავლა-განათლებით განთქმული ათინა, შოთას დროს არაფერს წარმოადგენდა. იმ დროს პოლიტიკის ცენტრო და განათლების კერა იყო ბიზანტია, ესე იგი კონსტანტინოპოლი.

ნეთში, მას ეცოდინებოდა ბერძნული ენა, ლიტერატურა და თავის ნაწერებში ნებით თუ უნებლიეთ შეიტანდა ელინურ სულს. მისი პოემა კი სულ სხვას გვიმტკიცებს. იქ აზრავითაა ელინური და ქრისტიანულ-ასკეტური აზრია. იგია თავიდან ბელადმდე ერთიანი ხასიათის. იქ სულმნათი შოთა გაღვთს ზენაძეს, სიყვარულს, შიგ სჩანს აღმოსავლეთური ძელაქილია, რანდობა, ფატალიზმი, ცრემლები და სზანს-აზნბული ენა, სული და ტენდენცია. დაუჯერებელია და ფსიხოლოგიის კანონის წინააღმდეგი, რომ კაცს მიეღოს განათლება დასავლეთში, მისი სული, ენა და ხასიათი განეგდოს და აღმოსავლეთურს კი ხმარობდეს. რაც უნდა ნიღაბი მოიფაროს მწერალმა, რაც უნდა უარპყოს ეს გავლენა, მაინც თავის უნებლიეთ შეეპარება იგი თავის ნაწერში. ასე მოუვიდოდა შოთასაც, მაგრამ მის პოემაში არავითარს მზგავსს არ ვხედავთ, გარდა იმისა, რომ აქვს ნახმარი ერთხელ პლატონ ფილოსოფოსი და მეორეთ დიონოსი და სოგრატ ბრძენი. ამ ორი-სამი კაცის სახელის ცოდნისათვის, ვგონებ, არ იყო საჭირო არც ბიზანტიაში და არც ათონის მონასტერში აღზრდა.

მაშ სად ისწავლა შოთამ? როგორც ვიცით, უცხოეთში არსებობდა განათლების სამი კერა, სამი ქართული აკადემია, სადაც ქართველი ნიჭიერი ახალგაზდობა იღებდა ცოდნას. ეს იყო სამი მონასტერი: ერთი საბერძნეთში, მეორე ერუსალიმში და მესამე სინას მთაზე. ადვილათ შესაძლებელია რუსთაველმა გზად გაიარა საბერძნეთში და რამდენსამე ხანს დარჩა ათონის მონასტერში**). მაგრამ ნამდვილი აღზრდა კი უნდა მიეღო მას ან ერუსალიმში და ან სინას მთაზედ. ორივე ალაგი კი აღმოსავლეთშია, არაბთა მეზობლად. უფრო სარწმუნოა, რომ შოთას სწავლა მიეღოს ერუსალიმის მონასტერში, სადაც შემდეგ შესდგა კიდევ ბერათ. იქ ადვილათ შეეძლო მას გა-

***) ეს შრომა დამთავრებული მქონდა, როცა იასე რაქველმა გადმომცა, რომ მას უნახავს ათონის მონასტერში შოთა რუსთაველის წარწერა, სადაც სჩანს, რომ დიდ პოეტს გზათ გაუფლია და უნახავს ეს მონასტერი. ავტორი.

ცნობოდა არაბ-სპარსულ ენასა და მწერლობას, ენახა კიდევ ეს ქვეყნები, იქ შეეძლო შოთას გამსჭვალულიყო აღმოსავლელური სულით და ტენდენციით; აქედანაა მისი ჩანგის ორიანტალური კილო, ენა, სიმბოლო, ფატალიზმი და ეროტიზმი. სიტყვა შმაგი, მიჯნური, აჯა, ხოტბა, ყანდი, ხალვა, თათბირი, ალყა, ფარმანი, ეშმა, მულიმი, ზამი, არიფი, და სხ. შოთას პოემაში ნახმარნი ან სპარსულია, ან არაბული.

ზეპირ-გარდმოცემა გვამხელს, რომ ამ დიდებულ კაცს, შოთას ღალატობდა ცოლიო; უბრალო მონა, ბინძური ზანგი შეიყვარაო. შოთამ შეიტყო ესა, მოჰკლა მთხრობელი, თვით კი გადიკარგა სამშობლოდან და შესდგა ბერათ ერუსალიმის მონასტერშიო.*)

ღალატობდა თუ არა შოთას მისი ცოლი, ეს ნამდვილათ არ ვიცით; დაუჯერებელიც აქ არაფერია; დიდებულ პირთ და მეტადრე პოეტებს არა იშვიათად ემართებათ ეს მარცხი. მიზეზი ისაა, რომ მათი სული ჰფრენს მეტათ შორს და ელტვის მაღალ სანატრიონებს. მათი გული სავსეა პოეზიის, შეგნიერების, ერის, სამშობლოს და სხვა ზენაარ საგანთა სიყვარულით და თან-და თან გრილდება ცოლისადმი. საზოგადოთ ცოლებს არ უყვართ მაღალი იდეალები. ესენი უფრო რეალიზმს ქურუმობენ, ამიტომ ცოლები უზდიან ნაცვალს ამ დიდებულ პირთ. აქედან იწყება ოჯახური დრამა და ტრაგედია. ხოლო ის კი უტყუარი ფაქტია, რომ შოთა აკვეცილა ბერათ ერუსალიმში, დამარხულა იქვე და დღესაც აშვენებს იქ ქართულ მონასტრის კედელს ამ დიადი მგოსნის სურათი. არ იქნება მეტი აღენიშნოთ ის ფაქტიც, რასაც მოგვითხრობს ისტორიკი ფარსადან გორგიჯანიძე: თითქო შოთა წარეგზავნოს ელჩათ მეფე რუსუდანს თათართ ხანთა მიმართ. საიდან იყო ეს წარგზავნა, საქართველოდან თუ ერუსალიმიდან, ჩვენ არ ვიცით.**)

*) ან. ფურცელაძე: „შოთა რუსთაველი და მისი ცოლი.“

***) იხ. დ. ჩუბინაშვილის „ქართული ქრისტიანობა.“ 1863 წ. გვ. 208. შესამე ნაწილი.

დასწერა თუ არა შოთამ სხვა რამე გარდა „ვეფხვის ტყაოს-
ნისა“? ეკვს ვარეშეა, რომ ექნებოდა დაწერილი. ყოვლად
შეუძლებელია თუნდ ძლიერ გენიოსმა კაცმა პირ-და-პირ დას-
წეროს ასეთი მწიფე და ღრმა პოეტურ ფილოსოფიური შე-
დეგრი, როგორც პოემა „ტარიელია“. მის ავტორს უნდა ეწერა
წინათაც ბევრი, უნდა ევარჯიშნა დიდხანს ენა, კალამი და
შემდეგ შეექმნა ეს პოემა. ამ-რიგად შოთას ექნებოდა სხვა
ნაწერებიც, მაგრამ იმათ ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს, გარდა ორ
იამბიკოსი, თქმული ერთი ხალიფას დროშის და მანიაკის მირთ-
მევის დროს, გელათში ხახულის ღვთისმშობლის ხატს რომ
მიართვა თამარმა, და მეორე თვით იმ ხატზე წარწერილი.
არის კიდევ დარჩენილი ერთი დიდებული აფორიზმი, რომე-
ლიც უთქვამს შოთას ზმნათ რაჭის ერისთვის კახაბერის ნადიმ-
ზე, სადაც ბძანდებოდა თამარ მეფე თავის ბრწყინვალე ამალით.
აი ის ლექსიც:

„ფილასოფოსნი შემოკრბუნ

ამაზე ჭქონდათ ცილობა:

ბატანი უმასა ასაქმებს

და ჭკუას გამოცდილობა;

ათასად გვარი დაფასდა,

ათი :ათასად ზრდილობა,

თუ კაცი თავად არ ვარჯა,

ცუდია გვარიშვილობა“*)

შოთას დანარჩენი ნაწერები კი ჩანთქა ქრონოსის ლუმბ-
რამ, ისე როგორც სხვა მრავალი ნაწარმოებნი ქართველის
გონებისა.

რომ რუსთაველს უწერია სხვა რამ თამარზედ, ეს სჩანს
მისივე სიტყვებიდან:

*) ეს მოთხრობა გადმომცა ქართულ ენა-მწერლობაში დიდათ მეც.
ნიერმა აწ განსვენებულმა თ. ხიკო ტ. დადიანმა.

„ჩემი აწ სცანით ეოველმან,
 მას ვაქებ, გინცა მიქია!
 ეს მიჩანს დიდათ სახელად,
 არ თავი გამიქიქია“.

არც ერთბაშად გაჩნდებოდა ამისთანა გენიოსი. ამგვარ კაცს შობს კულტურული ერი ათას წლოვით მხოლოდ ერთს. მასთან ამგვარი პირი იჩენს თავს ერის სულიერ ცხოვრების ზენაარ აფრთოვანების დროს. ამისთანა აღმაფრენა კი ეწია ქართველს თამარის მეფობაში, როცა საქართველო გაიზარდა დიდ პოლიტიკურ ძალად და აყვავდა ნივთიერად და კულტურულად. შოთას კი ნიადაგი შეუმზავდა მგოსანთა მთელმა პლედამ, რომელთა შორის მზეებრ ამობრწყინდა ეს დიდი გენიოსი ქართველის სულის მანათობელად საუკუნეთა წყველიადის და ტანჯვების წელთა სრბოლაში.

IV

ბელეტრისტურ ნაწარმოების დასაფასებლად საჭიროა განვიხილოთ როგორც ფორმა და ტექნიკა, ეგრეთვე მისი სული, ესე იგი დედა-აზრი. სიუჟეტი კი ის ჩონჩხია ანუ ქსელი, რომელზედაც არის აგებული და მოქარგული ნაწარმოები. ხშირად სიუჟეტის შეგნება და ანალიზი გვაძლევს საშუალებას შევიგნოთ სრულად თხზულების სული და მისი დაფარული მავთულეები. ამიტომ საჭიროა ვცნოთ თუ რამ გამაზიწვია ქვეყნათ ამისთანა შედეგრი, როგორცაა „ვეფხვის ტყაოსანი“.

„ილიადას“ დაედვა სარჩულათ ელინ-ტროელთა საშინელი ომი; „შაჰ-ნამეს“—ერან-თურანთა ბრძოლა და სპარსეთის დინასტიის გაძლიერება; „ღვთაებრივ-კომედის“—გველფ-ჰიბელინთა ომები, „ფაუსტს“—ვადმანის მოთხრობა დოქტორ ფაუსტზე; შექსპირის დრამებს,—ინგლისური დრამები და ფრანგულ-იტალიური ნოველები. ნეტა რა დაედვა სარჩულათ პოემა „ტა-

რიელს“, რომელიც თამამად შეგვიძლიან დაეყენოთ ზემო თქმულ დიდებულ ნაწარმოებთა გვერდით, ან რა არის ამ პოემის დელა-აზრი?!

ამის შესახებ გამოთქმულია ცნობილ პირთაგან რამდენიმე აზრი. მაგრამ სანამ ამათ განვიხილავდეთ, არ იქნება მეტი შევეხოთ შაბლონურ აზრს შოთა-თამარის სიყვარულის შესახებ, რომელიც გავრცელებულა ჩვენში.

არსებობს აზრი, თითქო რუსთაველს ჰყვარებოდეს თამარ მეფე და ამ გარემოებას წარმოეშობოს ეს უკვდავი პოემა, რომელშიაც თითქო სჭვირს პოეტის აღზნებული ვნება თამარისადამიო. ერთი სიტყვით, შოთას სიყვარულია თურმე ის ფუძე, რაზედაც აუგია მას თავის პოემა.*) დამამტკიცებლათ მოჰყავთ პოემიდან შემდეგი ლექსები:

„თამარს ვაქებდეთ შეფესა
სისხლისა ცრემლ დანთხუელი,
ვსთქვენით ქებანი ვისნიშე
აჩ ავად გამოჩნეული.
მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა
და კალმად მინა რსეული,
ვინცა ისმინოს დაესვას
ღანგარი გუღსა ხეული.“
—„მე რუსთველი ხელობითა
ვიქმ საქმესა ამაღარი,
ვის შორჩილობს ჯარი სხათა,
მისთვის ვხელობ, მისთვის მკვდარი;
დაგუძღურდი მიწუნურთათვის,
კვლავ წამალი არსით არი,

* ამგვარი აზრი გამოთქვა ეგრეთვე ბ. მუზავიოვმა; იხ. მისი „Грузія и Армения“ 1848 წ. გვ. 216—235; და ბ. ალ. ს.—მა; იხ. მისი „ვეფხვის ტყაოსნის ყალბი ადგილები“, „მომამბე“ № XI 1895 წ. გვ. 16 და 19. ვგვევ აზრი გამოთქვეს სტალინსკიმ და რ. ყინვარმა. იხ. Р. Кинвари: „Въ Барсовой кожѣ“. გვ. I—III.

ანუ მომცეს განკურნება,
 ანუ მიწა შე სამარი.“
 —თვალთა მისგან უნათლათა
 ენატრამტა ახლად ჩენს,
 აჭა, გუფი გამიჯნურდა,
 მისდომია ვეფთა რბენა“ და სხვ.

აქ დაუჯერებელი არაფერია. ადვილათ შეიძლება პოეტს შეეუყვარდა ზენაარის გრძნობით საქართველოს ცისკარი შეენება თამარ; შესაძლოა თამარმაც თანაუგრძნო მგოსანს და მათ შორის დაარსდა საიდუმლო კავშირი. როდის უნდა ყოფილიყო ესა? ან ქალის გათხოვებამდე, ან გათხოვების შემდეგ. გათხოვებამდე თამარ იყო თავის სასტიკ მამის ღ განათლებულ მამიდას მთარველობის ქვეშ. გათხოვების შემდეგ მისი ქმარი და პატრონი შეიქმნა ჯერ გიორგი და შემდეგ ლამაზი მხნე ჭაბუკი დავით სოსლიანი.

პოემაში კი სჩანს, რომ შოთას იგი დაუწერია თამარის მეფედ კურთხევის და დავითზედ გათხოვების შემდეგ; აგრეთვე უმთავრესი გმირი ქალი პოემისა თამარია. თამარისავე ბრძანებით ან უკეთ—ნებაართვით არის დაწერილი ეს პოემა, როგორც თვით ავტორი ჰმოწმობს:

„მიბრძანეს მათთა საქებრად
 თქმა ლექსებისა ტკბილისა.“
 —თამარს ვაჭებდეთ შეუესა“ და სხ.

აქედან ის სჩანს კიდევ, რომ თამარის გარდა სხვასაც უბრძანებია ან მიუცია ნება ლექსების დაწერისა. მართო თამარ რომ ყოფილიყო, იტყოდა „მიბრძანა მისდა საქებრად“ და არა „მიბრძანეს მათთა საქებრად“-ო, ეს უკანასკნელი ფორმა კი მრავლობითია. მაშ ვის ეჭირვებოდა კიდევ ქება და ლექსები თამარს გარდა? ეს იყო მისი ქმარი დაგვით სოსლიანი. რა იყო ამ ბრძანების მიზეზი, ამას ჩვენ გავარჩევთ ქვემოთ. დავუბრუნდეთ საგანს.

ჯერ დღეს, მეოცე საუკუნეში, როცა ევროპის მეფეთა სასახლეში მოხდება ხოლმე მაგგვარი რამ და ვინმე კარის კაცი შეიყვარებს დედოფალს ან მეფის წულს, სცდილობენ მაშინვე დაჭარბონ ეს ამბავი სასტიკათ და ყოველივე მოიცვან საიდუმლოებით. რაღა უნდა ყოფილიყო მეთორმეტე საუკუნეში, როცა სასახლის ეტიკეტი და საქრისტიანო მორალი იყო გაცილებით უფრო მტკიცე და მძაფრი?!

შოთა, უბრალო შინაყმა, ქვეშევრდომი იყვარებს თუნდ პლატონიურათ საქართველოს ღვთაება თამარს, ესეც თანაუგრძობს მგოსანს და აძლევს ნებას, აუწყე ქვეყანას ჩვენი სიყვარული და აქე მიჯნურობაო... განა ეს დასაჯერია?! განა ბრძენი დარბაისელი თამარ ასე გაირყვნა, ასე შეიშალა ქკუით, რომ ამგვარი ბრძანება მისცა?! ეს აზრი ამცირებს თამარის ღირსებას; ეს აზრი იმსხვრევა საღი მსჯელობის წინაშე, ვით სუსტი ფაიფური.

მაშ რას ნიშნავს ეს ზერე მოყვანილი ლექსები: ეს თამარის ცრემლ დანთხეული ქება, ეს შელნად ნახმარი გიშრის ტბა, ეს პოეტის გულის გამიჯნურება, გახელება და სხ.? ბძანებთ გაკვირვებით. დამშვიდდით, ბატონო! ეს სიტყვები სრულებითაც არ სახვენ შოთას სიყვარულს თამარისადმი. მართალია, ჩვენ გვაფიქრებენ ის ლექსები ასე ლიტონათ აღებულნი, მაგრამ, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, სხვა ლექსებთან ისინი გვამცნევენ სულ სხვა რამეს. მართალია, რუსთაველი მოთქვამს თამარს, ხმარობს მელნათ მის გიშრის ტბას ე. ი. მის ცრემლებს, მაგრამ ესაა გამოწვეული ურთიერთ შორის სიყვარულით კი არა, არამედ სულ სხვა მიზნით, რაზედაც გვექნება ვრცელი საუბარი.

შოთას გულის გამიჯნურება არის მხოლოდ პოეტური აღმადრენა, ზეშთაგონება და არა ვნება და სიყვარული. შოთას სიტყვები: „დავუძღურდი მაჯნურთათვის, კვლავ წამალი არსით არი,“ აშკარათ ნიშნავს, რომ მას სახეში ჰყავს ორი შეყვარებული პირი და არა ერთი, რადგან „მიჯნურთათვის“ მრავლობითი ფორმაა. შოთამ კი, ვგონებ, ჩვენზედ უკეთ იცოდა

ქართული ენა და გრამატიკა, ამიტომ მას რომ სახეში ყოლოდა თავის სატრფო, იტყოდა: დაუძღვრდი სატრფოსათვის ანუ მიჯნურობასთვის და არა მიჯნურთათვის. მასთან მიჯნური ნიშნავს შეყვარებულ კაცს და არა ქალს. შეყვარებულ ქალ-ვაჟზე კი ითქმება მიჯნური, მიჯნურთათვის და სხ.

ნეტა ვინ არიან ეს ორი შეყვარებული, ეს ორი უმთავრესი გმირი და საგალობელი საგანი პოეტისა? ერთია ნესტან დარეჯან, ე. ი. თამარ, მეორე კი ტარიელ, რომელსაც კიდევ უფრო მწვავეთ გლოვს და სტირის რუსთაველი. ვინაა ეს ტარიელი? იგი ჯერ საიდუმლოა ჩვენთვის. აი ესა გვსურს სწორედ, რომ გავიგოთ. ამას კი ვიტყვით, რომ ტარიელ სრულიათ არ ჰგავს შოთას, არც გარეგნობით და, კიდევ უფრო, არც ხარისხით და შთამომავლობით. შოთა უბრალო კაცის შვილია და მგოსანი, ტარიელ კი—მეფის შვილი, თამარის ნათესავი, ტახტის მემკვიდრე და სპასალარი.

დასასრულ ვიტყვით, რომ თანამედროვე ლეგენდა შოთა-თამარის სიყვარულზედ არის მხოლოდ მჩატე გონების ნაყოფი და სუსტი ოცნება.

ახლა განვიხილოთ მოკლეთ სხვა-და-სხვა ავტორთა აზრები „ვეფხვის ტყაოსანზე“. დავიწყოთ აკაკიდან.

ჩვენი მცხოვანი პოეტი თავის სამს ლექციაში გვაცნობს ორიგინალურ აზრს, თითქო შოთას პოემის გმირები იყვნენ ქართველი ერის ტიპები. ტარიელ და ნესტან თავიანთი სიწრფელით, გრძნობათა სიჭარბით, მარტივი სულით და გამბედაობით მეტათ გვანან ქართლელებსაო, —ბრძანებს აკაკი; თინათინ და აფთანდილ თავიანთ დიპლომატიურ ნიჭით, მოხერხებით, მოთმენით და ვაჟკაცობით ნამდვილი იმერლებია. ფრიდონ თავის მკვირცხლი არსებით და დარბაისელი სულით წააგავს ზღვის პირელს, ე. ი. მეგრელს და გურულსო. აი, ამ ტიპებზედ ააგო შოთამ თავის დიდებული პოემა და ღრმა ფილოსოფიის და

პოეზიის ბრძმედში გაატარა ქართული ეროვნული სულია*); მაგრამ უმჯობესია ვასაუბროთ თვით ავტორი; აი რას ბრძანებს თითონ აკაკი:—„ავილოთ უკვდავი პოემა „ვეფხვის ტყაოსანი“, გავარჩიოთ და იქ ვნახავთ ჩვენს ქვეყანას მისი კუთხეებით და მცხოვრებლებით ისე გამოხატულს, როგორც სარკეში წასახულ რამეს.“—„შოთას სურდა დაეხატა მთელი საქართველოს სურათი და გამოეყვანა მისი საიდუალო გმირი, როგორც შამაკაცის, ისე დედაკაცისაც, და რადგან საქართველოს კუთხეთა ხალხი სხვა და სხვა ხასიათის მექონია, ამიტომ მან ერთი გმირის მაგიერ აიღო სამი, გადააკავშირა ერთმანეთს, შეავსო ერთი მეორით და წარმოგვიდგინა ჩვენ. ამ აზრით იმან აიყვანა ამერეთიდან ტარიელი, იმერეთიდან ავთანდილი და შავი ზღვის პირიდან ფრიდონ და მათის შეერთებით დაგვიხატა ერთი სრული გმირი მთელი საქართველოსა“.—ქართლელი პირდაპირია და მოუფიქრებელი, მას გული ქარბობს. იმერელი ცბიერია და წინდახედული; ის თავს ეკითხება; ზღვის პირელი იგივეა, რაც იმერელი, ხოლო უფრო წვრილმანიო.—„ტარიელი მოქმედობს გულის აყოლით, ავთანდილი კი თავს ეკითხება. ამ რიგად ტარიელში იხატება ქართლელების ხასიათი, ავთანდილში—იმერლების და ფრიდონში—შავიზღვის პირელების“.—„რაც ვთქვით კაცების შესახებ, იგივე ითქმის ქალებზედაც. ნესტანი ამერია და თინათინი იმერი, ერთში იხატება ამერეთის და მეორეში იმერეთის ხასიათები“.*)

დროებით დავეთანხმოთ ავტორს და გავყვეთ. ყოველი ერის სულიერი ფიზიონომია, მისი არსხედვა, ტემპერამენტი, ზნეჩვეულება, გემო და მისწრაფებანი ემორჩილებიან მრავალ ფაქტორებს, იცვლებიან არამც თუ ათასი წლოებით და საუკუნოებით, არამედ ხან-და-ხან ათი წლოებითაც კი. ამიტომ ქართულ ტომთა და თემთა სულის დღევანდელი სახე და მაშინდე-

*) ამის მზგავსი აზრი აქვს გამოთქმული გაკვრით მარი ზროსესაც.

*) „სამი ლექკია ვეფხვის ტყაოსანზედ“. „კრებული“ 1898 წ. № V და VI

ლი უსათუოთ დიდათ განსხვავებული უნდა იყოს ერთმანეთი-დან. მასთან ჩვენ ხელთ გვაქვს ფრიად მცირე მასალა, რომ სრულად შეგვეძლოს მეთორმეტე საუკუნის ქართველის დახასიათება. ვიტყვით დაახლოვებით, რომ მაშინდელ ქართველის სულის თვისებას და მისწრაფებას უმთავრესათ შეადგენდნენ: მხნეობა, ვაჟკაცობა, ომიანობა, სარწმუნოებრივი ექსტაზი, ღვთის კრძალვა-სათნოება, რაინდული ყოფა-ქცევა, ოჯახის და მამულის დაცვა მტერთაგან, სამშობლოს სიყვარული, ციხე-ქალაქის და ეკლესია-მონასტრის შენება, მეოჯახობა, არხების გაყვანა და სხ. მაშინ საქართველოს ყოველი კუთხე დიდი ხნის შეერთებული იყო. საქართველო წარმოადგენდა ერთ დიდ მონარქიას. ზნე-ჩვეულებების და ხასიათის სხვა-და-სხვაობა თემთა შორის ისე სამჩნევათ სრულებითაც არ იქნებოდა მაშინ, როგორც დღესაა, ვინაიდან მეცამეტე საუკუნიდან იწყება საქართველოს დაყოფა, რამდენიმე დამოუკიდებელ სამეფო-სამთავროების დაარსება, რომელნიც 6—7 საუკუნის განმავლობაში ემორჩილებოდნენ ისტორიის სხვა-და-სხვა ფაქტორებს, რამაც სამჩნევათ შესცვალა მათი ზნე-ხასიათი და დაჩნია თავის ტვიფარი. ზემო ჩამოთვლილ თვისებებს კი, გარდა რაინდულ ელფერისა, ჩვენ ვერ ვმზერთ შოთას პოემაში, რომლის უმთავრეს კილოს შეადგენს სიყვარული და მიჯნურობა; ეს კი სრულებითაც არ ახასიათებს ძველს ქართველს.

მაშ „ვეფხვის ტყაოსნის“ სიუჟეტი ყოფილა სულ სხვა რამ. მასთან შოთა საიდან დაგვიხატავდა ტიპათ ნესტან-დარეჯანს, როცა იგი თვით თამარია?! ეგრეთვე მეცნიერებაში უკვე ცნობილია, რომ ყოველივე მოვლენა ბუნებრივი თუ საზოგადოებრივი ემორჩილება ევოლიუციის მტკიცე კანონებს. საუკუნეთა ვითარებაში ხდება ქვეყნად ამ მოვლენათა სასტიკი ინტეგრაცია და დიფერენციაცია, ე. ი. შეერთება და დაყოფა. ამას ვერ ასცდენია ვერც ერთი აგენტი, ბენებაა იგი თუ ადამიანი, ფიზიკური მოვლენაა იგი, ფსიხიური თუ სოციალური,

ამ რიგათ პოეზიაშიაც ანუ უკეთ ბელეტრისტიკამ გაიარა თავის ევოლიუციური ფაზები და ჩაისხა აურაცხელ ფორმე-

შში. ჯერ გაიარა მან მითიური ციკლი (ეპოქა თეოლოგიური და გმირული, ე. ი. ღმერთთა, ზე-კაცთა და ბუმბერაზთა ხანა), შემდეგ ისტორიული ფაზა, (ეპოქა მეფეაა, დიდებულთა და რაინდთა), ბოლოს კი სოციალური (ე. ი. ეპოქა და ტიპები ზოგად კაცობრიული, ეროვნული და დასური). ეს უკანასკნელი ხანა იწყება 16—17-ტე საუკუნეში, (თუ არ მივიღებთ სახეში ძველს რომსა და ათინას.), ისიც მხოლოდ ევროპაში, რომელიც განვითარდა სამჩნევად და მისმა ისტორიამ მიიღო საზოგადოებრივი ელფერი იტალიის რენესანსით და გერმანიის რეფორმაციით გამოწვეული. —ხელოვნება, პოეზია და საერთოდ ყოველი დარგი ლიტერატურისა არის კაცის ან ერის სულის და ცხოვრების სარკე და გამოქსახველი. —გმირული საბერძნეთი ჰქმნიდა გმირთა ეპოპეას, მეცხრამეტე საუკუნის საფრანგეთი კი ჰქმნის რომანებს, ამბობს გიულიო. ამ რიგით მეთორმეტე საუკუნის რაინდულ საქართველოს შეეძლო შეექმნა მხოლოდ ქებათა-ქება და პოემები მეფე-რაინდებზედ, ტიპების დახატვა კი შედგებოდა სოციალურ განვითარებისა. დავით-თამარის დროის ფეოდალურ-მონარქიული და სხოლასტიურ-თეოლოგიური ხანა, ექვი არაა, ვერ მისცემდა მსალას თუნდ დიდებულ გენიოსსაც, როგორც იყო შოთა, დაე ხატა ტიპები, თუმცა, როგორც სჩანს, ეს დიდი პოეტი განთავისუფლებულა სალიტერატურო რუტინისაგან, დასდგომია სულ ახალს ორიგინალურ გზას, შეუქმნია ახალი ფორმა და გაჰყავს თავის პოემაში ჰუმანიტარული აზრები. ამ რიგად შოთამ ორის საუკუნით დაასწრო დანტეს, პეტრარკის და ბოკაჩიოს; ამიტომ თამამათ შეგვიძლიან ვუწოდოთ ქართველ პოეტს ჰანგველა ჰუმანისტიკა. —როგორც შოთა, თითქმის იმგვარსავე პირობაში იყვნენ ელინ-სპარსთა მწერლებიც, ამიტომ ვერც ჰომირი და ვერც ფირდუსი ვერ შეჰქმნიდნენ ტიპებს; ამათუნდა ეხატათ მხოლოდ ისტორიული, მითური ან ფანტასტიური პირები. ესპანიის მეთექვსმეტე საუკუნის მწერალს სერვანტესს კი შეეძლო იგი, ე. ი. ტიპების შექმნა, თუმც სერვანტესი

ნიკით და გენით დაბლა დგას, ვინემ ჰომირი, შოთა და ფირდუსი.

ჩვენი ცხოვრება და მწერლობა მეცხრამეტე საუკუნემდე არას დროს არ ვასცილებია ისტორიულ ციკლს, ე. ი. მეფე-რაინდთა ხანას. ამიტომ ვერც შოთა და ვერც სხვა ვერ იზამდნენ უმაგალითო ნახტომს და ერთბაშად ვერ დაგვიხატავდნენ ტიპებს. ამიტომ არ შეგვიძლიან დავეთანხმოთ პატივცემულ აკაკის და მივიღოთ მისი ორიგინალური აზრი „ვეფხვის ტყაოსნის“ შესახებ.

VI

ამავე მიზეზით არ შეგვიძლიან დავეთანხმოთ არც პატივცემულს ბ. ილია ქავჭავაძეს, რომელიც ეკამათება აკაკის და ბრძანებს, რომ შოთამ თავის პოემაში დაგვიხატა ზოგად კაცობრიობის ტიპები და არა ერის ან თემისაო; ეს დამცირებაა თვით პოეტის შემოქმედებითი ნიქისაო — „ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი და სხვანი კაცად კაცი არიან, ზოგად ადამიანის ბუნების მიხედვით აგებულნი და სულდგმულნი... ამაშია მთელი სიღიადე რუსთაველის გენიოსობისაო.“ *)

ფრიათ სასურველია ღირსეულათ დავაფასოთ და შევაქოთ რომელიმე მწერალი და განსაკუთრებით ჩვენი ეროვნული დიდება შოთა, მაგრამ მით არ უნდა დავგმოთ ქეშმარიტება. ვიმეორებ, არც საქართველო, არც მთელი აზია და ევროპა არ იდგნენ იმ დროს იმ გვარ განვითარებაზე და ისტორიულ წერტილზე, რომ მათ დიდებულ მწერალთ შესძლებოდეთ ან საერო, ან მით უმეტეს მსოფლიო ტიპების შექმნა, როგორც შემდეგში ეს შესძლეს სერვანტესმა, შექსპირმა, გიოტემ, ბაირონმა და სხვა.

მართალია, ჰომირის, ფირდუსის და შოთას მიერ დასახულ გმირთა სულსა და ხასიათში ჩვენ ვმზერთ როგორც ეროვ-

*) იხ. გაზ. „ივერია“ 1887 წ. №№ 75—77.

ნულს, ისე ზოგად კაცობრიულ თვისებებსაც, მაგრამ ეს არ ამტკიცებს, რომ ამ პოეტებს სახეში ჰქონოდათ საერო ან მსოფლიო ტიპების გამოხატვა. ეს მოვლენა ამტკიცებს მხოლოდ მას, რომ ყოველი ადამიანი, ინდივიდი, ან გვარის, თემის, ერის და კლასის წარმომადგენელი და ტიპი უწინარეს ყოვლისა კაცობრივად და ზღვარს ზოგად ადამიანს, თუმცა იმავე დროს აქვს თავის განსაკუთრებითი ინდივიდუალური ფიზიონომია. ამიტომ ყოველი ტიპის ან ყოველ ინდივიდის სიმართლით დახატულ სურათში უნებლიეთ ვმზერთ ეროვნულს და ზოგად კაცობრიულ ხაზებს, მით უმეტეს, როცა მათ ჰხატავს გენიოსის მადლიანი კალამი.

ამისათვის სრულიადაც არ გვიკვირს, თუ ბ. ილია ქავჭავაძემ ავთანდილ-ტარიელში და ნესტან-თინათინში ჰპოვა ზოგადი კაცის თვისებანი, აკაკიმ კი ეროვნული; ხოლო ვწუხვართ, რომ ამ პატივცემულ ავტორთ იმავე დროს ვერ შეუღმნენეიათ ის, რაც უფრო ნათლათაა დახატული, ესე იგი ამ ჰაერით ანდა ვიფიქსირებთ სახე და ისტორიული სიმართლე.—ჩვენ კიდევ უფრო შემცდართ მიგვაჩნია ცნობილ არმენისტის ბ. ნ. მარის აზრი „ვეფხვის ტყაოსანზე“. მას უსარგებლია შოთას ტაეებით, რომელიც გულისხმობს:

„ესე ამბავი სპარსული
ქართულად ნათარგმანევი,
ვპოვე და ლექსად გარდაქვენ,
საქმე ვქენ საჭოჭმანევი.“-ო.

და გამოჰყავს ის აპრიორული აზრი, თითქო ეს დიდებული ნაწარმოები ქართული გენიისა იყოს უბრალო თარგმანი სპარსულიდან. მასთან ბ. მარი გაიძახის რიხით, რომ „ვეფხვის ტყაოსანის“ დედანი სპარსულ ენაზედ შაჰრიარ-ნამეს სახელით ბრიტანის მუზეუმში უნდა იყოსო. „რამდენად შესცვალა დედანი პოეტმა, გაავრცელა ან შეამოკლა, ამაზედ სჯა მხოლოდ მაშინ შეგვეძლება, როცა სპარსული დედანი აღმოჩნდება, რის

იმედს ჯერ არ ვკარგავ. სპარსულ დედანში თვით ტარიელის და ნესტან-დარეჯანის ამბავი უნდა იყოს, თვით სახელებიც კიო. „*)

— თუმც ეს თავაზიანი პროფესორი დაგვიბრდა, რომ აღმოვაჩინე თვით დედანსაო, მაგრამ გავიდა აგერ 12 წელი მას აქეთ და არამც თუ აღმოაჩინა იგი, არამედ სახელიც კი ვერ გვითხრა თუ რომელ ავტორის ნაწარმოებია. ადვილი მისახვედრია, რომ ეს გახლავთ მხოლოდ ბ. მარის ოცნების ნაყოფი. არავითარი დედანი „ვეფხვის-ტყაოსნისა“ არ არსებობს სპარსულ ენაზე, ვინაიდან კიდევ მეჩვიდმეტე საუკუნეში საქართველოს მეფე ვახტანგ მე-VI-ს, სპარსული ენის შევნივრად მცოდნეს, ბევრი უძებნია სპარსეთში „ვეფხვის-ტყაოსნის“ დედანი, (ესეც იმ ტაეპს შეუყვანია შეცდომაში), მაგრამ ვერ უპოვია. „მთლათ გადვიკითხე, რაც კი რამ იყო სპარსულათ დაწერილი, და ამ ამბავს კი ვერსად შევხვდითო“, ბრძანებს მეფე. მართლაც, თუ რამე მზგავსი ყოფილიყო, ვახტანგი უსათუოდ მოსძებნიდა მას.

თუ თარგმანი ან გადმოკეთებული ყოფილიყო „ვეფხვის ტყაოსანი“ აღმოსავლეთის რომელიმე პოემიდან, მისი დედანი აქამდე უსათუოდ აღმოჩნდებოდა, ვინაიდან დიდებული ნაწარმოები იკარგება ფრიად იშვიათად, თითქმის სულ არა. მასთან „ვეფხვის ტყაოსანი“, როგორც სხვა ერის სულის ნაყოფი. ისე ღრმით არას დროს არ ჩასწვდებოდა ქართველი ერის გულსა და სულს და არ დაამჩნევდა ამგვარ შესამჩნევ კვალს. დიდებული პოემები: ფირდუსის „შაჰნამე“ და ანვირ სოილის „ქილილა და დამანა“ ორჯერ უთარგმნიათ ძველად ქართულათ, მაგრამ მათ არ ჰქონია მესედი მნიშვნელობა მისი, რაც ჰქონდა „ვეფხვის ტყაოსანს“. მიზეზი აშკარაა: ესენი ნათარგმნია და სხვა ხალხთა გენიის ნაწარმოები, „ვეფხვის ტყაოსანი“ კი არის ის ობოლი მარგალიტი, რომელიც შეჰქმნა შოთას გენიის სარდაფმა თვით ქართველის სულის ლტოლვათა ზღვაში. ბ. მარს თავისი აზრი ოდნავ შეუცვლია ამ ბოლო დროს;

აი, რას ბრძანებს იგი თავის ერთ შრომაში: „თავის ლექსების მხოლოდ მუსიკალურ მოწიბლაობის ძალით შოთამ შესძლო მიეცა ეროვნული ქართული სახე ნათარგმნ სპარსულ მოთხრობისათვის და გაეხადა იგი ხალხის კუთვნილებად.“ შემდეგ განაგრძობს: „როგორც ზოგიერთნი ამტკიცებენ, თუ ამ რომანტიულ პოემაში სურთჰოონ თამარის ქება-დიდება ანუ მეთორმეტე საუკუნის საქართველოს ცხოვრების სრული სურათი, ეს შესაძლოა მხოლოდ მისტიკური ახსნით, რომელიც დამყარებულია ისტორია-ლიტერატურულ ფაქტების სრულს უარყოფაზე და ხელოვნურათ აღგზნებულ პატრიოტიზმზე.“ აი რას ბრძანებს იგივე პროფესორი:— „ადვილათ შესაძლოა, რომ „ვეფხვის ტყაოსნის“ გულ დასმით შესწავლამ დაგვანახვოს ამ სპარსულ რომანის გაღმევილ თარგმანში ქართულ-ავტორის ნაცნობ ტიპთა და მოვლენათა შეგნებული გამოხატვა თანამდროვეთათვის გასაგებ პოეტურ კილოკავებით. ამ კილოკაურ პოეზიას რამდონობით ვგრძნობთ ახლაც“ და სხ.*)

აი რა გვარ ძალდატანებით და არა მეცნიერულ მეთოდითჰსურს ბ. მარს თავისი აზრის დამტკიცება, რომ თითქო შოთას დიდებული პოემა გინდა თუ არა თარგმანი! ერთი შევეკითხოთ მას: ნეტა რა უყო ამ პოემის სპარსული დედანი, ისე რიხით რომ დაგვირდა ის ამ 12 წლის წინათ! ნუ თუ აქამდე ვერ იპოვა იგი?! თითქო ბრიტანიის მუზეუმშიაო...

დაბოლოს ბ. მარს იქვე მოჰყავს „ვეფხვის ტყაოსნის“ მე 1590-ე ლექსის რუსული თარგმანი, რომელიც არაფრით არ წააგავს დედანს, და ჰმოწმობს, რომ ბ. მარს ან ვერ გაუგია ის ლექსი და ან განგებ დაუმახინჯებია ეს თარგმანი. აი მაგალითიც: შოთა ბრძანებს, რომ ესე ამბავი გავლექსეო „ორგულთა მათთა დამწველად, ერთგულთა დამამაგრებლად“. ო ამას კი ბ. მარი თარგმნის ასე: «Кто (т. е. Давидъ) сжигает въ-роломныхъ и укрѣпляетъ преданныхъ». (?!)**)

*) Н. Маррь: „Тексты и розысканія по Армяно-Грузинской филологіи“ Т. IV. 1902 წ. გვ. 51-56.

***) იხ. „Тексты и розысканія“... გვ. 56.

მარისებური აზრი წარმოთქვა 12—13 წლის წინათ ბ. ნ. დ—მა! მაგრამ ეს იყო უფრო გულწრფელი და თამამად აღიარა, რომ რუსთველმა თავის პოემის სიუჟეტი და დედა აზრი ისესხა ნიჰამის მოთხრობიდან, რომლის სახელია „მიჯნური და ლეილაო.“*) ამით ავტორმა დაამტკიცა, რომ იგი მეტად სუსტათ გაცნობია როგორც ნიჰამის პოემას, ისე ვეფხვის ტყაოსანს“.

VII

განვიხილოთ მოკლეთ კიდევ სხვა ავტორების აზრი „ვეფხვის ტყაოსანზე“ და მივცეთ მათ საერთო პასუხი.

1. ზნაფ. დ. ჩუბინაშვილი ამბობს, რომ „ეს პოემა შექმნილია თვით რუსთველის მიერ და მისი მიზანი არის დიდება თამარ მეფისა. ისტორია ტარიელისა არ არსებობს არც ინდოეთში და არც სპარსეთში. თუმც ვეფხვის ტყაოსანი აღმოსავლეთიდან არ არის გადმოღებული, მაგრამ აღმოსავლეთის ნიმუშების მიხედვით კი არის შედგენილიო.“**)

2. მანო ბროსე: „ნათლათ სჩანს, რომ თვით შოთას შეუთხზავს ზღაპარი ესე უფრო თამარ მეფის ქებისთვის და დაუწერია შეთანხმებითა საქართველოს მოთხრობისათა, აზრი ესე გამოცხადების იმ მუხლებით, სადაც ამბობს: „თამარს ვაქებდეთ... მიბრძანეს ქება...“ და სხვა. რუსთველის გმირების ზნეობა, ყოფა-ქცევა, გულოვნობა, ძმური მეგობრობა უთუოდ ქართველთ გულს, ზნეობას, ერთი სიტყვით სრულს მათს ხასიათს გამოგვიხატვენ.“***)

3. დიმ. ბაქრაძე: „რაიცა შეეხება ვეფხვის ტყაოსანს, ჩვენის ფიქრით, იმის დედა აზრს ავტორი აფუძნებს თავის დროის საქართველოს ისტორიაზედ. ამასთანავე დიდ მგზავსებას

*) იხ. ჟურ. „Съверный Вѣстникъ“ 1859 წ. №№ 9 და 10.

**) დ. ჩუბინაშვილი: „О грузинской поэмѣ „Вепхвись-тқаოსანი“.

***) იხ. მ. ბროსეს მიერ გამოცემული „ვეფხვის-ტყაოსანი.“

გვიჩვენებს შედარება ენის ფორმისა და ხასიათისა ვეფხვის-ტყაოსანში და თამარის ბიოგრაფიაში“. შემდეგ ისტორიკოსი აღარებს ერთმანეთს ინდოეთის შვიდ სამეფოს და საქართველოს შვიდ საერისთაოთ დანაწილებულს, ფარსადანის ერთად ერთი ქალს ნესტანს, რომელსაც ზრდის მამიდა დავარ და გიორგის ერთად ერთ ქალს თამარს, რომელსაც ზრდის მამიდა რუსუდან და ჰპოებს ამათში დიდ მზგავსებას. ეგრეთვე ტარიელ და დავით სოსლანი დ. ბაქრაძეს ერთი და იგივე პირი ჰგონია „დასასრულ,—ამბობს ჩვენი ისტორიკოსი, თუ — ვეფხვის-ტყაოსანს საფუძვლიანათ გავარკვევთ, მაშინ, ექვი არა გვაქვს, ბევრს სხვა დასამტკიცებელ საბუთს მოგვეცემს ამისას, რომ ავტორს აზრად აქვს საქართველოს პოლიტიკური წყობილება და ყოფა-ცხოვრებაო.“*)

4. გულჯაი იმავე აზრს იმეორებს, რასაც ბაქრაძე და ჩუბინაშვილი. მისი აზრით, თინათინ თამარია და როსტევან — გიორგი III, არაბეთი კი იგივე საქართველო თავის უსიერი ტყით, ფრიალო კლდეებით, შჩქეფარე მდინარეებით, ირმის და შველის ჯოგით. **)

5. ალ. ხახანაშვილის აზრით, ხალხში ნაწყვეტ-ნაწყვეტად დარჩენილი ლექსები ავთანდილზე, ტარიელზე და სხვ. შოთას მიერ გარდაქმნილა ლიტერატურულ პოემათ.— „პოეტს შეუტანია კაცის ამამალღებელი და განმასპეტაკებელი გრძობა სიყვარულისა,—ამბობს პატივცემული პროფესორი,—თავიდან ბოლომდე გაუტარებია ეს აზრი და მით შეუერთებია საერო ლექსების ნაწყვეტები. შოთას გაუმშვენებია ხალხური პოემა ფილოსოფიურ მოსაზრებით, მეტყველის ენით და პოეტურას აღმაფრენით. შოთა დამღერის საერო ჰანგს, ნაციონალურ ხმას, თავის ნიჭით ამბობს ხალხში დარჩენილ ამბავს და ერსაც იმიტომ მოსწონს და უყვარს შოთა, რომ

*) ვახუშტი: „საქართველოს ისტორია“ გვ. 218, შენიშვნა დიპლომატიკისა.

**) Гудакъ: „О Барсовой рожѣ Руставели.“

ამ პოეტმა თვით ხალხის გულიდან ამოიღო შინაარსი თავის პოემისაო“.*)

6. გაუა-ფშაგელა საფუძვლიანად ეწინააღმდეგება ბ. ხახანა-შვილის აზრს და ამბობს, რომ მზგავსება შოთას პოემასა და ხალხურ „ტარიელის ამბის“ შორის საკმაო არ არის, რომ ვთქვათ—პირველი შედგენილი იქნა უკანასკნელის შემწეობითაო. ხალხი ხშირად ცვლის და ასხვაფერებს სალიტერატურო ნაწარმოებს. ავტორს მოჰყავს მაგალითი თუ როგორ იცვლება ხევის ბერის პირში სახარების სიტყვები. ვაჟა-ფშაველას სწამს, რომ „ვეფხვის-ტყაოსანი“ თვით შოთას ნაწარმოებია და ამ ქმნილებაში გამოხატულია პოეტის თანამედროვე ეპოქა, ოქროს საუკუნე, „რომელიც იალბუზივით ქედ მოღერებული დგას მთელს საქართველოს ისტორიაში“ ო.**)

7. ზღ. იოსელიანი, ად. ნანეიშვილი და მასე ჯანაშვილი რუსთაველის პოემას ხადიან ეროვნულ ნაწარმოებათ და მასში მზერენ საქართველოს ზნე-ჩვეულებას, პოლიტიკურ წყობილებას და ეროვნულ ელემენტის უცხო ელემენტთან ბრძოლას. ამ მხრივ ამათი აზრი ძლიერ წააგავს დ. ბაქრაძის გამოკვლევას. მოსე ჯანაშვილს გაჰყავს პარალელი ვეფხვის ტყაოსანსა და ქართლის ცხოვრებას შორის და ამბობს, რომ ნესტან-დარეჯან თამარია და ფარსადან მისი მამა გიორგი III, ტარიელ დავით სოსლანია, თამარის მეორე ქმარი, ხვარაზმაშაჰ კი გიორგი რუსიაო,—თამარის პირველი ქმარი; ავთანდილ ამირ-სპარსალარი გამრეკელიაო და სხ. თამარს თავის სურვილის წინააღმდეგ მოჰგვრიან საქმროდ გიორგი რუსს, რუსეთის მეფის ანდრია ბოგოლიუბსკის შვილს. თითქმის ქორწინების, მეორე დღესვე მას გაჰგზავნიან ჯარით ყარსს საომრად. თამარს და მის მომხრეთ არ სურთ ეს უცხო ელემენტი გიორგი რუსი, ვიღაც „ბარბაროზი, სკვითი დ ხაკანი“ და განდევნიან მას საქართველოდან. გიორგი რუსი ბრუნდება

*) А. Хахановъ: „Груз. поэтъ ХП в. Ш. Руставели и его поэма „Барсова кожа“. ვერუჯე გაზ. „ივერია“ 1890 № 15.

**) იხ. გაზ. „ივერია“ 1890 წ. № 39.

ბერძნის ჯარით; საქართველო. ლელავს, იყოფა ორ დასათ, ხდება ომი და შეტაკება, თამარ და დავით სოსლანი ორჯერ საბოლოოთ ამარცხებენ გიორგი რუსს და შემდეგ ქორწინდებიან. „ასრე იმარჯვებს ნაციონალური მიმართულება თამარის ცხოვრების მოთხრობითაც და ვეფხვის-ტყაოსნითაც. „ეგე ამბათ არ ეგების, რომე სპარსნი გავეხასდენო“, აი, ჩვენის აზრით, ვეფხვის ტყაოსნის დაჯდა-აზნა, — ბრძანებს პატივცემული ისტორიკი, — რომელიც დიდ ხელოვნურად მოუქარგავს უკვდავ მამულიწვილს და იგავურად მიტომ გამოუთქვამს ეს აზრი და ინდოეთსა და არაბეთს იმიტომ გადუტანია ეს ამბავი, რომ ნამდვილის სახელების აღნიშვნით, ა) არ გამოაშკარავებულყო ყრმობიდანვე გაქრით გამიჯნურება ორთავე მნათობთა, რომელთათვის ესრეთი კამოაშკარავება საჩოთიროცა და საწყენიც იქნებოდა, (ნეტა ვიცოდეთ რისთვის?!); და ბ) არ შეურაცხყოფილიყო პიროვნება იმ კაცებისა, რომელთაც დავით სოსლანის გამეფება არა სწადდათ და რომელთაც „ქვე უძღათ ბუნება კეკლუცთა ზედან ფრენითა.“*) (?).

მეტი არ იქნება მოვიყვანოთ აქ ბ. მურავიოვის აზრიც.

8. მურავიოვი: „შოთა რომ წერდა ვეფხვის ტყაოსანს, აღტაცებული იყო ამ მიუწდომელ მფლობელის, (ე. ი. თამარის) სიყვარულით. მისი საასპარეზო შოთამ გადიტანა არაბეთს, რადგან ვერ გაჰბედა პირდაპირ დაესახელებინა ეს მეფე-კაცი და ისინი დაგვიხატა მოგონილ სამეფოს მოგონილ მფლობელების სახით. ძლიერი მეფე გიორგი კი, თამარის მამა, დახატა დიდებულ მეფე როსტეფანად. „ვეფხვის ტყაოსანი“ შექმნილია საქართველოს მხურვალე ცის ზეგავლენა-შთაგონებით და რუსთველის გულის სიყვარულით. მე თითონ ვიხილე ის ადგილები, სადაც შოთას აუკენსებია თავისი ქნარი, ის ადგილები და პალატნი დიდებულ დედოფლისა, სადაც თ. ნ. დადიანი მიკითხავდა შოთას პოემას, რომლის ზოგიერთი

*) იხ. გაზ. „Кавказъ“, 1884 წ. № 248, „ივერია“, 1890 წ. № 14 და. მ. ჯანაშვილი: „შოთა რუსთაველი“ 1896 წ. გვ. 68—93.

სახენი თვალწინ წარმომიდგენ მეორე დღეს დ. ხონში საერო დღესასწაულზე.“ *)

VIII

ზერე მოყვანილი აზრი ვეფხვის ტყაოსანზედ იყოფა სამ ჯგუფათ:

1. პირველი აზრი ეკუთვნის დ. ჩუბინაშვილს, მ. ბროსეს, ვაჟა-ფშაველას და რაოდენობით მურავიოვს. ეს ავტორები ბრძანებენ, რომ ვეფხვის-ტყაოსანი ეროვნული პოემაა და იგი დასწერა შოთამ თამარ მეფის და მისი დროის სადიდებლათაო.

2. მეორე აზრი ალ. ხახანაშვილისაა. იგი ცდილობს დაგვიმტკიცოს, რომ თითქო შოთამ შეკრიბა ხალხში გავრცელებული ლექსები და თქმულებანი ტარიელ-ავთანდილზე და მით შეჰქმნა ეს უკვდავი პოემაო.

3. მესამე აზრი კი წარმოთქვს პირველათ პლ. იოსელიანმა და დიმ. ბაქრაძემ; გაიმეორეს იგი გულაკმა, ნანეიშვილმა და ჯანაშვილმა. ამ უკანასკნელმა შეგავსო ეს აზრი ამ ავტორების გამოკვლევით შოთას პოემის დედა აზრი არის დაფუძნებული იმ დროის საქართველოს ისტორიაზედ. ესენი პოეზენ დიდ მშგავსებას რუსთაველის გმირებსა და გიორგი III-ის ოჯახ შორის და მზერენ თვით პოემაში საქართველოს პოლიტიკურ წყობილებას, ცხოვრებას და ნაციონალურ ბრძოლას. ამათის აზრით, ტარიელ და დავით-სოსლანი ერთი და იგივე პირია.

ჩვენ ვერ შევიწყნარებთ პირველსა და მეორე აზრს. ღრმათ რომ ჩავუყვირდეთ და გავარკვიოთ, ვცნობთ, რომ პოემაში არსჩანს არც თამარის და მისი დროის დიდება და არც, მით უმეტეს, ხალხური ლეგენდები და თქმულებანი. პოემაში ვერსად ვმხერთ ჩვენ თამარს ბრწყინვალე მეფეს, იალბუზივით ამა-

*) Муравьевъ: „Грузія и Армения“ 1848 წ. გვ. 216—185.

ლღებულს, საქართველოს მფარველს, კავკასიის ღვთაებას და მუსლიმის რისხვას. ჩვენ ვერ ვმხერთ აქ მის დიდებულ სარ-ღლებს და უძლეველ მხედრობას, ვერ ვმხერთ მის ზენაარ მგოსანთ და განათლებულ ერს. ერთი სიტყვით, პოემაში არ სჩანს თამარ თავის მეფური შარავანდედით. მართალია, თამარ არის გამოყვანილი ვეფხვის ტყაოსანში, მაგრამ მას აქვს სულ სხვა როლი. თუ თამარ თინათინია, მას აკურთხებენ მეფედ, იძლევა უხვათ წყალობას, ჰგზავნის თავის მიჯნურს ავთანდილს ტარიელის საძებრათ, ჰფიცავს შენს მეტ კაცს არ წაყვევ ცოლათო და ბოლოს მითხოვდება კიდევც. აი რით იფარგლება თამარის როლი. იგი მეტად ვიწრო და უფერულია.

თუ თამარ ნესტანია, მით უმეტეს, აქ ხომ სულ ვერ ვმხერთ თამარს, როგორც დიდებულ მეფეს. აქ ჩვენ წინ მხოლოთ სიყვარულით შეპყრობილი შეენიერი ქალია, მეფის ასული, მას გაუგებენ ფარულ გრძნობას, სცემენ სასტიკად, მისცემენ ზანგებს და გადაკარგვენ. შემდეგ მას დაიქერენ ქაჯები და დაატყვევებენ ციხეში. ეს ნაზი, ციური არსება იტანჯება იქ და სტირის სამოთხე წელს, მოსთქვამს თავის დასჯილ სიყვარულს და დაკარგულ მიჯნურს. ბოლოს გაუღიმებს ბედი, ცნობს მის ამბავს მისი ტარიელ მეგობრების შემწეობით, მოვლენ გამირები, აიკლებენ ციხეს და გაანთავისუფლებენ შეენიერ ნესტანს. აი მთელი მოთხრობა! ნეტა სად სჩანს აქ თამარ-მეფის სიღიადე და მისი ბრწყინვალე ეპოქა?!

მით უმეტეს ეს პოემა არ არის არც ხალხური ლეგენდა, არც სიმბოლო და ალეგორია, რადგან წინასიტყვაობაში ნათლათსჩანს, რომ თამარის ბრძანებით ანუ ნებართვით არის დაწერილი ეს პოემა და მის გამირებსაც მეტათ ახლო კავშირი აქვთ იმ დროის ისტორიული პირებთან.

შედარებით ბევრათ უფრო საფუძვლიანია და სერიოზულათ გამორკვეული მესამე აზრი. სჩანს, ამ აზრის მთქმელნი შესაფერათ ჩაკვირებებიან როგორც პოემის შინაარსს, აგრეთვე გიორგი-თამარის ეპოქას. ხოლო მათ ვერ უპოვიათ პოემის მთავარი ღერძი, ვერ უცვნიათ თუ ვინაა მისი უმთავრესი

გმირი ტარიელ — და დაბნეულან. აი, იმ უმთავრეს შეცდომიდან მომდინარებს შემდეგ მათი ლოგიკური შეცდომანი, აზრების დახლართვა და ბენდოვანობა.

მართალია შოთას პოემაში სჩანს საქართველოს პოლიტიკური წყობილება, ჩანს დიდი მზგავსება გიორგი III-ის ოჯახსა და პოემის გმირებ შორის, მაგრამ ამავე დროს პოემაში სჩანს აჯანყება და დინასტიური ბრძოლაც. ვინ ასტეხა ეს ბრძოლა? პატივცემულმა ავტორებმა ამაზე ნათლათ ვერაფერი გვითხრეს და დაიბნენ. თუ ტარიელ დავით სოსლანია, მაშ ვიღაა ავთანდილ, რომელიც ირთავს თინათინს, ესე იგი თამარ მეფეს? მ. ჯანაშვილი ბრძანებს, რომ ავთანდილ გამრეკელია; საიდან? აბა, როდის შეირთო მან ცოლად თამარ მეფე?! მასთან ნუ თუ შევილათ აყვანილი და საქართველოს ტახტის მემკვიდრე დავით სოსლანი იყო, როგორც პოემაში ტარიელია?! ნუ თუ დავით სოსლანმა მოახდინა აჯანყება საქართველოში და მოსთხოვა გიორგი მეფეს ტახტი ისე, როგორც ჩაიდინა ტარიელმა?! რატომ არ ჩაუკვირდნენ ამ გარემოებას უფრო ღრმად ჩვენი პატივცემული ავტორები?! აგრეთვე თუ ტარიელ დავით სოსლანია, ნეტა რისთვის მოთქვამს რუსთველი ცრემლ შეუშრობლათ თავის საყვარელ გმირს?! ნეტა რა ატირებს პოეტს პოემის დაწყებიდან ბოლომდე?! თუმცა ტარიელი აღწევს მიზანს, მაგრამ შოთა მინც სულ მუდამ სტირის მას.

გარდა ამისა, თუ ტარიელ დავით სოსლანია, ნეტა რა საჭირო იყო ან ამ პოემის დაწერა ან თამარის ბრძანება და მისი შინაური ცხოვრების გამოაშკარალება?! ან რა რიგ დასწვავდა შოთა ამ პოემის დაწერით დავით-თამარის ორგულთ და დაამაგრებდა მათ ერთგულთ, როგორც იგი ამბობს პოემის ბოლოში?! ან რათ უნდა აეშფოთებია ამ პოემას იმ დროის დიდებულნი და მეტადრე სამღვდლოება?! ან რათ მოსთქვანს პოეტი თამარს „სისხლისა ცრემლ დანთხეული“?! თუ მართლა თამარს უყვარდა დავით და სურდა ქმრათ, რათ არ მითხოვდა პირველათვე?! ვინ უშლიდა?! რათ მითხოვდა გიორგი რუსს?! თუ კი მეორეთ გათხოვდა დავითზე, თავშივე შეეძლო ჩაედინა ეს საქმე!

იმ დროს თამარ იყო მეფე, დედ-მამა არ ჰყავდა ცოცხალი, ის იყო ქვეყნის მზრდნებელი, მასთან მეტათ ბრძენი და გავლენიანი ქალი, ამიტომ აღვიღათ შეეძლო მოეყვანა სისრულეში თავის განძრახვა და პირველათვე მითხოვებოდა დავითს. მასთან ძველს მწერლობაში და მატრიანებში არსად სჩანს, რომ დავით-სოსლანს სდომებოდეს თამარის შერთვა და ვისმეს წინააღმდეგობა გაეწიოს!

არა, აქ სხვა ამბავია... არც გარეგნობით, არც ხასიათით და არც ისტორიულ სვე-ბედით დავით-სოსლანი არ ჰჯავს ტარიელს; პირიქით, ის ძლიერ წააგავს ავთანდილს და, ჩვენის აზრით, როგორც ქვემოთ დავამტკიცებთ, შოთას დავით სოსლანი ჰყავს გამოყვანილი ავთანდილათ, რომელიც ირთავს სამიოთხი წლის შემდეგ მეფე-თინათინს, ე. ი. თამარ მეფეს. მაშ ვინაა ტარიელ? ვინაა ფრიდონ? ერთი და იგივე პირებია ნესტან და თინათინ, როსტევან და ფარსადან თუ სხვა და სხვა? რა არის პოემის დედა-აზრი? აი, ამ საგანს გვსურს შევწიროთ ეს მცირე შრომა.

1X

მაშ რას წარმოადგენს „ვეფხვის ტყაოსნის“ დედა-აზრი და სიუჟეტი? საიდანაა აღებული იგი? თარგმანია ეს პოემა თუ თვით-არსი? ყოველივე ამის გასარკვევათ ჩვენ გვაქვს სამი წყარო: პირველი და ყველაზედ უფრო სამნიშვნელო არის თვით ეს დიდებული პოემა, რომლის წინასიტყვაობაში და ბოლოში არის გატარებული ფრიად საგულისხმო აზრები; ეს აზრები-კი ნათელს ჰფენენ პოემის დედა-აზრს, სიუჟეტს და გვამხელენ მის საიდუმლოებას. მეორე წყაროა დავით აღმაშენებლის და თამარის დროის მატრიანე; ქართლის ცხოვრება, სტეფანოზ ორბელიანის და ვახუშტის ისტორია, ეგრეთვე სხვა ისტორიული მონოგრაფიები. მესამე კი ზეპირ გადმოცემანი. დავიწყათ პირველიდან ე. ი. განვიხილოთ „ვეფხვის ტყაოსანი“.

რას გვეუბნება პოემის წინასიტყვაობა? იგი გვამცნევს, რომ პოეტს დაუწერია ეს ნაწარმოები თამარის და დავით სოსლანის ბრძანებით, ანუ უკეთ ნებართვით, რომ ამ პოემის სიუჟეტით გამიჯნურებულა ე. ი. აფრთოვანებულა თვით ავტორი, რომ უმთავრესი გმირი ქალი პოემისა არის თვით თამარ. „მიბრძანეს მათდა საქებრათ თქმა ლექსებისა ტკბილისა“—ო ამბობს შოთა. პოეტიც აქებს თამარს მოთქმით და საშინელი ცრემლის დენით:

— „თამარს ვაქებდეთ მეფესა
 სისხლისა ცრემლ-დათხეული,
 ვსთქვენით ქებანი ვისნიშე
 არ ზად გამოჩნეული,
 შექნად ვინმარე გიშრის ტბა
 და კაღმად შინა რხეული,
 ვინცა ისმინა, დაესვას
 ღახვარი გულსა ხეული“.

ნეტა რად სტირის, რად მოსთქვამს ასე უცნაურათ პოეტი თამარს? ნეტა რა სჭირდა სატირალი ამ დიდებულ მეფეს, ამ ყველაფრით შეშველ ადამიანს? რად უწუხს ამ რიგათ შოთას გული თამარზე? ვითომ სიყვარულია ესა? ვითომ თავის მიჯნურობა ატირებს მგოსანს? მაგრამ ამის შესახებ კიდევ ვთქვით ზეით: შოთას რომ თამარ ჰყვარებოდა, ასე აშკარათ და გაბედვით ვერ დამღერდა თავის გრძნობას-მეთქი. მასთან ამ ცრემლსა და გოდვას პირად სიყვარულთან არავითარი კავშირი არა აქვს. ეს ცრემლი სულ სხვა ხასიათის ცრემლია. მაშ რა შეემთხვა თამარს ისე უცნაური, რომ ააშფოთა პოეტი?

შოთა აქებს თამარს, მაგრამ რომელ თამარს? ბრწყინვალე მეფე თამარს კი არა, რომელმაც განადიდა მთელი საქართველო, ააყვავა ქვეყანა, მოჰფინა ერს სიმძლავრე, განათლება და რომლის წინაშე თრთოდნენ სპარსეთის შაჰი, ბაღდადის ხალიფა და ანატოლიის სულთნები; დიახ, შოთამ არ დაგვი-

ხატა ის კოლხიდა-ივერიის შვენიერი ცისკარი, კავკასიის ღვთაება თამარ, რომლის საქებრად ააკრთეს ქნარი ჩახრუხამ და შავთელმა, შოთამ არ დაგვიხატა არც თამარის გმირი სარდლები, უძლევი მხედრობა და ქართველის ლალი სული; არა, პოეტმა დაგვიხატა მხოლოდ ნესტან-დარეჯან, ესე იგი თამარ ბედ-შავა, თამარ ზენადად შეყვარებული, თამარ ტანჯული და ქაჯეთის ე. ი. ქობულეთის ციხეში დამწყვდეული, თამარ გამობლი და უდანაშაულოთ გაქირდული. აი როგორი თამარის ქება და მისი ბარძანების აღდგენა უბრძანეს შოთას! გთხოვთ ამას მიაქციოთ შესაფერი ყურადღება.

მაგრამ გარდა თამარისა შოთას სატირალია და სამგლოვიარო კიდევ მეორე უმთავრესი გმირი, რომელიც არის თვით სული და გული პოემისა და რომლის სახელს ატარებს ეს უკვდავი ნაწარმოები. ეს გმირია ტარაქელ. ამის მწარე ხვედრი კიდევ უფრო უკლავს გულს ჩვენს პოეტს:

„შე დავსხდეთ ტარიელისთვის,
 ცრემლი გვდის შეუშრბული,
 მისებრი მართ დაბადებით
 ვინცა ყოფილა შობილი,
 დავსჯე რუსთაველმან, გავლექსე,
 მისთვის გულ-ღახვარ სობილი,
 აქამდის ამბთ ნათქვამი,
 აწ მარგალიტი წუობილი“.

შოთა მოსთქვამს შეუშრობელი ცრემლით თავის საყვარელ გმირს; მისთვის გულ-ღახვარ სობილია იგი, და აჰა ლექსავს მას, რაც მომხდარა და თქმულა მასზედ ამბათ. ნეტა ვინაა ეს ტარიელ, ისტორიული პირია იგი თუ პოეტის ფანტაზია? ნამდვილი სახელია ეს თუ მოგონილი? ჯერ ეს ჩვენთვის საიდუმლოა. თვით პოემა ამბობდა არას გვეუბნება. აქ მხოლოდ ვტყობილობთ, რომ ტარიელ მეფის შვილია და ნათესავი ნესტანისა ე. ი. თამარის, რომელიც შეუყვარდა მას; ტარიელ ამირბარია, მხნე მეომარი, შვენიერი თვალ-ტანადი და რაინდულ ყოფა-ქცევის

ჰაბუკი, მასთან ნესტანის, ე. ი. თამარის მამის მეგობარე, შვილობილი და ტახტას მეგობარე. ვიცით, რომ ამ ახალგაზდამ მოჰკლა ნესტანის საქმრო, აუჯანყდა თავის გამზრდელ მეფეს, გამაგრდა ციხეში და მოინდომა გამეფება. შემდეგ მას ვმზერთ დიდხანს ველად გავარდნილს, სადაც იგი ეძებს დაკარგულ სატრფოს, ვმზერთ და თითქმის ვგრძნობთ მის მწარე ტრემლებს და ტანჯვა-მწუხარებას. მაგრამ ღმერთმა არ გასწირა იგი, ამოუჩნდა ორი თავდადებული მეგობარი, ისინი ტყობილობენ იმის სატრფოს ბინას, მიდიან ტარიელთან ერთად ქაჯეთს, იკლებენ ციხეს და ანთავისუფლებენ ნესტანს.

ეს თავისი გმირი, ეს ტარიელ ყველაზედ უფრო შეყვარებია შოთას, იგი არ ზოგავს თავის ზენაარ ჩანგის სიმებს, გრძნობას, მხატვრობას და გენიოსურ ნიქს, რომ რაც შეიძლება ნათლათ, მწვავეთ და ბნელი ფერადით დაგვისურათოს ამ ველად გავარდნილ მიჯნურის სულის კვეთება და წამებანი. პოეტის გულის სიმები სტირიან ამ უბედურ მიჯნურთან ერთად და გვატირებენ მკითხველს. და, აი, ეს ორი შეყვარებული გმირია პოეტის აღმაფრენის მიზეზი და სამიჯნურო საგანი. ამ ორ შეყვარებულს შეტრფის და გოდებს იგი, მათთვის ხელობს და ტირის მწარეთ მგოსანი.

ნესტან იზრდება თავის მამიდა დავართან ისე, როგორც თამარ მამიდა რუსუდანთან. მისი მამა ფარსადან მეფეა შვიდი სამეფოსა, ისე როგორც თამარის მამა გიორგი III; ტარიელ უფროსია ნესტანზე; ისინი ბავშვობითვე იზრდებიან ერთად; შემდეგ კი შვიდი წლიდან ნესტანს აძლევენ მამიდა დავარს ასაზრდელათ. ასაკში მოსული ნესტან და ტარიელ ნახვენ ერთმანეთს და წამსვე ტრფალებს ცეცხლი მოედება ორივეს. მათ შეუყვარდებათ ერთმანეთი. აქ პოეტი არ ზოგავს თავს, რომ დაგვიხატოს ამ ზენაარ გრძნობის ძალა და სიდიადე. ის აქ იჩენს შეუღარებელ ფსიხოლოგიურ ნიქს და შემქნელ ძა-

ლას. პოეტს სურს დიდებულათ დახატოს თავის გმირები, მათი სიყვარული და მეგობრობა, ამიტომ გალობს იგი.

„აჲ ენა მინდა გამოთქმად
გული და ხელაფანება,
ძალი მომეც და შეწევნა
შენგნით მაქვს, მივცე გონება,
მით შევეწივნეთ ტარიელს
ტურფადცა უნდა სსენება,
მათ სამთა გმირთა მნათობთა
სწიერთ ერთმანეთის მონება.“

და მართლაც იშვიათის ხელოვნებით ასურათებს იგი თავის გმირებს. მიუხედავად ამისა, შოთა არ სჯერდება ამ დასურათებას და თავის წინასიტყვაობაში იგი გამოდის დამცველის როლში. აქ იგი ზღვება ნესტანის, ე. ი. თამარის და ტარიელის ვექილად. იგი შიშობს, ვაი თუ ვერ გაიგონ თუ რაა ნამდვილი მიჯნურობა და ღვთაებრივი სიყვარულიო, ვაი თუ ვერ სცნონ ეს დიდი გრძნობა, ვაი თუ ჩირქი მოსცხონ ამ ორ შეყვარებულ გმირთ და მონათლონ არა საკადრისი სახელით, ამიტომ წინასიტყვაობაში ახლად მართავს იგი ჩანგს და დამღერის მხნედ:

— „მიჯნურობა სსჯა რამეა,
არ სიძვისა დასადარი“—ო და სხ.

ამის შემდეგ რუსთაველი იხსენიებს თამარს, „ვის მორჩილებს ჯარი სპათა“, და ამჟღავნებს თავის დაუძლეურებას ამ მიჯნურთათვის; მაგრამ, თითქო გაახსენდა რაღაცო, უეცრივ შეჩერდება. პოეტი თითქო შფოთავს და წუხს, არ მიმიხვდნენ ამ საიდუმლოსაო, ამიტომ სცდილობს გადააფაროს მას ფარდა და დაუმალოს მკითხველის ცნობის-მოყვარეობას; ამ მიზნით ჟღერს შოთას ჩანგი:

— „ესე ამბავი სზარსულაი
ქართულად ნათარგმანები,

ვით მარგალიტი ობოლი
 ხელის-ხელ სავგომანები,
 ვზოვე და ლექსად გარდავთქვი
 საქმე ვქენ სსკკმანები“.

აქედან სჩანს, რომ თითქო პოეტს ეს ამბავი ენახოს სპარსულ-ლიდან ქართულად ნათარგმნი და ლექსად გადღელოს. *) მაგრამ ეს მხოლოდ მეტად მქვირვალე ნიღაბია. ამით იგი ვერავის შე-აუცდენდა და მართლაც არც არავინ დაუჯერა, როგორც ვცნობთ შემდეგში. მასთან ამ ტყუილთ სჩანს, რომ შოთას ჯერ მთელი პოემა დაუწერია და მერე წინასიტყვაობა. აჰას დიდი მნიშვნელობა აქვს. მართლაც თუ პოემა უბრალო თარგმანია, მაშინ რაღათ იყო საჭირო წინასიტყვაობა, ან რა რიგით იქნებოდა იგი თამარისთვის დაწერილი? და თუ ეს პოემა თვით არსია, შიგაც ნამდვილი ფაქტია აწერილი, მაშინ წინასიტყვაობას აქვს თავის არსებობის საბუთი. მთელი პოემის და წინასიტყვაობის სულიდან კი ვამჩნევთ, რომ თამარს გამეფებამდე შემთხვევითა რაღაც საოცარი ამბავი; მას ზენაანათ შეჭყვარებას ვიღაც კამოჩენილი კანდი, თავის ნათესავი, ამასთანავე მამა მისას ნაშვალევი და ტახტის მემკვიდრე. ესენი დაუშორებიათ ერთმანეთისთვის და თამარს გაუთხოვებიათ ჯერ გიორგი რუსჯე და შემდეგ დაგით სოხლანჯე. ამ პირველ სიყვარულს ძლიერ აუშფოთებია ყველანი, ვერ გაუგიათ იგი, შექმნილა მითქმამოთქმა, გაუხარებია ორგულნი და დაუჩაგრია ერთგულნი, თვით თამარ-დავითისთვის კი მოუცხია საშინელი ჩირქი. ამას ჩვენ ვტყობილობთ პოემის ბოლო ლექსიდან:

— „ქართველთა დვთისა დაგითის
 ვის მზე მსახურებს სარებლად,
 ესე ამბავი გავლექსე
 მე მათად საკამათებლად,

*) მ. ჯანაშვილის აზრით, თარგმნა ნიშნავს გარკვევას. ასე ნიშნავდნენ წინათ ამ სიტყვას, ამბობს იგი. იხ. მისი „წოთა რუსთველი.“

ვინ არის აღმოსავლეთით
დასავლეთს ზართა მარებლად,
ორგულთა მათთა დამწველად
ერთგულთა დამამაგრებლად“.
დავითის ქნარი ვითა ვსთქვენ
სინაჲსე, სინაჲფეთანი,
ესე ამბავა უცხონი,
უცხოთა ხელმწიფეთანი,
შირველ ზნენი და სჯემენი,
ქებანი მათ შეფეთანი,
ვპოვე და ლექსად კარდავსთქვენ,
ამითა ვილაყფეთანი.“*)

აქედან სჩანს, რომ ამ პოემის დაწერის დროს თამარ ყოფილა გათხოვილი მეორე ქმარზედ, ე. ი. დავითზე, რომელიც იყო ბაგრატიონთ გვარის, ოსთა მთავრის შვილი და რუსულანის გაზრდილი.

როგორც ზეით ვთქვით, ამ პოემაში მოყვანილ ამბავს, ე. ი. ნამდვილ ფაქტს მეტათ უმოქმედნია და აუხმაურებია ყველანი, ამიტომ შოთას თამარის და დავითის ბძანებით ანუ ნებართვით დაუწერია ეს პოემა იმ მიზნით, რომ დაეხატა ყველასთვის სულ სხვა სურათი, აღეძრა დავით-თამარზედ ახალი კამათი და მით დაეწვა მათი ორგულნი და გაემხნევებია ერთგულნი. ამავე დროს შოთა კვლავ მიმართავს თავის პირვანდელ ხრიკს, კვლავ აფარებს სალაფარდას და გაიძახის: თუმც ეს უცხო მეფეების ამბავია, ვპოვე და გავლექსეო, მაგრამ მაინც ამიტყდნენ ამაზე და სალაყბოდ გავხდითო. აქედან კიდევ აშკარათ სჩანს, რომ უბრალო თარგმანი და უცხო მეფეთა ამბის გალექსვა, ვგონებ, არავის გააცხარებდა და ააშფოთებდა, აქ რომ სხვა რამე არ ყოფილიყო. მასთან სპარსულიდან თარგმანით პოეტი ვერ დასწვავდა დავით-თამარის ორგულთ და ვერ გაამხნე-

*) კურსივი ჩვენია.

ვებდა ერთგულთ. რაც შეეხება შოთას სიყვარულს თამარისა-
 დმი, ეს კიდევ უფრო ნაკლებ სჩანს ამ სტრიქონების შემდეგ.
 თავის პირად სიყვარულის გალობით იგი კიდევ უფრო ნაკლებ
 დასწვავდა თამარის ორგულთ და ნაკლებ გაახარებდა მის ერთ-
 გულთ. რაც შეეხება რუსთველის მიჯნურობას, ანუ უკეთ მის
 გულის გამიჯნურობას, რასაც იგი იხსენიებს წინასიტყვაობაში,
 ვიტყვით, რომ პოეტს სულ სხვა რიგათ ესმის თავის ტრფობა
 და მიჯნურობა. ეს მიჯნურობაა მისი მერანი, მისი პოეტური
 აღმაფრენა და არა ქალის სიყვარული და „კეკლუცთა ზედან
 ფრენა“. აი როგორ ახასიათებს მგოსანი თავის მიჯნურობას:

— „ეთქვა მიჯნურობა ჰირველი
 და ტომი გვართა ზენათა,
 ძნელად სთქმელი, საჭირო
 გამოსაგები ენათა;
 იგია საქმე საზეო,
 მომცემი აღმაფრენათა.
 — მიჯნურნი შმაგსა გვიქიან
 არაბულითა ენითა,
 მით რომე შმაგებს მისისა
 ვერ მიხდომისა წყენითა;
 ზოგთა აქვს სადთო საახლე,
 დაშვრებას აღმაფრენითა,
 კვლავ ზოგთა ქე-უც ბუნება
 კეკლუცთა ზედან ფრენითა.“*)

ს. ქვარაძე.

(დასასრული იქნება)

*) კურსივი ჩვენია.

მ რ ი მ ღ ე ს ი ტ ყ ვ ა

ს ვ ა ნ უ რ ე ნ ი ს უ მ ს ა ხ ე მ

„ამბობენ, რომ სვანური ენა დამახინჯებული ქართულიაო, მაგრამ საკვირველია, რომ სვანებს არ ესმით ერთი სიტყვაც-კი ქართულად; ლაპარაკობენ ცოტანი უშგულში, ლაპარაკობენ ქართულად თავადები, ლაპარაკობენ დიაკვნები და ეკლესიის მნათეები, ლაპარაკობენ ესაულები სვანეთის ბოქაულისა; მსურს გავიგო — კიდევ ვინ ლაპარაკობს, ან ვის ესმის ქართული სვანეთში?“ სწერს ბ-ნ სტოიანოვი თავის მოგზაურობის აღწერაში, სწერს, მაგრამ სრულიად უსაფუძვლოდ. ნეტავ ვიცოდეთ, სად გამოსცადა სვანები ბ-ნმა სტოიანოვმა (გიმნაზიის მოწაფეებსავე) ქართულის ცოდნა-ლაპარაკუნი? თუ სვანეთში მოგზაურობის დროს შეიტყო, არ მესმის — რა ნაირად; იმას ჰქონდა საქმე მხოლოდ თავადებსა და რამდენსამე გლეხთან და არა ყველასთან და თავადები ხომ ლაპარაკობენ ქართულად, ბ. სტოიანოვო? თუნდაც რომ ჰქონოდა, სვანი მაინც სვანურს გააგონებდა მას და ქართულს, თუ კი არ დასჭირდებოდა, რათ ეტყოდა მას? მიუ თუფრო, რომ თითონ ბ. სტოიანოვი არ ესაუბრებოდა ქართულად. მაშ რა ნაირად გაიგო ბ. სტოიანოვმა, რომ სვანებმა ქართული ლაპარაკის ინჩიც არ იციან? მობრძანდი, ბ. პედაგოგო, დაჰყევით ს. უშგულიდან, გაიარეთ კალა, გადალახეთ იფრი-წვირში, შედით მულახ-მუჟალში, ჩაჰყევით ს. მესტიას, ლენჯერს, ლატალს და ნახეთ, რომ ამ სოფლებში, რომელთაც საერთო სახელი თავისუფა-

ლი სვანეთი ჰქვიან, ქართული თითქმის ყველამ იცის და წინათაც იცოდა. უცოდინარს თუ ნახავთ, ღრმათ მოხუცებულებს, რომელნიც არსად არ წასულან. ზოგან იმისთანა მოსაწონ ქართულს გაიგონებთ, რომ გესიამოვნებათ. მაგრამ. ბ. სტოიანოვი ჩვენ რათ დაგვიჯერებს, როდესაც პატივცემულს დ. ბაქრაძეს არ უჯერებს?

„ბ. ბაქრაძეს, რომელიც ამტკიცებს, რომ თავისუფალ სვანეთის (ზემო) საუბარში ქართული ელემენტი სქარბობს, ხოლო ქვემოთაში—მეგრული,—სურს, რომ ვერწმუნოთ მისს სიტყვებს, რომლებსაც ათიოდე სვანური სიტყვებითაც ვერ გვიმტკიცებს. ეს მე მაცნობა ერთმა დაკვირვებულმა და თავის სამშობლოს კარგათ მცოდნე სვანმაო.—ეს სრულებით არაფერს არ ამტკიცებს“—ამბობს ბ. სტოიანოვი. რათ არა სჯერა ბ. სტოიანოვს უ. ბაქრაძის სიტყვებიც, გვიკვირს, როდესაც, ამ უკანასკნელს, როგორც ქართულის მცოდნეს და მასზედ უფროვე განსწავლულს, შეეძლო უკეთესად გაეგო ყოველივე და უტყუარი ცნობები შეეკრიბა? არცა სტყუოდა ბ. ბაქრაძე, როდესაც ზემოხსენებულს სიტყვებს ამბობდა. მართლაც თავისუფალს (ჟაბე ხევ) სვანეთში საუბარს უმეტეს ნაწილად ქართული დადი და ხასიათი (ელემენტი) აზის, ხოლო სადადე-შქელიანო სვანეთში (ჩვაბე ხევ)—მეგრული. აქ გასაკვირველიც არა არისრა: ზედა ხევს ხშირი კავშირი აქვს რაქა-ლეჩხუმ-იმერეთთან, ხოლო ქვედა ხევს—სამეგრელოსთან. აი, ამ გარემოებამ იქონია გავლენა სვანურს კილოზედ და სხვა-და-სხვა გვარი ელფერი დასდო. მაგრამ ბ. სტოიანოვი, ალბად, ჟინიანია, თორემ სხვებსაც რათ არ უჯერებს, მაგალითად მისს მეგვარტომეს? იგი არ ერწმუნება არც ბ. ბ. ბარტოლომეის, არც რადდეს, არც ლოლაბერიძეს, არც მაქს მიულლერს, არც ნადეჟდინს და ამბობს: „ბ. ნადეჟდინი საზოგადო ხმით და უ. უ. ბაქრაძის, ლოლაბერიძის და მაქს მიულლერის გავლენის ძალით ჰფიქრობს, რომ სვანური ენა ერთი ძირისაა ქართულთან და ამბობს, რომ მეორე აზრის მეთაურნი ვერავითარს საფუძველს ვერ გვაძლე-

ვენო. პირველი აზრის დამცველებმა-კი რა საფუძველი მოგვცეს?“

საფუძველს იძლევიან, მაგრამ ბ. სტოიანოვს ან არ უნდა დაიჯეროს, ან იმდენად სამწუხაროა მისთვის ეს დაჯერება-დამტკიცება, რომ მაინც თავისას გაიძახის. არა, შეიძლება ესეც არ არის მიზეზი და უფიცობა—ენის უცოდინარობაა?

ბ. სტოიანოვმა დაიწყო სვანურ ენის შესწავლა, როგორც თვითონ ამბობს, 1871 წლიდან. იმოგზაურა სვანეთში, ასწერა მათი ყოფა-ცხოვრება, გამოაკვლია მათი ენა და, ნუ იტყვი, შთამომავლობაც... თუძმე სვანები—მუღაზებია აგაფე ძალაღმსახურა!*) ბოლოს გამოვიდა რაღაც დომხალი, არეული, ჩარეული და ცხრა რჯულა...

მართლაც, საიდან უნდა მიხვდეს კაცი სვანური ენის შესწავლას ქართულთან, როდესაც ბ. სტოიანოვი სიტყვებს სულ ასხვადებებს და რაღაც სხვა ენასა ჰქმნის!.. მაგალითად, ბ. სტოიანოვი სწერს: (Сб. мат. для опис. мѣстн. и пл. Кавказа в. X, отд. II. ст. 18) „ღვაში კვიცრა ჩოვ ხამურცხა... (უნდა იყოს: ღვაში ი კვიცრა ჩუვ ხომურცხა) და სთარგმნის ასე: ამოაქვს (ქვევიდგან) ჯიხვები, როდესაც რომ ნამდვილი თარგმანი ასეა: ჯიხვი და არჩვი დაამარცხა (დაუმარცხებია), რასაც ადვილად გაიგებს კაცი, რომ ქართული სიტყვებია. მეორე მაგალითი: „ფოყასოვ ჯირკიდ ვოი ხიმომა“—სწერს ბ. სტოიანოვი და უნდა იყოს: „ფოყას ჯირკიდ ოი ხანგარი“ (გვერდზედ გეკიდა ხანგარი). ყველა მიხვდება, რომ აქ ქართული სიტყვებია: გეკიდა, ხანგარი—და ბ. სტოიანოვის ნაწერში კი ვერა-რას გაიგებთ. სიტყვების ახსნაში (ლექსიკონი) იმდენი შეცდომა აქვს, რომ ვერაფერს ვერ გაუგებთ: სადაც „ფ“ უნდა, იქ რუსულად „პ“ სა სწერს, სადაც „ქ“ იქ „ჩ“-ს, სადაც „ლ“ იქ „გ“-ს და ასე ამ გვარად თავისებურს ანბანსა ჰქმნის.**)

*) ხაზ-გასმული ჩვენია.

***) შეიძლება ჰგონია ბ. სტოიანოვს, რომ ეს ასოები სხვა ენაშია და არ არის? ავტორი.

ასე ამახინჯებს ბ. სტოიანოვი სიტყვებს, წინადადებებს, ლექსებს და თან ამბობს: „ჩემ მიერ შეკრებილს მასალას მე კმაყოფილებით წინა დაუდებ გამოსარკვევად იმ საკითხისა, თუ რომელს ოჯახს ენებისას ეკუთნის სვანური ენა.“

რასაკვირველია, ბ. სტოიანოვი დიდის კმაყოფილებით გაიმეტებს იპისთანა მასალას, რომელიც ადამიანს, სწორ გზაზედ დაყენების მაგიერ, დააბნევს, თავბრუს დაახვევს და ვერათარ უტყუარს აზრზედ ვერ მიიყვანს!

„მართალია, უშგულულ ლექსებში ბევრი ქართული სიტყვებია და თითქმის მთელი ქართული ლექსებიცაა, რაიც აიხსნება ქართული ელემენტით უშგულის საზოგადოებაში. კიდევ უნდა შევნიშნათ, რომ თითქმის ყველა სიტყვები, რომლებიც კულტურის საგნებს აღნიშნავენ, — ქართული ძირისაა, რაიც სრულებით გასაგები და მოსალოდნელია“. ეს სიტყვებიც ბ. სტოიანოვს ეკუთვნის.

დარწმუნებული ვარ, რომ ბ. სტოიანოვი ამ სიტყვების თქმის დროს სრულებით არ შეჰკითხებია თავის თავს: ვიცი კი ქართული, სვანური, მებრული ენები (თუ კილო?), რომ ამისთანა გამბედავი და მალალ-მნიშვნელოვანი აზრი წარმოგვსთქვაო?! და ამათი ცოდნა კი საჭიროა სვანური კილოკავის წარმოდგომის ასახსნელად. არა, არ შეჰკითხებია, თორემ ამასაც არ იტყოდა, რადგან სვანური სიტყვების თითქმის $\frac{2}{3}$ სულ ქართული სიტყვებია, ხოლო დანარჩენი $\frac{1}{3}$ — ზოგი მოჩმანული, ზოგი მოგონილი, ზოგი ნასესხები და ზოგი რა. ამის თქმას გვაბედვინებს ჩვენ საკუთარი დაკვირვება და ცოდნა სვანურის ენისა (რა გვენაღვლება — დავუძახოთ ენა) და მასთან ქართულისაც. მაგალითის გულისათვის ავიღოთ სვანური ენისაგან რამოდენიმე სიტყვა და ვნახოთ, არის მსგავსება თუ არა?

ა.

აბჯარ—აბჯარი.
აბრეგ—აბრეგი.
აველარ—აველარი.
ამბედელი—ამის ბედობაზედ.
ამგვარ—ამგვარი.
ამხუმი—ამხომა, ამოდენა.
ამისთან—ამისთანა.

არდგილ—ადგილი.
არი—არის.
ამხნეგ—ამხანაგი.
ამბავ—ამბავი.
არწიგ—არწივი.
ასაბია—ასაბია, მომხმარე.
ათკულა—გააცულა, გაუწყრა.

ბ.

ბაგ—ბაგა.
ბალ—ბალი.
ბაბა—ბაბა (მამა).
ბადაგ—ბადაგი.
ბაღდუმი—ბაღდუმი.
ბაპ. მღვდელი (პაპა).
ბარბელდ—ბორბალი.
ბეფვი—ბოვვი.

ბაღრაგ—ბაღრაგი.
ბუში—ბუში.
ბოგ—ბოგირი, ხიდი.
ბლივ—ბლუ (ვი).
ბაგვრა—ბაგუვდი (ტეა).
ბატ—ბატი.
ბუგვირ—ბულრი (ყვავილია).

გ.

გატ—ქატო.
გეარ—გეარი.
გვი—გული.
გზავრობ—მგზავრობა.
გულმეცარ—გულთმეცარი.
გვექ—გოქი.
გვამიდ—მავრად (გვემად).
გვალ—გვალე (წალი).
გვიბ—გუგუფო (ფიქვია).

გარცამ—გარდაცემა — ფიცი
(შენარს ჯინელ გარცამ
ხანწამახ—სვანებს ძველი
ფიცი (გარდაცემა) წამსთ.
გამ—გემო.
გალობ—გალობა.
გაგო—გუგუ(ლი).
გულჩენჩხ—გულჩენჩხი.
გაკ—კაკა.

დ.

დაბ—ყანა (დაბა).
 დავ—მდევი.
 დაიქ—ტაიქი.
 დარბაზ—დარბაზი.
 დმდე—დედა
 დიდაბ—დიდება (დიდაბ დამ-
 ბადებელ ღერბათ, დი-
 დაბ ლამარიას, დიდაბ
 ბარბალოს—დიდება დამ-
 ბადებელ ღმერთსა, დი-

დება ღვთის მშობელსა,
 დიდება ბარბალოს).
 დრევ—დრო.
 დუდულ—დუდუ (ძუძუ).
 დედულ—დედოფალი.
 დეც—ცა.
 დამდე—დათვი.
 დაშნაი—დაშნა.
 დირ—დირე.
 დეფან—დერეფანი.

ე.

ეშმაი—ეშმა.

ერხვ—ვერხვა.

ვ.

ვარ—უარი.
 ვახშიმ—ვახშიმი.
 ვედნ—ოდნავ.
 ვება—ვაება—სიბინძურე.

ვერე—წვერი (პირის).
 ვერბ—ორბი.
 ვიბ—ვი, ვაება.

ზ.

ზეარაკ—ზეარაკი.
 ზორ—ზვარი (შესაკრებელი).
 ზარალ—ზარალი.
 ზარვილ—მზარეული.
 ზეგან—ზეგანი.
 ზედაშ—ზედაში.
 ზისხ—სისხლი.
 ზეთ—ზეთი.
 ზარ—ზარი (ტირილის დროს).

ზად—ზადი, ნაკლუვანება (კი-
 დევ საარაყეთ დამბალი
 ქერი, ან სხვა).

ზრახვ—ზრახვა.

ზავ—ზავი (ჩვათზავედ ლაშ-
 გარ იზისხს ნომ ხიცვემდ
 —გააზავეთ ლაშქარი და
 სისხლს ნუ მოიცვამთ).

თ.

თავისუფალ—თავისუფალი.
თე—თვალი.
თეთრ—თეთრი, ფული.
თვე—იქვე.
თვეფ—თოფი.
თვეთნე, — თეთრი.
თვით — თვითი, — თითო ,
თითოზე.
თვინგ—თუნგი.
თხრილ—თხრილი.
თხვიმ—თხვი, თავ. (კულ-
ტურის—საგანია?..)

თას—თასი.
თარინგზელ — მთავარანგელ-
ოზი.
თაკვ—თოკი.
თვითან—თითონ.
თემ — თემი.
თავლაფ—თავსხლაფი (თაფ-
ლაფუ ხაბა მულლატის,
იუდასი ხალხიშ მუწ-
ხვავს — თავლაფი ებმის
მოლალატეს, იუდასა და
ხალხის მაწუხებელს).

ი.

იფრა—იფნა.
იულ—იულა.

იესო—იესო.

კ.

კალთაი—კალთა.
კამრაი—კამრა.
კარან—ვაშკარანი (სარწყავი)
Сума; (კარანზე ახზიმდ
სიმინდ — ვაშკარანით
მოზომეთ (გამოსწყევით)
სიმინდი).
კესარ—კეისარი.
კვამ—კვამლი.
კვიდ—კოდი.

კიბდენ—კიდობანი.
კოჯ—კოჯო (ფრიალო კიდე)
კათხ—კათხა.
კალვ—კალო.
კინჩხ—კინჩხი.
კაბ—კაბა.
კვენ—კვერნა.
კამინ—ტკაველა.
კალმახ—კალმახი.
კეთილ—კეთილი—ქონება.

ლ.

ლადელ—დღე.
 ლაზმი—საზომავი.
 ლარტყ—სარტყელი.
 ლახნრა—ხვრელი-ფანჯარა.
 ლაცხნირ—სავარცხალი.
 ლაშგარ—ლაშქარი.
 ლიბდითე—ბედითი (კიდევ
 შეურაცხყოფილი)
 ლიმჯე—აჯა, (კიდევ ყველ-
 რება).
 ლიგანზულე—გაწბილება.
 ლიდმე—დაგვა (კიდევ გაქ-
 რობა). (კვამი დაგა—
 კვამლის დაქრობა, რომე-
 ლიც უდრის ოჯახის ამო-
 წყვეტას).
 ლიდროვალ—მოღორება.
 ლიტუსე—ნატუსალი, დანამ-
 წვარი.
 ლიშლიგალ—შლიფი (ხეტი-
 ალი).

ლიტყვბე—შეტყუბება.
 ლიკრე—კარის გაღება (სახა-
 რებაში—ირეკდეს).
 ლითალ—გაყრა (სახარებაში
 განევლთის).
 ლიხნი—შემოშვება, მონახვა.
 ლინსი—მოწვევა, მოწესვა
 (მოდღვარ ჯანსი—მოდ-
 ღვარი გიწერს).
 ლილუზე—აღზნება.
 ლითხელი—ძებნა (სათხევე-
 ლობა; სოფელაჩად ლა-
 თხელითე—სოფელი წა-
 ვიდა სათხელობად).
 ლარტამ—მტილი.
 ლიტებ—მოტებვა, დაბრუნე-
 ბა.
 ლოც—ლოცვა.
 ლუდგარ—მკვდარი.
 ლუჯე—რძე.

მ.

მადილ—მადლი.
 მარან—მარანი.
 მერე—მური-ღრუბელი.
 მეზბელ—მეზობელი.
 მეტქვილ—მოციქული.
 მი—მე.
 მიჟ—მზე.
 მინდვერ—მინდორი.
 მოახლ—მოახლე.
 მომსახვირ—მომსახურე.

მუქათ—მუქათა, სამაგიერო.
 მიქემთარინგზელ — მიხეილ
 მთავარანგელოზი.
 მუშკიდ—მქედელი (ნაშკი-
 დურა).
 მეხ—მეხი.
 მახრობელ—მახარობელი.
 მახე ღვაჟ—ახალი ვაჟი, ყმა-
 წვილი.
 მილოვან—მილიონი.

მამა—მამა.

მუყესგი — დაუპატიჟებელი
(მოყვასიდგან — რადგან
ძველად ყოველი მოყვა-
სი დაუპატიჟებლად შე-
ვიდოდა სხვის სახლში).

მარწვენ—მაწონი.

მენენ—მნე, მორიგე (სვანუ-
რად კიდევ ვისაც სა-
ქონლის მოვლა ევალ-
ება ზამთრობით).

მუხიმ—წმახი, მწარე.

მალ—მელა.

მაქიკ—მაქიკი.

6.

ნადირ—ნადირი.

ნათსაე—ნათესავი.

ნებგვა—ბაგე-შუბლი.

ნეზე—ნეზვი (ლორი).

ნიშან—ნიშანი.

ნისკარტ—ნისკარტი.

ნინ—ენა.

ნამისე—ნამუსი (ყრხი ბედქი
ნამისე ძვირ - ლი—ზო-
გიეთის ბედობაზედ ნა-
მუსი ძვირია).

ნესყე—ნემსი.

ნეკა—ნიკაპი (მუშკანს ნეკ-

პა მურუსიშდ ხოჯეშ ი
ეჯლა ნათსაელის—სვანს
ნიკაპი რუსს მიუგავს
(უჯის) და ამიტომ ნა-
თესავეები არიან).

ნაბ—ნება.

ნაკ—ვაკე.

ნალ—ნალი (ნალ მაყა—ნალი
მყავს).

ნამშავ—ნამუშევარი.

ნახაზ—ნახაზი.

ნაბან—ფიცი (ხატის ნაბანს
ასმევდენენ).

ო.

ორგვილ—ორგული.

ოშთხე—ოთხი.

ოქერ—ოქრო.

ოხერ—ოხერი.

ობელ—ობოლი.

ოხვიშთ—ხუთი.

ოლ—საყინულე (ოლო ლეჩ-
ხუმში).

ოდა,—ოდა, სასახლე.

პ.

პაპ—მღვდელი, პაპა.

პარპანდ—პეველა.

პირობ—პირობა.

პილ—პირი.

პერ—ქაფი (სახარებაში—პე-
როლოდა).

პეროინ; ხან ახნიდა იპერვა—
ხარი ხნავდა და პერო-

ოდა (პირიდგან ქაფი
მოსდიოდა).

პასხიე—პასუხი.

პილწ—პილწი.

რ.

რივენ—ის ადგილი, სადაც
წყალი მძლავრად მიექა-
ნება, ტალღებს ისვრის
—აქედგან რიონი.

როკაპ—როკაპი, როსკიპი.

როგე—ცერცვი (როგოს ლეჩ-
ხუმში ეძახიან ნიგვზის
ნორჩ კაკალს).

ს.

სააზრ—აზრი, მოსაზრება.

სალარ—სალარი (ცხენი).

სადილ—სადილი.

საკმეველ—საკმეველი.

სემი—სამი.

სამეთხე—სამოთხე.

სამყარ—სამყარო.

საყდარ—საყდარი.

სარჩლობ—მისარჩლება.

სარჩელ—საჩივარი-სარჩელი.

სენინაი—სენინა.

სკვერ—გაწყობული რიგ-რიგ-
ზედ (სკორე).

სტამან—კოკა—სტამანი სახა-
რებაში.

საუდ—სევედა.

საფტინ—შაბათი, საბატონო.

სოფელ—სოფელი.

სვეტ—სვეტი.

სურუ—სრული, ნამეტანი.

სკამ—სკამი.

სამსახურ—სამსახური.

სალტ—სალტი.

საკვირველ—საკვირველი.

სასტიკ—სასტიკი.

სადაგ—სადაგი.

სარაჯ—თაფლი—სარაჯი.

სგალისზინე—შეხიზენა (ქარ-
თველად სგალაიხიზენს
მუყესვიშალ სომხარ,
მარე მუქაფდ ჩოთლალ
ტებს—ქართველებმა შე-
ხიზენს მოყვასებივით
(დაუპატივებლად) სომ-
ხები, მაგრამ სამაგიე-
როდ (მუქაფად) ულა-
ლატეს).

ბ.

ტაბაგ—ტაბაგი.
 ტან—ტანი.
 ტამბაჩაი—ტამბაჩა.
 ტარესე—ტაროსი.
 ტვეტ—ტოტი, ხელი.
 ტახტ—ტახტი.

ტკიცდ—მტკიცედ, მართლა.
 ტახ—ტახი.
 ტებდი—თფილი (ტიბუ).
 ტომბ—ტბა.
 ტიტველ—ტიტველი:
 ტალკვეს—ტალკვესი.

უ.

უბრალ—უბრალო.
 ულმაშ—ულვაში

უსგვა—ეძუსი.
 უსვლვა—უსულო, მომაკვ-
 დავი

ფ.

ფაფალ—ფაფარი.
 ფექ—ფქვილი.
 ფირვ—ფური.
 ფაშ—ფაში.
 ფას—ფასი.
 ფისე—ფისი.
 ფაკნი—ფაკან + ჯამი (პინა-
 კი—სახარებაში).
 (ფაკანისგალიც ლუგ—
 პინაკსა (შიგან) წყალი
 სდგას).
 ფოლად—ფოლადი.
 ფოლვანდ—ფოლავანდი.

ფარშმაგ—ფარშვანგი.
 ფერ—ფერი.
 ფიშირ—ბევრი, მაგრამ აქა-
 იქ დაბნეული. (ფშიე-
 რი—ცხელი ტყე).
 ფორეცხ—ფოცხვერი.
 ფარსაგ—ფარსაგი. (სგალაგე-
 ტყუბეს, მარე ფარსაგდ
 მადმა ოგვხად—შეგვი-
 ტყუბეს (შეგვიერთეს),
 მაგრამ ფარსაგად არ
 მოგვიხდა (მოგვივიდა).
 ფინალ—ფინალი.

ძ.

ქათალ—ქათამი.
 ქადაგ—ქადაგი.

ქაჯ—ქაჯი.
 ქვეყანა—ქვეყანა.

ქვერწილ — ქორწილი.
 ქორ — ქორი, სახლი.
 ქაბაბ — ქაბაბი, პური სატი-
 რალში.
 ქუფ — საქუფთე (ხის დაწნუ-
 ლი კოდის) МЪШОКЪ.
 ქალღარღ — ქალღალი.
 ქარვან — ქარავანი.
 ქოშ — ქოში.

ქვიმე — ქვიშა-სილა.
 ქრისტე — ქრისტე.
 ქადაე — წაილა (მიქაღება —
 ტირთვა)
 ქვაბ — ქვაბი.
 ქვიშაქვ — ქურქი.
 ქედმაღალ — ქედმაღალი (სა-
 ქონლის).

ღ.

ღართ — ღართი, ნაბაღა.

ღერბეთ — ღმერთი. (ღერბეთ
 ანხად საპყარ კოჯხანქა
 ი ოხჩერხა მიქელ-თარინ-
 გზელ; თვითონ დეცე
 კამრაი ოხნიკვა — ღმერ-
 თი მოვიდა (მოუხდა)

სამყარო კოჯოდგან და
 გაუჩენია მიხეილ-მთავარ
 ანგელოზი; თითონ ცის
 კამარა მოუღუნია (მო-
 ნუკვა).

ღერ — ღერი.
 ღარ — ღარი.
 ღარიბ — ღარიბი.

ყ.

ყაქ — ყაქი.
 ყია — ყია, კისერი.
 ყირყინჯ — ყანყრატო.
 ყირიმ — ყირიმი.

ყარ — ყავარი.
 ყანჩე — ჩანჩი,
 ყათლან — ხათანგი.

ჩ.

ჩარბ — ჩარბი.
 ჩექ — ჩოქი.
 ჩიყე — სიძე.
 ჩქარდ — ჩქარა (დ).
 ჩუბავ — ქვეთ (ჩუბნვა — პირქვე
 დამხობა).

ჩინჩვილ — ჩვილ-ჩვილი, ბავ-
 ში.
 ჩელტ — ჩელტი (მოწნული
 წკნელისაგან).
 ჩხურუმტ — ჩხართვი.

ც.

ცარიელ—ცარიელი.
 ცვიდდ—ცუდათ, ტყუილა.
 ცოდ—ცოდვა.
 ცხირ—ჩხირი.
 ცხოველ—ცხოველი.

ცალ—ცალი, ტოლი.
 ცილ—ცილი.
 ცხირილ—ცხრილი.
 ცხვიმრა—ცხმელა, თხმელა.
 ციცვ—ციცუ, კატა.

ძ.

ძინარ—დილა (მძინარე).
 ძველ—ძვეალი.
 ძირ—ძირი.

ძღვიდ—ზღუდე.
 ძუა—ძუა.

წ.

წალ—წალა, (ჩირქი).
 წყნარდ—წყნარა (დ).
 წყლიან—წმინდა (წყლიანი—
 რადგან ბინძური წყალ-
 ში ბანაობით იწმინდე-
 ბოდნენ).
 წინწილ—წიწილა.
 წიფრა—წიფელა.
 წავრ—წერო.
 წიდ—(წიდაარ)—სიბინძუ-
 რე—წიდოვანი.

წინდ—წინდი. (წინდდ ართ-
 ქვილობიშ ქართველარდ
 სომხარ ხანქა ანხინხ კე-
 თილ გვი, ხედავი ჟანსი-
 ჰან ლიორგვილდ—წინ-
 დად ერთგულობისა ქა-
 რთველებმა სომხებისა-
 გან მოინახეს (მიიღეს)
 კეთილი გული, რომე-
 ლიც (მოისპო) შეი.
 ცვალა ორგულებად).

ჭ.

ჭალაი—ჭალა (აქედგან მდი-
 ნარეს ეძახიან)
 ჭირ—ჭირი.
 ჭირალ—ჭირვეული.

ჭყინტ—ტყლინტი-ბავში.
 ჭავ—ჭაკი.
 ჭვიბ—ჭაობი.
 ჭერ—ჭერი.

ბ.

ხაბაზ—ხაბაზი.
 ხალხ—ხალხი.
 ხალთა—ხალთა.
 ხან—ხანი, დრო.
 ხატ—ხატი.
 ხევი—ხევი (ბევრი).
 ხეფს—ხეფსი.
 ხილ—ხილი.
 ხანჯარ—ხანჯალი.
 ხორეფ—ხორო.
 ხარჯ—ხარჯი.
 ხადილ—ხადილი (მოძღვარ,

ლდი სოფელს ხადილ
 ხარ ი ჯანსიხ—მოძღვა-
 რო, დღეს სოფელს ხა-
 დილი აქეს და გიწესენ
 (გპატიუბენ).

ხარბ—ხარბი. (ქართველარს
 ჯვინალდ სხევი ხეხარ-
 ბიელდა, მარე ათხე
 ნაი ლეხარბიელდ—ქარ-
 თველებს ძველად ბევრი
 ეხარბიელობდა, მარა
 ეხლა ჩვენ ვეხარბვით).

კ.

კან—ხარი.
 კელწიფე — ხელწიფე (კელ-
 წიფს ხევი ქონაბ ხულვე
 ი მადლიანლი—ხელწი-
 ფეს ბევრი ქონება აქეს

და მადლიანია).

კელფან—ხელოვანი, ხელო-
სანი.

კესმანდ—მანდილი.

კორცმეტ—ხორცმეტი.

ეს სიტყვები, როგორც მიხვდება მკითხველი, ყველა ქარ-
 თულია, მაგრამ არი კიდევ იმისთანა სიტყვები (აქაც ჩვენ მაგა-
 ლითისათვის მხოლოდ რამდენიმე გამოვკრიფეთ), რომელ-
 თაც პირველს გაგონებაზედ ვერ შეატყობთ მსგავსებას ქარ-
 თულს სიტყვებთან, მაგრამ ძირი-კი ნამდვილი ქართული სიტ-
 ყვებისაა.

ბლ. მღვდ. ი. შანგაანა.